

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 2 Година LVI	Редакциони одбор МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ Уредник ЂУРО БАЊАЦ	Фебруар 1938 године
----------------------	---	------------------------

САДРЖАЈ

Н. Св. Патријарх Гаврило (портре)	67
<i>Чланци и студије:</i>	
Београдски железнички чвор — Арх. Драг. М. Поповић	68
Заштита вароши од авионских напада у модерном рату — Хем. Емилија Лукић и инж. хем. Даринка Николић	74
Тридесетогодишњица оснивања Општинске хемиске лабораторије — Дипл. хем. Јован Валдман	77
Универзитетски Археолошки музеј осветљава живот Винче на 1.500 година пре Христа	80
<i>Књижевни додатак:</i>	
Београд (песма, одабрана за штампу на специјалном књижевном конкурс „Београдских општинских новина“) — Влад. Т. Петковић	82
Други дан, нови живот, други људи... (Дневник једног инвалида) — Роман из београдског живота — награђен на књижевном конкурс Градског погла- варства Београд — Зора Ђорђевић	83
<i>Прилози за историју Београда:</i>	
Београд (историјска студија) — * * *	88
Знаменита Београђанка Надежда Петровић као национална радница — Д-р М. И. А.	95
Поводом двадесетогодишњице смрти акад. сликара Ристе Вукановића — Д-р М. И. А.	100
Стари претседници Београдске општине — Д. Ј. Р.	103
Буџет Општине београдске за 1865/66, упоређен са садашњим буџетом — Д. Ј. Р.	103
Из београдске прошлости — Д. Ј. Р.	105
<i>Друштвена хроника:</i>	
Његова Светост Гаврило нови Патријарх Српске православне цркве	107
<i>Политичка хроника:</i>	
Избор сенатора	112
<i>Позоришна хроника:</i>	
Максим Горки на београдској позорници — „Вода са планине“ од г. г. Раше Плаовића и Милана Ђоковића — Б-ц	113
<i>Културна хроника:</i>	
Дечје и омладинско посело Градске библиотеке	117

Уметничка хроника:

Изложба слика Надежде Петровић 120

Привредна хроника:

Прва земаљска ловачка изложба 121

Урбанистичка хроника

Неколико идеја за уређивање места за споменике нашим великанима 122

Салон архитектуре у Београду 123

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 124

Слика на корицама: **Стаза у Толчидеру**,
уметнички рад Надежде Петровић

Београдске општинске новине

Изазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150,—, полугодишње 80,— динара. Поједини број 10,— дин.
Цена огласа: Цела страна 800,—, пола стране 500,—, четврт стране 300,— дин. Огласи на корицама 50^{0/0} скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Книгиње Љубице 1/III — телефон 26 242.
Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова — Рукописи се не враћају.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Бр. 2

1938

Њ. СВ. ПАТРИЈАРХ ГАВРИЛО

Изборни сабор изабрао је 21 фебруара Г. д-р Гаврила Дожића, митрополита црногорско-приморског, за Патријарха Српске православне цркве и Краљевски Намесници су истог дана Сво-

као родољуб. Као достојни наследник традиција великих црногорских владика, Св. Петра Цетињског и генијалног Владике Рада, — Г. д-р Гаврило Дожић радио је истодобно за слободу свога на-

Њ. Св. Патријарх Гаврило упућује преко радија свој први благослов целокупном православном српском народу из престоно дворане у Патријаршији.

јим указом, у име Њ. В. Краља Петра II, тај избор потврдили.

Сутрадан, 22 фебруара, извршено је свечано устоличење новог Патријарха у Саборној цркви.

Нови Патријарх Г. д-р Гаврило Дожић истицао се својим мудрим и енергичним радом и као црквени великодостојник, и као црквени писац, и

рода и за величину и независност Српске православне цркве. Народ и цркву никад није одвајао.

Тај свој мудри и родољубиви рад продужиће Г. д-р Гаврило Дожић и на светлом престолу српских патријараха, изводећи програм који је поставио Св. Сава.

Београдски железнички чвор

ОБЈАШЊЕЊА:

Чвор = Београдски железнички чвор.

Министарство = Министарство саобраћаја, Одељење за грађење железница.

Општина = Градско поглаварство Београд.

Предавања и разговори који су се у последње време у јавности водили о чвору, иако врло стручни, показали су се непотпуни јер су проблем обично расправљали као железничко питање а врло мало као урбанистичко. Не треба пак нарочито доказивати да је проблем железничког чвора поглавито урбанистичко питање а тек онда железничко. Не треба замењивати сврху са циљем. Ми урбанисти тражимо да се чвор не решава искључиво саобраћаја ради већ првенствено Београда ради. И сви неспоразуми и све распре између Општине и Министарства носе у себи као лајтмотив један неспоразум о сврси, коју су погрешне методе у раду и болесне амбиције појединаца (узгред), довеле до стања да ми данас, 20 година после свршетка рата, немамо још ни утврђеног плана за чвор а камо ли изведеног чвора!

С друге стране, Београд је велики град и биће ускоро међународни центар размене добара између Запада и Истока. Ако то замоменат и није потпуно ми смо ту да му помогнемо и да, водећи смишљену саобраћајну политику (ја подвлачим: политику), да га још више подигнемо и унапредимо. Политика, као свака политика, захтева и тражи способне људе који понекад иду и до безобзирности да би им ствар која се жели успела. Из досадашњег рада на чвору и резултата који су далеко да се виде као добри, закључује се да, ако је било какве политике, она није дала повољне резултате по Београд, па према томе могло би се индиректно закључити да је досадања саобраћајна политика обратно — чак одмогла Београду.

Ја лично сматрам да су три ствари нарочито утицале на овакав слаб резултат о чвору и то: прво, отсуство добре саобраћајне политике по Београд; друго, погрешне методе у раду на чвору, и треће, слабо или никако убедљива техничка решења, како у саобраћајном тако и у урбанистичком смислу. Да их редом додирнем.

Познато је из историје како је бивша Хабзбуршка Аустроугарска саобраћајном политиком, пакосно и фино, искључивала сло-

венски Праг из међународних саобраћајних веза. До после рата и ческог ослобођења, Праг је тако рећи био избачен из ланца међународних железничких веза и Чеси су имали грдне муке да га смишљеном саобраћајном политиком претворе у значајан центар, да за то претуре свој чвор у Прагу и да Праг подигну на завидно место једне Европске престонице. Ту скоро Праг је пребацио милион становника! Уједињењем, Београд, који је и пре рата био врло уважена европска престоница, наједанпут је добио, за мене лично, у саобраћајном погледу по Европу много већи значај но Праг. Ја не знам да ли се може у Европи што боље пожелети: међународни Дунав и далеко пловна Сава, престоница и раскршће запада са истоком, аграрна земља која може толико да извози и која још увек мора да увози. И место да смо копали, како се каже, и ногама и рукама да то искористимо што више и што боље, ми ето решавамо питање чвора скоро 20 година. Вероватно сте запазили да су многи пројектанти Београдског железничког чвора на пример сматрали као основну ствар да Београд добије пролазну а не чеону станицу. Чак и једно од последњих предавања у Удружењу инжењера и архитекта показало је једну такву варијанту. Свака част успелом железничком решењу! Познато је и свима нама да је пружна станица куд и камо кориснија и економичнија по железницу но чеона. Најзад, ако се она може без тешкоћа и натезања решити, нека буде и таква. Али зар разлози саобраћајне политике и статистика транзитних путника, којих је веома мало, не говоре да је по просперитет Београда можда претерано до те мере убрзавати путнички саобраћај. Чуле су се тврдње да ће једно такво решење омогућити лаку везу брзог воза Љубљана—Скопље. Допустите ми да ја као Београђанин мало овако резонујем: За мене треба Београд да постане, ако не центар света, а оно најважнији центар у Европи. Сваки нека чува и брани своје. Зато недам ја путнику да пролети кроз Београд. Умишљеном саобраћајном политиком и паметним редом вођења ја хоћу да га нате-

сам да он руча или преноћи у Београду, да га сматра терминусом у неку руку, и да запамти кад је био у Београду. Приметили сте, кад возом идете за Крагујевац, ви морате да ручате у Лапову или у Сталаћу ако идете у Врњачку Бању. Тако је, кажу, подешен ред вожње. А ако желите да за један дан пропућујете возом из Женева за Лондон, треба да сте велики жонглер па да не ручате или не вечерате у Паризу. Мислите ли да Французи то смишљено не раде! Мислите да не би могли да створе брзу везу Женева—Лондон, као што неки желе брзу везу Љубљана—Скопље!

Исто тако чуле су се идеје да је потребно транзит из Баната за Југ порвести преко Ковина и Смедерева. Треба добро одмерити шта је корисније по народну економију и по Београд: тако скраћена веза, која је могуће могуће потребна из стратемских разлога, или с друге стране нешто већи број преваљених километара једне локомотиве, али да та веза иде преко Београда, где ће бар, ако ништа друго, кочничари попити по црну кафу. Ја, разумем се, намерно претерујем са поређењима, но она свакако наводе на размишљања о неопходној потреби једне смишљене саобраћајне политике у интересу Београда. Исто тако та политика налаже, а и технички услови говоре томе у прилог, да главна Београдска станица буде са друге стране Саве, ако се већ ова садања мора скидати. Ми треба да радимо на томе да сјединимо Земун са Београдом, и да наспемо пловни терен, (што је већ готова ствар), да бисмо после радом доказали свету да је Београд проширио своје границе и да се ни на каквим евентуалним будућим политичким састанцима неће смести сматрати ни Дунав ни Сава као неке природне границе појединих покрајина. Зар ми нисмо својим напорним радом и трошковима преобратили наше старо Скопље у 100 процентни наш град? Која је то сила данас која сме да чак сумња да Скопље није наше? Познато вам је шта су Пољаци урадили са Гдињом (пристаништем на Балтичком мору). Ко сме више да тврди да Гдиња не треба да остане Пољској? Најзад, присаједињење Београда и Земуна је толико природан процес, да ће се он, ма како ми били недорасли да га схватимо, сам аутоматски обавити. Један убедљив пример како су се два града спојила уједно јесте Будим и Пешта, данас Будимпешта. Тражимо дакле озбиљну и смишљену државну и општинску политику у погледу саобраћаја и везе са Београдом! Тражимо људе који воле Београд и хоће да му учине, и тражимо смишљене методе рада, јер без методичности, и при најбољем идеолошком програму, не може се доћи до позитивних резултата.

*

Друга ствар дакле, што Београд нема свога чвора до данас, јесте одсуство метода, односно погрешне методе рада. Осим пројекта

за чвор, или како ћемо га ми назвати овде I-ог решења чвора, кога је радила Општинска шира комисија 1923 год., а који није био потпуно административно прихваћен од стране Министарства, све остале пројекте радило је само Министарство тражећи посла само „сагласност“ од Општине и захтевајући да општина саобрази свој регулациони план том решењу чвора. Да се за тренутак овде зауставим. Многи и не разумеју или наивно питају зашто Општина није чувала и сачувала то I решење чвора по Генералном плану?

Од 1923 год. до данас Општинска се управа мењала 7 пута, (г.г. Добра Митровић, Бобић, Кумануди, Савчић, Нешић, Милутин Петровић и сада Влада Илић). Седам управа имало је седам разних мишљења о Генералном плану и последица је наравно да се он није могао у целости сачувати. Ја тако исто могу питати Министарство зашто се оно није држало свог првог решења, већ нам је ето званично доставило прошле године и своје III решење чвора, а сад се изгледа наједанпут појављују разговори о неком четвртном решењу, или о томе да се за чвор распише међународни конкурс? Најзад, Општина није ни укинула решење I чвора по Генералном плану, већ га је само Министарство изменило.

Тешко је одредити ко је крив што је прво решење о чвору пропало. Ја сматрам да ствар припада већ историји и није за расправљање, па се може мирне душе рећи да је стицај околности, за који нико не одговара, ствар изменио. Међутим, прво решење чвора, т.ј. чвор онакав какав је предвиђен Генералним планом, било је исправно и технички и у погледу методе рада. Чвор је био решен као саставни део Генералног плана и био је решаван заједно са планом, што ни са једним доцнијим решењем није био случај. Решаван је исто тако упоредо са питањем пристаништа, што је од капиталне важности по Београд и његов привредни развитак. Министар грађевина био је дао начелну сагласност за чвор, „с тим да се дефинитивно одобрење изврши онда, када га усвоји Министар саобраћаја“. То усвајање, та сагласност није стигла, а ни Београд није изграђен по Генералном плану.

Пролазе осим година од овог решења и питање чвора се не свршава. Министарство саобраћаја увиђа да се нешто мора предузимати јер потребе увећаног саобраћаја на Београдској железничкој станици захтевају његово побољшање. Генерална дирекција за грађење железница узима 1930 год. иницијативу да питање чвора понова реши. Почело се испочетка, али овог пута се почиње са грешкама, — поглавито у методама рада. Генерални план Београда, као начет и занемарен, није се узимао у обзир, нити је пак ко звао на сарадњу Општину. Али и без тога, решење које се родило ван Општине напуштено је од самог Министарства у целости. Узгред је само направ-

љена једна крупна грешка. Панчевачки мост је помакнут за неких 600 мет. узводно уз Дунав, противно замисли и пројекту Генералног плана и подигнут је, као што је познато, одмах поред Кланице. План чвора је пропао, али мост је остао, тако да сада сви морају да рачунају на њега као на готову ствар и као на један услов који диктира сва будућа решавања чвора, пошто се такви мостови тако лако не премештају.

Променом људи у Министарству и дирекцији за грађење, променила су се и схватања и појавио се и трећи план чвора. Све старо је одбачено, осим две крупне грешке: Панчевачки мост је остао, јер кошта близу 450 милиона динара, а остала је и тактичка грешка да се питање чвора опет решава без сарадње Општине, односно да се потребна „сагласност“ само доцније тражи. Саобраћајне потребе су императивно пак захтевале да се чвор реши и Министарство је похитало да стави Општину пред свршени чин. Чвор је дакле морао бити решен и решен је, мада у Грађевинском закону, који је већ онда важио, § 4 тачка 5. каже: „Регулациони план одређује према месним приликама (поред осталог) правце и потребно земљиште за железнички саобраћај“. Рећи ће неко: то је буквално тумачење закона, а опортунитет и пракса казују да Министарство треба и мора да решава железнички чвор у Београду.

Стаavimo се за моменат на страну Министарства и будимо његов адвокат. — Стручност његову у решавању железничких питања нико не спори. Исто тако ни његово старање за Београд. Видевши да је Општина сама покварила свој рођени Генерални план и да је питање железничког чвора оставила стално отвореним и донекле занемареним, Министарство није могло да седи скрштених руку и да чека да Општина реши питање чвора. Државне саобраћајне потребе и међународне обавезе тражиле су његово решење што пре. И Министарство је рекло: кад нећете ви, морамо ми, морамо радити и урадити. Односно, ево, урадили смо како смо за најбоље сматрали и умели; уредите ви још и регулациони план око чвора и Београд ће добити.

Међутим, ако посматрамо ствар са друге стране, а нарочито ако примимо за моменат ма које доцније решење чвора и прокритикујемо га са чисто урбанистичке стране по Београд, видећемо да је та добронамерност Министарства у многоме промашила своје лепе намере и циљеве.

Министарство није требало да ради ни један план чвора без директног суделовања од стране Општине. То што се напомиње да се Општина слабо интересовала за чвор и да је сама занемарила свој Генерални план, то још никако не значи да Општина треба да се изузме за увек из овог посла. Министарство је морало само да схвати да су интереси престо-

нице да се чвор и регулација око њега паралелно раде и да нађе пута и начина, како се то народски каже, да Општину *натера* на сарађивање и истовременост решавања целокупног задатка око чвора (преко Минист. савета, преко Финансијског закона, или сл.). Кад је Министарство могло актом од фебруара 1933 године да захтева од Општине да се регулациони план прилагоди и саобрази решењу чвора, зашто то исто Министарство није могло шест месеци раније, или годину дана раније, да актом позове Општину да ступи у везу са њим да се прилагођавање и саобраћавања између чвора и регулације паралелно раде, тако да целокупан посао буде одједном готов. Јер, поред све лепе жеље и амбиције, немогуће је да Министарство саобраћаја зна све урбанистичке потребе Београда боље но Општина и логичније је да њих боље познајемо ми, који годинама радимо у Општинској Техничкој дирекцији. Исто као што је немогуће да Министарство саобраћаја познаје и све стратемске потребе земље, већ њих боље познају стручњаци у нашем Генералштабу. И зашто се у овој капиталној ствари неби питала претходно и Општина, код које свако питање мора бити вишеструко проучено с обзиром на чињеницу да престоница треба само најбоље решење, како би била пример и понос нације.

Ако се осврнемо на праксу у осталом свету, видећемо да се нигде не решавају градски железнички чворови без истовременог решавања и регулационог плана. Чак се расписују конкурси за решавање чвора и то се сматра као најправилнији пут његовог решења, кад се, разуме се, има за то добар и дорастао задатку Оцењивачки суд. Постоји мишљење да сама администрација није способна за исправно шире доношење одлука у урбанистичком смислу. Зар је Министарству било непознато како се сличан посао обавио у Цириху, Милану и Прагу?

Регулациони планови се тешко и врло скупо прилагођавају железничким правцима који прођу кроз њих. Провући нов железнички правац кроз утврђену регулацију је исто што и ногом ринути у мравињак. Мора се употребити грдно рада и трошкова да се градска регулација доведе у ред. Јер, није на пр. довољно откупити и просећи само један усек у ширини просечно 40 метара (случај са III решењем чвора где правац иде поред Професорске колоније) и мислити да ће се регулација око моћи лако решити. Напротив, тим једним правцем (кроз Проф. оклонију) поремећава се целокупна већ урађена регулација између важних саобраћајница (у овом случају између Кнез Милетине и Адмирала Пико-а улица). Општини се дакле без њеног знања намећу силни трошкови око уређења нове регулације. Ако је већ Општина дужна, по једном старом Српском закону, да даје бесплатно земљиште за железничку пругу (закон који већ за Земун

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

Сваки), по ком је параграфу дужна да се долаже трошковима за један посао (овде изречену регулацију) који јој је наметнут а да она по томе није имала никаквог удела нити је зашто питана? Железница и сувише много утиче на развој града да би се тај развитак могао ставити на споредно место и приликом решавања чворова мислити поглавито и само на саобраћајне потребе кроз 50 година.

Али, да се разумемо. Ми не видимо у свему томе никакву злу намеру, већ једноставно неупућеност у урбанизам, врло позитивну науку, која је недавно развијена, али одавно постоји. Довољно је уз то да напоменем да је и за сам урбанизам проблем железничког чвора у граду једно од најсложенијих питања.

Због свега до сада изнетог а и због тога што и самом Министарству лежи на срцу просперитет Београда, било је неминовно потребно да се планови чвора раде заједно и само заједно са Општином.

Немогуће је, и поред најбољих жеља од стране појединих надлежних тела, да Београд лепо изгледа и да се економски подигне ако Општина ради регулациони план на своју руку а Министарство саобраћаја железнички чвор на своју. Напоменућу Вам да је у културној Француској урбанистима требало пуних 15 година борбе и доказивања док су надлежни увидели потребу о образовању једне државне комисије за уређење Париза, па ћемо ваљда и ми овде успети после толиког убеђивања да дочекамо образовање једне такве комисије. Засада делимично озваниченом али неизведеном пројекту Генералног плана за Београд из 1923 године, где су сви урбанистички проблеми скупа били решавани и решени добро за оно време, можемо да се поклонимо као првој жртви у нашој борби. Али морамо неуморно из дана у дан да захтевамо, у интересу Београда, што пре остварење једне државне комисије за његово уређење.

Фебруара месеца прошле године Општина је добила и четврто решење чвора од стране Министарства. Разуме се уз напомену да се треће решење (оно кроз Професорску колонију) укида и да се овог пута шаље „решење о генералном пројекту за реконструкцију Београдских железничких постројења“, које се у главном састоји у овом:

1) Старо треће решење се потпуно одбацује.

2) Садања главна станица остаје у нивоу, али се преграђивањем колосека на станици има претворити у пролазну станицу за нормални колосек у правцу Панчева (дакле без издизања на спрату).

3) Веза са дунавским мостом остаје око града и чак се има реконструисати у дупли колосек.

4) Постојећи железнички савски мост се избацује, а пребацивање пруге извешће се но-

вим двоколосечним мостом на спрам Чукарице преко Аде Циганлије.

5) Веза моста са главном станицом извешће се преко садањег тркалишта Кола Јахача.

6) Ранжирана станица премешта се у Ресник.

7) Узани колосек остаје где је са малим допунама.

8) Овог пута Министарство обећава да ће издејствовати да се нове потребне експроприције општинског земљишта плате, т.ј. да ће се изградити предлози за амандман или за нов закон у том смислу.

И најзад реченица: „достављајући ово... Градско поглаварство ће изволети наредити да се регулациони план вароши саобрази моме горњем решењу“. Следује потпис Министра саобраћаја.

Опет без Општине рађено, опет стари начин, опет погрешне методе!

Разуме се да је Општина морала реагирати, јер ни ово последње издање чвора није задовољило потребе Београда (због чега није задовољило додирнућемо доцније). Да би то доказала Министарству, Општина је замолила наше најистакнутије стручњаке по железничким питањима г. г. проф. Кирила Савића и Павла Никифовића-Ришкова, као и г. Ранисава Аврамовића, помоћника Министра саобраћаја у пензији, те су они израдили једну скицу како би требало да изгледа један део железничког чвора за Београд, т.ј. веза између Савске и Дунавске станице, да ли око града или кроз тунел. Министарство је узело ствар у разматрање, направило је узгред једну замјерку да је пројектовани тунел ове господе својом котом од 70,00 метара испод највише Савске воде за 5,1/2 метара и — на томе се стало.

Према томе питање железничког чвора је и дан данас отворено и тек има да се решава. Најисправнији начин и најбоље методе за сад, пошто још немамо државне комисије за уређење Београда, су: међународни конкурс за чвор заједно са решавањем потребне регулације за то, али с тим да буде сарадње односно да га распишу и Министарство саобраћаја и Београдска Општина и Министарство грађевина. Али ни ово не може проћи без тешкоћа, јер исправно расписати један конкурс ове врсте је тешка ствар, али још тежа ствар је после исправно га оценити и добре идеје са конкурса спровести у дело. Засада је дакле то на дневном реду и Општина је већ позвала заинтересована Министарства на сарадњу за расписивање међународног конкурса за Београдски железнички чвор.

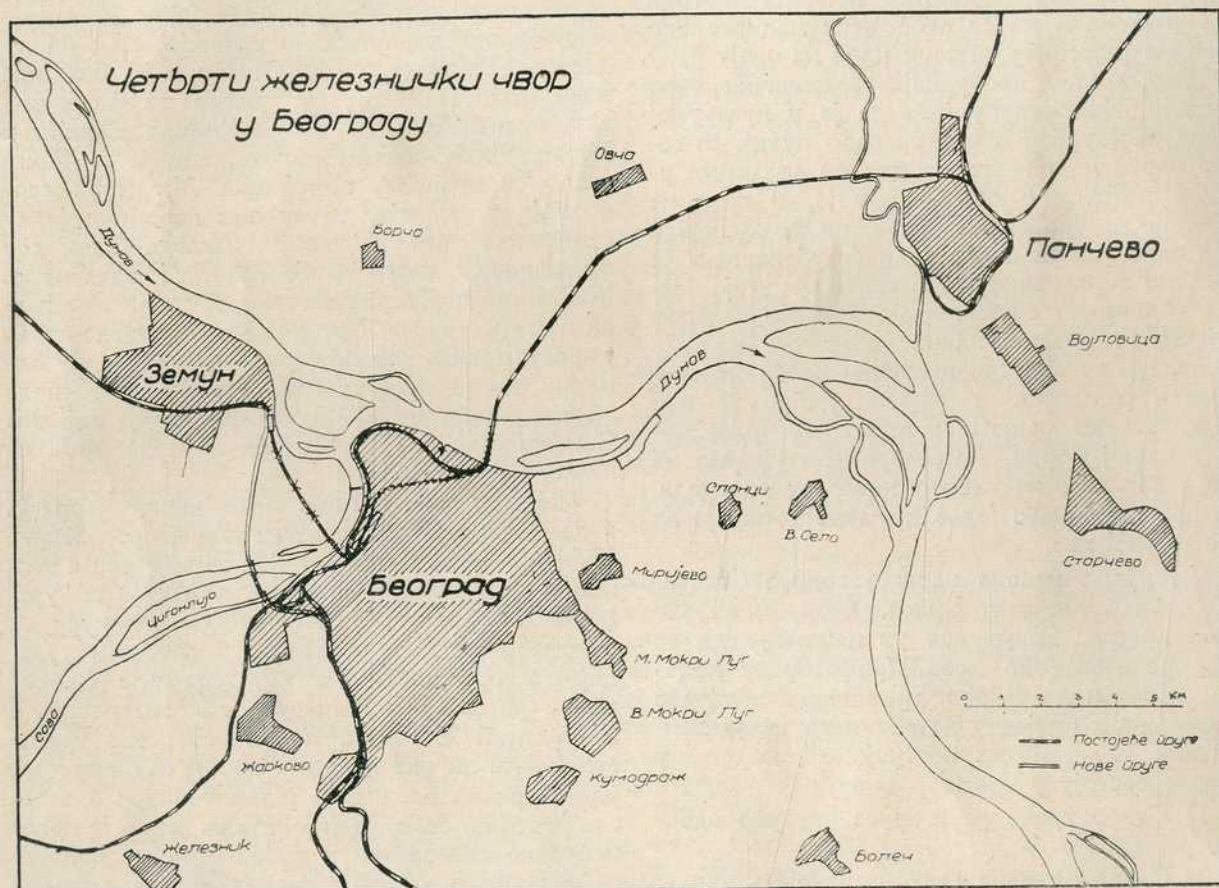
*

Трећи разлог зашто Београд до сада није могао остварити ни једно решење чвора састоји се у непотпуним техничко-саобраћајним реше-

њима појединих чворова, а нарочито у њиховим slabим урбанистичким концепцијама. Осим првог решења чвора, који је са урбанистичке стране био исправно схваћен и решаван заједно са пристаништима и осталим потребама Београда, ниједно касније решење није се упуштало у озбиљније урбанистичке студије. Радило се на парче. Чворови су решавани засебно, а пројекти пристаништа засебно, — а већ регулација сасвим засебно. Чак ни у Министарству саобраћаја није постојала нека нарочита слога у решавању чисто саобраћајних проблема, (оставимо на страну Општину и Урбанизам). Ако је ишта тесно везано једно са другим, то су пристаниште и чвор. Па чак ни они нису заједно решавани, већ је чворове решавало Одељење за грађење железница, а пристаништа Управа поморства и речног саобраћаја. И појмљиво да се све појављивало као непотпуно, као само део нечега што треба да чини целину, али решавано без обзира на целину.

Друго решење чвора (1931 године, већ занемарује пристаништа, ствара станицу у Ја-таган мали и тунелом обилази Београд да се усеком и Цвијићевом улицом изашла пруга на станицу „Кланица“. Даје и везу станица Сава—Дунав са тунелом, који избија доле у Француској улици, а помиче мост за Панчево око 600 м. узводно уз Дунав. Од тог решења се убрзо одустало, само је остао тако незгодно пласирани Панчевачки мост. Главни недостаци, поред осталих, су му били: силни тунели и неузимање у обзир друге стране Саве.

Треће решење чвора из 1933 године прави онај чувени усек кроз Професорску колонију и баца ранжирну станицу у Макиш, где је општински водовод, што је запрепастило Општину. Али се појављује као шире схваћено решење у саобраћајном смислу. Сам план је већи, виде се станице: Бежанија, Миријево, Макиш код Жаркова и др., тако да се већ осећа да и Министарство примећује потребу ширег разматрања ствари.

Прво решење чвора (1923 године) из Генералног плана било је добро, једино што није много водило рачуна о томе да ће једног дана Београд и Земун бити једно, те се целокупно решење чвора било распрело на чисто Београдску брдску страну. Али је зато било доследно решено, и, што је најважније, решено заједно са питањем пристаништа.

Четврто решење је из прошле год. (1937). Оно је много скромније, само што избацује Савски мост и преко финог грађевинског чистог терена пругама улази у нови мост на Сави код Аде Циганлије.

Решења пристаништа су Општини засебно долазила, те су се чворови, као што смо рекли, слабо интересовали за њих.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Само један детаљ: Колико се мало водило о Београду рачуна приликом решавања чворова је чињеница да нико, сем решења чвора по Генералном плану, није предвидео ни једну теретну станицу на Врачару или негде код Цветкове кафане. Београд мора по овим пројектима да вуче узбрдо сву робу са коте 75 на коту 175, па чак и до 200, уместо да тај посао згодно сврши локомотива па да се роба свлачи у град.

Шта сад треба радити и како треба радити? Расписати конкурс? Несумњиво, врло потребна ствар. Али ко да буде жири и ко после да спроведе ствари? Ми досада имамо рђаво искуство са конкурсима. Било зато што су слабо расписани, било зато што нисмо добијали успела решења, било зато што жири није био дорастао задатку. Расписивање кон-

курса за чвор је врло озбиљна ствар и ми овог пута не смемо да допустимо да се деси као са конкурсом за Генерални план Београда 1922 г., који кошта грдне паре (650.000 дин. је само архитектима подељено за радове), а Општина је морала после њега да образује Комисију у чијем се извештају дословце каже: „Комисија за израду Генералног плана није се могла послужити ни dobrим идејама из пројеката добивених на стечају, већ је управљајући се што тачније по програму, израдила сасвим независно нови пројекат за уређење и проширење града Београда.“

Надајмо се да ће надлежни овог пута, нарочито после 20 година лутања, исправно и озбиљно схватити ствар.

Арх. урб. Драг. М. Појовић

Надежда Петровић: Топчидер

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Заштита вароши од авионских напада у модерном рату

Сам наслов нашега чланка показује да у будућим, као и у данашњим ратовима неће бити више строго изолованог фронта, неће бити више релативно глухе позадине, већ ће целокупна територија зараћених страна бити једно велико, непрегледно море фронта, на коме ће цео народ — и старо и младо и мушко и женско — бити учесник ратних окршаја, — захваљујући невероватно брзом и великом развиту науке у томе правцу, поготову техничком усавршавању авијације и сретстава којима се ова служи данас и којима ће се служити у будућим ратовима.

Знамо да је авион употребљен код нас први пут, као ратно сретство, код Скадра 1912 године, па су се и за време светског рата овим помоћним сретством постигли доста видни резултати, (извршено је око 680 напада са 4408 авиона, из којих је бачено 15.700 бомби).

Данашњи рат у Шпанији и кинеско-јапански рат потврђују нам да је авијација један нов род оружја и војске, који је довољно усавршен за смеле и велике подухвате, а који је још уз то и врло добро снабдевен свима сретствима модерног ратовања (разорним, запаљивим и отровним бомбама, аутоматским топом, поред постројења за ноћно несметано летење, радио-телеграфијом, механичким пилотом итд.).

Не само да нам о овоме савршеном, модерном роду војске говоре данашњи ратови, већ и грозничаво утркивање свих држава да припреме што већи број авиона јасно нам наговештава перспективе будућих ратова. Наиме, нека нам саме цифре (чија је тачност проблематична) нападавих авиона, којима поједине земље располажу, кажу колико је ово наше излагање тачно: Немачка има 3.000; Сједињене Америчке Државе 2.500; Италија 4.000; Велика Британија 4.000; Француска 3.600; Совјетска Русија 5.000 нападавих авиона.

Ако се овим бројевима додају још и цифре од 500—1.500 нових авиона, чија је израда предвиђена годишњим плановима појединих држава, онда се може добити јасна слика овог моћног савршеног рода војске.

Није никакво чудо што се на овај род војске много рачуна када се има у виду да је брзина бомбардерских авиона достигла 480, па чак и 520 км. на сат. (нов италијански авион Бреда 88); носивост 7.000 кгр.; даљина лета 1.500 км., а висина 7.000 метара. Тако на пр. италијански бомбардер Савоја Маркети

(3 мотора, 1905 К. С., максимална брзина 340 км. на час) може да носи: 2 бомбе по 500 кгр.; 7 по 100 кгр.; 24 запаљивих бомби по 15 кгр.; 2 торпеда по 800 кгр. и шест митраљеза.

Изгледа да ће се у будућим ратовима напади бомбардерским авионима вршити у броју 60—100 па и више авиона, те се може замислити шта ће ове огромне, савршене ваздушне „птице-чудовишта“ учинити са једним градом као што је Берлин, Париз, Лондон, а да и не говоримо о малим градовима.

Тако би по ђенералу Малтезе-у 300 бомби по 100 кгр. разрушиле 70 кућа, а капетан Ханс Ритерс нам каже да би било довољно 2.500 авиона са по две тоне бомби да се уништи један град као што је Берлин.

Илустрације ради напоменућемо да ће се на 50 метара од удара једне минске бомбе од 100 кгр. срушити кућа; док је пробојно дејство бомби испод 300 кгр. четири метара у земљу.

Употреба разорних бомби (од 100, 300, 500, 1000 и 2000 кгр.) за време рата, сем огромних материјалних штета, утицаће, услед рушења и великих детонација, и страховито морално на цивилно становништво.

Сем разорних бомби, бомбардерски авиони носеће — као што смо напоменули — и запаљиве (термит и електрон бомбе), које ће изазивати врло велике пожаре и развијати невероватно високу температуру приликом свога сагоревања (2000—3000°C.), те ће са њиховим гашењем ићи врло тешко, или боље рећи никако.

Мале електрон бомбе (магнезијум-алуминијум) од 1 кгр. у стању су да пробију кровну конструкцију и да изазову пожар у додиру са запаљивим материјалом кровних конструкција.

Ове запаљиве бомбе, сем за изазивање пожара у варошима, и ради стварања панике код становништва и материјалних штета, употребљава ће се и за уништавање летине (жита, кукуруза), за изазивање пожара комплекса шума, пашњака итд.

На ово се ратно сретство врло много рачуна, јер нам статистички податци из светског рата говоре, да је Ремс више страдао од неколико бомбардовања запаљивим бомбама него од свих бомбардовања разорним бомбама у току целог рата.

Треће сретство којим ће располагати бомбардерски авиони јесу отровна зрна пуњена углавном бојним отровима групе пликаваца (иперит, луизит) за стварање отровних облака или за њихово распршивање (помоћу нарочитих прскалица) у виду финих, ситних капљица (као роса) на земљиште, њиве, пашњаке и предмете, који се желе да затрују.

Да би се добили задовољавајући резултати при употреби бојних отрова, потребна је врло велика количина ових. Тако по др Ханзлиану треба 150 тона иперита да би се затровао простор од 15 км², а по ђенералу Дуету 2 тоне да би се уништили сви становници на површини од 500 м². По пуковнику Блоху, ако би једна бомба напуњена са 600 кгр. фозгена пала на улицу, раширило би се отровни гасни талас у дужини једног километара, који би био опасан за пролазнике (ово је наравно условљено са повољним атмосферским приликама).

Навешћемо и речи госпође Гертруде Вокер (која још страшније гледа на употребу бојних отрова), изговорене на Интернационалном Конгресу „Лиге жена за мир и слободу“, одржане у Вашингтону маја месеца 1921 год.: „Ако би се 12 ком. великих бомби (свакако мисли по 1000 кгр.) напуњених лузитом бацило из авиона на варош велику као Чикаго или Берлин, овај би отров уништио сва жива бића у тој вароши.“

Ма да се многи песимистички изражавају о употреби бојних отрова, било ради тога што је потребна велика количина ових да би се постигла довољна концентрација на отвореном простору, било услед временских прилика итд., ипак ми смо мишљења, као и многи други, да ствар треба схватити сасвим озбиљно. Сем искуства са бојним отровима из светског рата, о њиховом страховитом дејству, — о коме нам американска статистика говори да од целокупних губитака, губитци проузроковани бојним отровима износе 27%, ма да је од укупне немачке муниције само 25% била муниција бојним отровима, — најбољи нам је доказ вест добивена ових дана са кинеско-јапанског бојишта, где је 12 хиљада Кинеза нашло смрт услед дејства бојних отрова.

Не треба мислити да употреба запаљивих сретстава (бомби) и бојних отрова, као хемиског оружја, датира од светског рата. Не. Ова су се сретства употребљавала раније још него што се да и замислити, наиме 428 године пре Христове рођења, за време пелопонеског рата, Архидамос, Краљ Лакедемоније, опколио је и држао опседнуту више дана варош Плате (Беотија). Како се непријатељ није предавао Архидамос је натопио дрва у смолу и сумпор, запалио их и бацао околу утврђења. Ветар је распаљивао ватру и носио загушљиви дим на град, тако да је изгледало да ће цела варош изгорети. Срећом, почела је да пада тако велика киша, која је пожар брзо угасила.

Слично овоме, сусрећемо редом кроз ве-

кове употребу ватре и хемиског оружја, од којих је дуго царовала (од III века до проналаска барута) тако звана „грчка ватра“ (мешавина сумпора, шалитре, окси-сулфида, антимона, сок белог клена, течне смоле и креча), па све до наших дана, када је употреба ових сретстава нашла врло велику примену у модерном рату.

Као и запаљиве бомбе, и бојни ће се отрови употребљавати у рату, сем за тровање и онеспособљавање људства, још и ради уништавања засејаних поља, траве, тровања животних намирница и воде, што се врло тешко, а каткад никако не може очистити од отрова.

До сада смо изнели укратко сретства којима ће се служити у будућим ратовима да се руши, пали и трује човек и његове тековине. А сада хоћемо да се осврнемо и на сретства којима ће човек бранити себе и своја добра у евентуалним будућим ратовима.

Као што се на једној страни јурило за техничким усавршавањем авиона и бомби са што већим разорним и пробојним дејством; за постизавањем што веће температуре код запаљивих бомби ради изазивања пожара; за што опаснијим и ефикаснијим бојним отровима, — тако се исто на другој страни одмах почело са парирањем свега овога. У томе циљу конструисани су против-авионски топови, који су већ код Мадрида и на кинеско-јапанском бојишту показали своје сигурно и добро дејство обарањем већег броја непријатељских авиона. А ни авијација нападнуте земље неће седети скрштених руку, већ ће на време бити извештена о доласку непријатељских авиона, те ће ове гонити и ступати у отворену борбу са њима.

Али, како није искључена могућност да изванредан број непријатељских авиона, и поред свих одбранбених средстава стигне на циљ, — поставља се питање на који ће се начин заштитити становништво и спречити демолирање важних објеката (електричне централе, водовне инсталације, железничке станице, мостова, индустријских предузећа итд.) тако да број жртава и материјална штета буду што мањи.

Да би се грађевине заштитиле од дејства разорних бомби, треба већ у мирно доба при зидању ових мислити на то. Осигуравање зграде против гасног притиска разорне бомбе изводи се на тај начин што се прави отпоран и јак костур, а веза овога са осталим деловима зграде, који треба да буду од лаког материјала, да не буде и сувише чврста. Заштита пак зграде против парчади бомбе и таласа ваздушног удара најбоља је ако се зграда зида од појачаног бетона; док се од дејства разорне бомбе и њеног продора у унутрашњост зграде не може да постигне сигурна и потпуна заштита.

Заштита грађевина против пожара, проузрокованог запаљивим бомбама, постизала би се осигуравањем таванице од продора ових,

а кровна конструкција треба да буде направљена од несагоривог материјала, или пак да се сагориви материјал заштити помоћу несагоривих средстава (ово је важно за већ постојеће старе зграде).

Сем овога наведеног, треба важне објекте прикривати (маскирати) бојењем, засађивањем дрвећа, траве на крововима, итд.

Што се тиче заштите становништва, стопе, хране, итд. од дејства бојних отрова, можемо рећи да се са појавом првог бојног отрова — хлора — (за време светског рата, на фронту код Бикшота и Лангемарка у Белгији, 22 априла 1915 год., нашло је смрт 5000 незаштићених и изненађених савезничких војника, а 15.000 је било приморано, услед озледа, да се повуче са бојишта), приступило одмах изради првих примитивних маски (фата на-топљена хемикалијама), а доцније ове су се усавршавале упоредо са применом нових бојних отрова, тако да данас имамо једну маску која може да штити од свих познатих бојних отрова изузимајући угљен-моноксид (који се у рату није нарочито употребљавао као бојни отров, већ се стварао приликом великих експлозија).

Осим овог личног заштитног средства (маска) предвиђа се још за становништво, нарочито по градовима, скупна заштитна средства, т.ј. склоништа која штите од рушења зграда, од дејства бојних отрова, од пожара и од парчади експлодираних бомби.

Склоништа треба да буду сазирана испод самих зграда а њихова величина (као најподеснија) да је 150 м³ тако да се сместе 50 лица, рачунајући за једно лице 3 м³ ваздушног простора.

Сем грађења нових склоништа треба за ове искористити и већ постојеће подруме, пошто се претходно добро осигурају за сву сврху. Таваница склоништа треба да буде масивно грађена, а исто тако и зидови, како би били способни да издрже тежину зграде и плус и евентуално тежину рушења.

Врата и прозори да се херметички затварају како не би у склониште допрли бојни отрови.

Све инсталације у склоништу (електрично осветљење, водовод, проветравање, загревање, заход итд.) треба да буду изведени, како то прописи о зидању јавних склоништа налажу.

Према неким податцима оваквих склоништа има у самом Берлину око 2.500, која могу да приме 250.000 људи.

Сем оваквих склоништа у обзир долази, ради заштите цивилног становништва од напада из ваздуха, и расељавање из већих гра-

дова у нова насеља, мада је овај начин заштите доста компликован.

Поред ових мера, треба целокупно становништво још за време мира да се обучи и припреми за заштиту: похађањем разних курсева, предавањима, путем штампе итд. о свима нападним и одбранбеним сретствима (као образовање разних екипа: за пружање прве помоћи; за гашење пожара; доказивање бојних отрова и њихово уништавање) и то поред теоретских предавања да се изводе практичне вежбе (напад из ваздуха), у којима ће учествовати целокупно становништво.

Поред државе, која се стара у границама своје могућности за обучавање становништва, треба и приватна иницијатива да узме учешћа у обучавању становништва, т.ј. у пасивној одбрани, јер ова би сарадња само тада уродила плодом ако се удружи држава и приватна иницијатива.

Да је ова сарадња неопходно потребна нека нам послужи за пример немачка организација „Земаљски савез за заштиту од ваздушних напада“ са 8.000.000 чланова, који редовно уплаћују свој члански улог, од кога се ова установа и издржава.

Циљ ове установе је да пропагандом обавести и упуту немачки народ од напада из ваздуха и да му пружи потребна сретства за одбрану.

У Пољској исто тако постоји приватна организација „Лига за одбрану против авиона и бојних отрова“ Л. О. П., која има своја правила (слична нашој „Јадранској стражи“) и броји 1.500.000 чланова. Буџет ове организације је 11.000 злота. Сваки члан са сталном зарадом плаћа 50 гроша месечно, а радници по 10 гроша.

Све ове припреме за одбрану цивилног становништва од напада из ваздуха иду у прилог нашем излагању да ће будући ратови бити проширени на целој територији зараћених страна, те се треба спремити за одбрану још за време мира упућивањем и обучавањем целокупног становништва наше велике земље.

Ради тога треба приступити свесрдно и са разумевањем покрету приватне иницијативе, да не би у даном моменту бацали одговорност једни на друге, а у ствари ми сви бићемо пред собом одговорни, јер држава не може свуда да стигне, као што то није случај уосталом нигде у другом свету да се све чека од одгоних фактора, јер перспективе будућих ратова нису нимало ружичасте.

Хем. Емилија Лукић
Инж. хем. Даринка Николић

Тридесетогодишњица оснивања општинске хемиске лабораторије

Ове године навршавају се три деценије од како је основана Општинска хемиска лабораторија, а 20 марта ове године је десетогодишњица смрти њеног оснивача д-ра Александра Зега, првог управника Општинске хемиске лабораторије, управника Царинске лабораторије у пензији, бившег председника Српског хемиског друштва и председника београдске секције Хемиског друштва Краљевине Југославије.*)

Тешкоће око набављања потребних апарата биле су за др. Зегу велике. Исто тако и око зграде биле су тешкоће. Свесрдном помоћу тадашњег шефа Општин-

ског потребног кредита за апарате и инсталацију Лабораторије није ишла сасвим глатко; тек 1906. г. одобрен је кредит у износу од 6000.— динара, после чега је д-р Зега отпутовао о своме трошку у Лајпциг и код фирме Хугерехофа набавио потребне ствари за Лабораторију). Набављене ствари лежале су неколико година у сандуцима у општинском дворишту, јер се није могла одмах наћи подесна зграда и просторије за смештај Хемиске Лабораторије. Тек при крају 1908 и почетком 1909 године добивена је зграда код Саборне Цркве у којој је д-р Зега инсталирао прву Општинску

Д-р Александар Зега у првој општинској хемијској лабораторији пре 30 година

Садашња општинска хемијска лабораторија. У средини њен шеф г. Валдман

ског санитета поч. д-р Гољевца, успео је д-р Зега да набави најмодерније справе и апарате, хемикалије за хемију и бактериологију животних намирница. (Ствар

хемијску лабораторију. Са мајсторима је тако рећи проводио читаве ноћи, док се није потпуно инсталирао. Сматрао је као своју дужност, да Престоници створи једну заиста за то време модерно уређену Хемиску лабораторију; јер је до то доба Општина била упућена на љубазност других лабораторија.

*) „Архив за ЦЕЛОКУПНУ ХЕМИЈУ И ФАРМАЦИЈУ„ из године 1928 пише поводом смрти Д-р Зега поред осталог и следеће:

„На расписати стечај за хемичара Општине Града Београда (стечај је био објављен и преко немачког Chemiker Zeitung-a) поднесе д-р Зега своју понуду и августа месеца 1890 г. буде изабран за општинског хемичара. —

шефа Царинске лабораторије те прелази из Државне хем. лабораторија у Царинску лабораторију на Сави. —

Првог јануара 1891 г. буде д-р Зега постављен за хемичара са платом од 3000.— динара годишње стим да му се плата сваке треће године повећава. Међутим прву повишицу добио је тек после тринаест година. —

Године 1909 Општина установљава своју Лабораторију која је била смештена у бившој Основној школи код Саборне цркве. Ова је зграда за време светског рата до темеља разрушена. —

Пре него што би ступио на дужност д-р Зега је сматрао за потребно да се усаврши у бактериологији и у испитивању животних намирница, због чега је та два курса свршио у Цириху, тако да је 1 маја 1891 г. примио дужност хемичара Општине града Београда.

За време непријатељске окупације земље д-р Зега је остао у Београду и радио је у Државној лабораторији као управник завода за испитивање животних намирница за Град Београд.

Општина града Београда није имала тада своју лабораторију, већ је до 1906 г. д-р Зега радио у Државној хемијској лабораторији; те године прима се за

После рата поред своје редовне дужности прима се и за хонорарног хемичара Мин. народног здравља, коју је дужност вршио до 1920 г.

Године 1925 добија указ за шефа Хемиске лабораторије при Царинарници на Сави.

Пензионисан је 1926 године.”

Прва Хемиска лабораторија београдске Општине била је смештена у четири собе и то: 1) Опште одељење, 2) Одељење за ваге и калориметар, 3) Одељење за микроскопију и бактериолошка испитивања животних намирница и 4) Помоћно Одељење за гасни апарат, дестилацију воде и пралиште. Сама зграда у којој је била смештена Лабораторија била је приземна и имала је велике светле прозоре. У истој је згради раније била смештена основна школа. У тој се је Лабораторији радило све до светског рата на испитивању животних намирница као и на сваковрсним техничким анализама за потребе свих Општинских установа. — Мада са много труда и љубави створена, прва Општинска хемијска лабораторија била је краткога века. Наиме, прве аустријске гранате 1914 године погодиле су је и Општина је остала опет без своје Лабораторије.

Неуморни д-р Зега поново прелази у Државну хемиску лабораторију где наставља рад за Општину. Под аустро-угарском окупацијом земље ради такође у Државној хемиској лабораторији као управник и испитује животне намирнице и воду за Београд. По завршетку светског рада остаје још једно време у Државној лабораторији, а затим 1921 године прелази у Хемиску лабораторију Царинарнице на Сави, где опет Цради за Општину. 1925 године добија указ за шефа Хемиске лабораторије при Царинарници на Сави, са кога положаја одлази у пензију. —

Поред многобројних заслуга и научних радова д-р Зега је обратио велику пажњу на испитивање каквоће београдске пијаће воде. Када је 1892 године прорадио Макишки водовод, вршио је свакодневна хемиско-бактериолошка испитивања пијаће воде из бунара и јавних чесама. — Заслугом д-ра Зега основан је и први течај санитетско-полицијских контролора при Општини београдској.

При крају 1926 и почетком 1927 године Београдска Општина изнова оснива своју Лабораторију, која је инсталирана у просторијама сутерена Техничке дирекције (Управе водовода) у улици Браће Југовића бр. 1. где се и данас налази. —

Д-р Александра Зегу је на положају управника Општинске хемиске лабораторије као вршилац дужности наследио г. инж. Милојко Пауновић који је на томе положају био све до децембра 1927 године. Г. Пауновић је обратио велику пажњу уређају ново-основане лабораторије и набавци материјала. Исто тако је повећао обим рада Општинске Хемиске лабораторије.

Јуна месеца 1928 године постављен је за шефа Општинске хемиске лабораторије инжењер г. Станоје Станојевић, који је углавном завршио посао око инсталација Лабораторије и набавио је велики део скупљених апарата на рачун репарације. 1931 године умро је г. Станојевић после дуге и тешке болести.

Г-ца инж. Иванка Николајевић вршила је дужност шефа Хемиске лабораторије пре доласка г. Станојевића, за време његовог боловања у више махова као и после његове смрти (укупно 18 месеци). Испитивање већине техничких анализа за Општину у то доба вршиле су друге државне хемиске лабораторије, мада је Београдска општина имала своју лабораторију. Г-ца Николајевић је са тешком муком увела обавити испитивање свег техничког материјала (које Општина набавља за потребе својих установа) као и обавити наплату такса за хемиске анализе. Испитивање угљева

које је пре тога вршио Хемиско-технички завод Университета у Београду и Хемиска лабораторија Министарства шума и рудника, прешло је у надлежност Општинске хемиске лабораторије, која је тиме постала једино компетентна за сва испитивања техничког материјала које набавља и троши београдска Општина. Увођењем обавителне наплате такса створен је приход од 20.000 до 30.000.— динара месечно.

Почетком јуна месеца 1931 године постављен је за шефа Општинске хемиске лабораторије г. д-р Момчило Ст. Мокрањац, хемичар Државне хемиске лабораторије. Повећаном потребом контроле јавне исхране, а специјално контроле млека г. Мокрањац је нарочито пажњу обратио систематском испитивању млека и млечних производа уводећи при томе најновије методе рада око испитивања млека. Г. Мокрањац и г-ца Емилија Лукић, хемичар, поред редовног посла извршили су око 1600 анализа шталских проба млека из Београда и околине, испитујући поред осталог млеко на криоскопске податке и млечни шећер. Исто тако г. Мокрањац је обратио велику пажњу и на стручну литературу — снабдевајући лабораторију са најнужнијим стручним књигама и часописима. За време док је д-р Мокрањац био на челу Хемиске лабораторије набављен је један већи део нових апарата и извршена је оправка извесног броја старих.

За период времена од 1930 до 1935 године Хемиска лабораторија је у сарадњи са надлежним органима често организовала потере за фалсификаторима животних намирница и шверцера сахарина. Те потере су пред крај 1935 године, а нарочито 1936 године достигле своју кулминацију благодарећи планској организацији и упутствима од стране Отсека јавне хигијене. Ове су потере готово у свим случајевима уродиле плодом тако да се последњих година јасно опажа нагло опадање фалсификата. Поменуте потере су изведене готово увек уз асистенцију полицијских власти.

Децембра 1935 године д-р Мокрањац напушта општинску службу и прелази у Народну банку за шефа Одељења за испитивање племенитих метала.

И после одласка д-ра Мокрањаца у главном је продужен исти систем рада, но са извесним изменама с обзиром на повећани број стручног и помоћног особља као и на повећани обим рада.

Из ниже наведених цифара види се развој Општинске хемиске лабораторије за последњих четрнаест година према броју извршених анализа:

Године	1924	извршено је	404	разних анализа
"	1925	"	372	" "
"	1926	"	274	" "
"	1927	"	1169	" "
"	1928	"	2044	" "
"	1929	"	2676	" "
"	1930	"	4042	" "
"	1931	"	4130	" "
"	1932	"	3616	" "
"	1933	"	2932	" "
"	1934	"	4008	" "
"	1935	"	4569	" "
"	1936	"	4889	" "
"	1937	"	6885	" "

Општинска Хемиска лабораторија као претежно хигијенско-социјална установа највећим делом се посветила испитивању животних намирница (контроли јавне исхране), а поред тога врши и испитивање свих производа које набавља Београдска општина за потребе

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

установе. Осим тога врши и испитивања за потребе Управе трошарине и њених станица. — Исто тако се врше разноврсна испитивања за грађанство према правилнику о наплати такса. — (Ближи подаци о раду Хемиске лабораторије Београдске општине за последње две године, могу се наћи у књизи „Здравље и социјална помоћ“ у Београду за 1935 и 1936 годину у издању Библиотеке Дирекције за социјално и здравствено старање Општине београдске):

Јуна месеца 1937 године преуређено је Одељење где се врше испитивања техничких производа.

Јануара 1938 године претворена је једна соба која је служила за магацин такође у лабораторију, тако да се данас поред канцеларије и споредних просторија располаже са укупно четири добро уређена Одељења.

Примајући дужност од г. д-р Момчила Мокрањца обратио сам велику пажњу систематском испитивању појединих врста животних намирница које се продају на тржишту, а у првоме реду на намирнице које су

намењене исхрани одојчади и деце (млеко, мед и др.) Исто тако могу слободно рећи, да се успело енергичном интервенцијом Отсека јавне хигијене уз стручну сарадњу Хемиске и Бактериолошке лабораторије да се сведу сви случајеви неисправних животних намирница на један толерантан минимум. У свакоме случају, грађанство треба све сумњиве случајеве продаје животних намирница да пријави Отсеку јавне хигијене или непосредно овој лабораторији, како би се одмах могле предузети потребне мере ради обезбеђења и спречавања грађанства од евентуалних случајева интоксикација од животних намирница.

Мада често спутаван у раду, ипак сам наишао на пуно сарадњу и разумевање меродавних фактора, који су правилно схватили значај једног важног питања као што је контрола јавне исхране наше Престонице. Благодарем њиховој свесредној сарадњи, створена је од данашње Општинске хемиске лабораторије једна институција са којом се може поносити наша Престоница.

Dipl. hem. Јован Валдман

Надежда Петровић: Топчидер

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Универзитетски Археолошки музеј осветљава живот Винче на 1.500 година пре Христа

— Егејска и египатска култура у Винчи — Утицај Винче на материјалну и духовну културу средње Европе. —

Универзитетски археолошки музеј отворен је 10 фебруара о. г. у згради Богословије у улици Краља Петра бр. 2 у приземљу. Ту су смештене засад само ископине из Винче, збирка преисторијских старина, названа Хајдова збирка, зато што су ископавања вршена у главном материјалним сретствима која је у ту сврху поклонио нашем универзитету енглески филантроп г. Хајд. Ископавања у Винчи вршена су под стручним надзором г. д-ра Милоја Васића, професора археологије на београдском универзитету, који је све пронађене предмете проучио и описао у четири велике књиге под насловом „Преисторијска Винча”. Г. д-р Васић је готово свој цео живот посветио проучавању преисторијске Винче, која је живела културним животом још на неких 1.500 година пре Христа. Ово место на обали Дунава, недалеко од Београда, сачувало је најзначајније и најбогатије преисторијске старине у југоисточној Европи, а ископавања још нису завршена.

Г. д-р Васић сматра да би, у интересу науке, требало продужити ова ископавања и испитивања и нада се да би се дошло до значајних допуна садашње збирке. Али те допуне неће битно изменити садржину и контуре слике Винче. Нажалост, засад нема сретстава за наставак овог научног рада.

Овај музеј има необичног значаја за нашу науку. Предмети који се налазе у њему оживљавају једну стару културу, доста високог степена, која се развијала недалеко од Београда и која је имала већег утицаја и на материјални и на духовни развој народа југоисточне и средње Европе.

Покушаћемо да резимирамо овде резултате до којих је дошао г. д-р Милоје Васић стрпљивим и дугим испитивањем, да видимо шта нам говоре ови мртви предмети у музеју, на први поглед неугледни и безначајни, многи од њих разлупани у парчиће, које каткад ни највештија рука није могла саставити у првобитну целину:

Негде у XIV, а најраније у XV веку пре Христа, тражећи скупocene руде, дошли су у околину Београда неки искусни рудари и металурзи из Егеје, највероватније са Кикладских Острва у Егеји. Лутајући по прашумама око Дунава, пронашли су код Шупље Стене близу Авале (на садашњем Крагујевачком друму) драгоцене минерале и руде живе (цинбарит), у околини су пронашли олозо (галенит) и авалит (од кога се прави зелена боја за косметичку).

Циљ њиховог лутања је остварен. Трешало је да пронађу згодно место за насеље, одакле ће имати најлакшу саобраћајну везу са својом прадомозином, а одакле ће им бити отворени и путеви за Средњу Европу, за освајање нових пијаца. Нашли су га на Дунаву, испод ушћа његових великих притока Саве, Драве и Тисе, на ушћу реке Болечице у Дунав, 14 км. од Београда.

У то доба густих дивљих прашума, реке и мора су били готово једини саобраћајни путеви. У колико су постојали сувоземни путеви, они су водили долинама река. Становници историјске Винче могли су преко Ду-

нава, Црног и Егејског мора одржавати врло лако везе са својом метрополом, а с друге стране, преко Дунава, његових непосредних и посредних притока — и долина тих притока — са Средњом Европом. Тако је сам положај предодредио Винчу да постане саобраћајни кључ и важна спона између Егеје и Средње Европе.

Иако су дошли из крајева где постоје чврсте камене палате, ти први колонисти су се привремено задовољили земунцима, укопаним у чврстом лесу, са примитивним купастим кровом, где су имали обично две одаје. Доцније су градили надземне куће од земље и дрвета, са више одаја. У близини није било камена погодног за зидање, па нису могли обновити палате какве су оставили у својој домовини. Зато не треба према овим кућама ни ценити степен њихове културе.

Високи степен културе и цивилизације види се из предмета које су донели са собом и које су даље градили и усавршавали у свом новом насељу: то су предмети за свакодневну практичну употребу, за култ покојника и за религиозне ритуале, затим разни накити, оруђа и оружја од камена, кости, а вероватно и од метала.

Они су имали у Винчи пећи за топљење и прераду живине руде (цинобарита), од које су правили скупocene црвену боју — цинобер.

Огромна већина ових предмета, који су пронађени ископавањем, истоветна је као и предмети пронађени ископавањем у Егеји. Техника, облици и орнаментика земљаног посуђа пронађеног у Винчи, — које се сада налази у овом музеју — пореклом је из Егеје, а најстарија керамика носи искључиво кикладски карактер. Г. Васић то сматра као најбољи и најјачи доказ да су оснивачи Винче пореклом са Киклада.

Значајне су „антропоморфне вазе”, на којима је претстављен пластичан нос и урезане очи. Сличне вазе налазе се и у Егеји, а нарочито много у Троји. То су мистичне очи египћанског бога Хоруса, које су стављане и на саркофаге, на стеле, и на разне друге предмете.

Пронађени су и предмети за накит од мермера, стеатита, а нарочито многобројни накит од фосилних шкољки. Фосилне шкољке и пужеви налазили су се у геолошким слојевима скоро у непосредној близини Винче (у данашњим селима Лештани и Калуђерица), па су дали повода вештим прастанозницима Винче да развију једну домаћу индустрију накита, донекле оригиналну, бар по материјалу из кога су накит израђивали. Од тога су израђивали гривне и ђинђуве за ниске и ђердане. То су биле имитације накита од слонове кости, какав се правио у то доба у Егеји.

Прерада руде и многи предмети пронађени у најстаријим слојевима Винче доказују да оснивање Винче пада у метално доба, у најпознију епоху бронзане културе у Егеји (позно мионско доба). Па ипак је у Винчи нађено безбројно оруђе од камена и кремена, али и од опсидиана (вулканског стакла) непознатог порекла (што је карактеристично за бронзано доба у Егеји) — констатује г. Васић.

У Винчи су пронађени многобројни предмети ка-
ких нема у даљим европским областима, западно
и северно од Винче. Аналогije и паралеле непобитно
потврђују егејско порекло тих предмета.

Необично је значајно што је Винча засада једино
насеље из преисторијског доба у југоисточној Европи,
у коме су пронађени гробови. Особити облик тих гро-
бова, предмети пронађени у њима, костури покојника,
земљани саркофази — све је то драгоцено за науку.
Не само да се из тих предмета може реконструисати
култ мртвих и религија прастановника Винче, него до-
некле и њихово друштвено и политичко уређење, а из
пронађених костура и раса. Редак је случај у преисто-
ријским налазиштима да се у гробовима пронађу и
костури покојника.

У самом насељу нађени су гробови разног облика.
1931 године ископана је изненада једна гробница
четвртастог облика са заобљеним угловима и са при-
лазним ходником, која припада најстаријем слоју и добу
и која доказује јасно везу овог преисторијског насеља
са тадашњим становницима Крита и континенталне
Грчке, јер је то само копија тадањих гробница на Криту
и у Грчкој. И положај костура у гробници, и мртвачки
сандук од печене земље указују на тај блиски однос
са Егејом, јер се такав начин сахране и облик гробница
налазио једино у Егеји.

Претставе и орнаменти урезани у једном таквом
мртвачком ковчегу од печене земље, сцене из култа
покојника, имају заједничких мотива са сликаним сарко-
фазима из Хагије Триаде, у близини јужне обале
Крита. Те су претставе и орнаменти пренесени из Егип-
та на Крит.

Али има на саркофагу у Винчи једна претстава
„лажних врата“ (на која треба да изађе покојников
„двојник“ и да поједе и попије принете жртве у јелу
и пићу) која се не налази у критско-егејској култури,
а налази се у египатској. Према томе бисмо могли за-
кључити да је између Винче и Египта постојала и ди-
ректна културна веза. Има и других предмета који
доказују ту директну везу: земљани суд у облику
птице са људском главом. Египћани су замишљали
људску душу као птицу са људском главом, па је то
свакако дало повода прастановницима Винче да израде
такав земљани косметички суд, па да га, вероватно,
ставе у гроб неког покојника.

Према претставама и орнаментима на једном сарко-
фагу може се закључити да је у њему био сахрањен
свештеник, или свештеник-краљ у Винчи тога доба.
Из тога би се могло закључити да је у тадашњој
Винчи постојала теократска владавина. Има за ту прет-
поставку и других података.

Овај један земљани саркофаг са урезаним слика-
ма и орнаментима доказује да су становници преисто-
ријске Винче вршили египћански, или египћанско-крит-
ски култ покојника, да су веровали у загробни живот,
условљен вршењем прописаног култа и ритуала. По-

којници су водили сличан живот и имали сличне по-
требе као и на земљи, док су били живи.

Тиме се објашњава обилан проналазак разних вр-
ста статуета, — од камена, земље и кости, — које нису
нађене у толиком броју ни на једном европском испи-
таном земљишту ван Егеје. Овакве статуете у ово-
ликом обиљу нађене су само по налазиштима Егеје и
Египта. Према египатском веровању, претпостављало
се да ће ове статуете на оном свету оживети, порасте
као људи и служити покојницима. Таквих статуета има
доста у археолошком музеју.

Има и нарочита врста статуета, у људским и жи-
вотињским облицима, које су употребљаване за игру
на табли, сличну данашњем шаху. Две од ових фи-
гура израђене су од алабастера, који се у то доба
добивао искључиво из Египта. Још један доказ о бли-
жој вези, посредној или непосредној, између Винче
и Египта.

Има фигура које сведоче да су колонисти из Вин-
че одржавали и доцније везе са Егејом и примали пре-
ко ње културне утицаје: женске фигуре са оделом као
код егејско-критских статуета, фигуре мушких рат-
ника са шлемом и перјаницом као што имају критске
и микенске фигуре. Има предмета који сведоче и о
доцнијим утицајима средњоевропске културе на мате-
ријалну и духовну културу Винче. А свакако је и Винча
утицала на културни развој насеља у Средњој Европи,
како доказују налазишта у Средњој Европи. Тако је
Винча била расадник егејске културе не само у својој
ближој околини, него и у удаљенијим крајевима ју-
гоисточне и Средње Европе. У модерном фолклору
Европе, у обичајима модерних европских народа, на-
лазимо и данас духовне трагове егејске културе из
Винче.

Све то доказује како је културни ниво код пра-
становника Винче био врло висок и како су они стално
напредовали у свом развоју са својим добом. Ово кул-
турно насеље Винче постојало је непрекидно, све док
нису Римљани освојили ове крајеве, 6 године по
Христу.

На већем броју керамичких предмета запажени су
знакови писма, који се, нажалост, до данас нису мо-
гли дешифровати. То значи да оснивање Винче пада
у доба писмености. Г д-р Васић закључује да ће ови
писмени знаци, кад буду прочитани и објашњени, пре-
творити ово за сада „преисторијско“ доба у доба исто-
ријско, што ће знатно померити границу Историје у
нашој области у даљу прошлост. Дешифровање тих
знакова откриће и језик становника ставе Винче.

Из овог кратког приказа већ се види колико је
значајан за науку овај мали и неугледни музеј и ко-
лико он речито говори оном малом броју људи који
знају да реконструису далеку прошлост.

Захваљујући огромном труду и стручној спреми
професора г. д-ра Васића, овај музеј ће откривати чу-
дне тајне преисторије и ланцима.

Београд^{*)}

Кад сунце ово јутром пружи милијарде својих зажарених руку,
И обгрли улице, куће, мостове, људе и птице.
Кад невидљиви прсти ставе у покрет чаробну градску хуку,
И набујали живот замахом озари своје посведневно лице;
Кад све се слије у песму и плач овога града:
Болесни и здрави, невина деца, жене, паркови и воде,
Трамваји, весели младићи, девојке, љубавне речи и шкрипа напорног рада,
И лађе оне беле што Дунавом узбурканим шапутаво броде;
Кад на трговима проструји мирис воћа, свеже зелени и слане рибе,
Кад се заблиста крст на врху мале цркве и кад забрује бронзана звона,
И кад кроз зрачне улице нагрну бујице људи из удаљене чатрље и колибе
Што болним неким ритмом стварају ћутљиву поворку милиона,
Онда се ти преображаваш у оно што вечно јеси:
У град наших напора, наше љубави, наших страсти и наше славе;
Онда ти, граде, окупан сунцем непоколебљиво стојиш на месту где си
Стојао вековима, наспрот бурама које су тежиле да те смлаве.
Ти си наш горди град, велики и онда кад си био мали,
За тебе су увек куцала дивовска срца наших смеоних људи,
Ти си разносио по свету поносно славу коју смо ти дали,
И свака твоја нахерена кућа стара у нама дирљиву прошлост буди.
И твоји споменици, и твоја тврђава стара, и твоје школе,
И твоје палате, и твоје уске улице, и твоја далека предграђа,
И твоји паркови, и твоје мане, и све што твоји људи мрзе и воле,
И твоје берзе, и твоје накинђурене жене, и тај нови дух који се свуда рађа.
И твоји музеји, и твоје цркве, и твоји мостови, и твоје реке,
И твоје светковине, и твоје песме, и твоја позоришта, и твоје ноћи,
И твоје празничне идиле раднога света, и твоје приче далеке,
Све је то дивна мешавина твоје свеже лепоте и твоје неодољиве моћи.
Све је то она језива тајна која те издваја и диже,
Изнад свих наших снова, изнад свих наших тегоба, изнад свих наших плоти;
Све је то срж оне снаге која нас теби привлачи ближе,
Она безгранична љубав, величанствена у својој простоти.
И зато кад сунце ово јутром пружи милијарде својих зажарених руку,
И обгрли улице, куће, мостови, људе и птице.
Кад невидљиви прсти ставе у покрет чаробну градску хуку,
И наубјали живот замахом озари своје посведневно лице,
Тад се у нама рађа по брзом такту твојих разиграних жила
Пламена љубав пуна пијанства твоје гордости славне;
Тад те ми волимо снажном љубављу свога помахниталог била,
Велики граде наших живота и наше прошлости давне.

ВЛАД. Т. ПЕТКОВИЋ

*) Ова је песма одабрана за штампу под редовним условима на специјалном књижевном конкурсy „Београдских општинских новина“.

Други дан, нови животи, други људи...

— Дневник једног инвалида —

(Роман из београдског живота — награђен на књижевном конкурс
Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

12 — ПРЕД ОГЛЕДАЛОМ САВЕСТИ

Пролеће, 1936 г.

Почетак једне нове епохе за моје драге сроднике, али не за мене, — бар не на овоме свету. Ово је моје последње пролеће... да, да... Постајем све слабији. И срце ми суштаје. Али душевно ми је тако добро. Имам и разлога за то. Подмукли болови који су често читаве дане и ноћи мучили моје тело, тако да су ми грашке зноја обливале чело, нестали су већ од дужег времена и скоро су заборављени. А, сем тога, у нашој кући опет влада ведро расположење и срдачност. Срећан сам што сам то доживео...

Дуго нисам написао ни реда. Био сам и физички и психички исцрпљен од последњих догађаја. Зато сам уживао у тишини која је после њих наступила, и безбрижно сам тонуо у њу. А, уз то, хтео сам да причекам и видим је ли код нас коначно зацарио мир. Он се збиља успоставио... страхоте су завршене.

Прошле године мој дневник обогатио се многим листовима. Добио је за чудо велики обим. Али у исто време обузима ме осећање меланхолије. Шта све нису издржали млади чланови ове старе, можда најстарије куће нашега Београда! А и ја са њима. Коста, Саша и Јелисавета били су бурно завитлавани точком судбине што вечно кружи и никад не мирује. Није од њега остала поштеђена чак ни Ду- да, то невино дете.

Веровање у старо златно доба није постало из ваздуха. Лудачки темпо мотора садашњице дочепало је и људске животе. Све жури и жури некуд. „Само напред”, гласи девиза данашње младежи. До размишљања она уопште не долази, или тако ретко да се о-

свешћује тек кад је судбина доведе пред катку катастрофу.

Модерно време и његове последице, фаталне по данашњу омладину, пробудиле су у мени једну симболичну слику из моје младости.

Баштован Марко који је тада, као и ја, био дечко од дванаест година, заложитио би ватру у воћњаку, у близини бунара, на земљи. И кад би суве гране почеле да пуцају и да се распаљују, узео би он сито, бацио би у њега шаку малих шиљатих кукурузних зрна, и тресао сито са зрнима над пламеном. Од пламена почела су да се распрскавају кукурузна зрна једно за другим, и одскакала су тако високо да су често испадале из сита као снежне ваздушасте куглице. (Кокице, печене у кући, биле су највећа посланица за мене, браћу и Насту).

Сад ми се време овога двадесетог века чини као пламен. Колебљиво тле садашњице личи ми на оно сито. На томе тлу, младеж се жури да одржи равнотежу, али често испада из оквира живота. И моји сродници су приликама, околностима, забуном, незнањем, случајем, једном речи точком судбине, били завитлани изнад вулканскога земљишта живота. И они су, у залетном скоку, тврдо пали на земљу, а из унутрашњости њиховога бића покуљао је животворни млаз, кроз мртву љуску њихове збуњене прошлости. А њихова измучена душа прекалила се, и постала је бела и племенита, налик на пену кокице. Рука провиђења подигла их је, и они су постали просветљени и спремни за последње своје опредељење — за остварење свога будућег живота у пуноме сазнању и расветљености. А бесни темпо удеса нашега модернога времена изгубио је своје дејство за искушану децу моје

браће. Они су, тако рећи, положили тешки пријемни испит за живот, не претрпевши при томе сувише велику штету.

Ред и мир и даље владају нашом кућом. Прошла су заиста бурна времена. Сада је у у њој као некад, пре светскога рата, кад се наш Београд није гордо називао метрополлом Југославије, него био само престоница Србије. И онда је, разуме се, Београд садржавао многе јаде, поразе и несреће својих становника, али, ипак, у то доба није он пружао тако често прилике за грешење, нити у тако огромно нараслом облику као сад. Ако је у оно доба син какве поштене породице пошао рђавим путем, одмах се нашао неко да о томе извести родитеље, или је какав стари кућни пријатељ узимао на себе да младића уразуми и да, на тај начин, ствар поправи. Наравно, далеко мањи обим Београда имао је и своје рђаве стране. Било је пуно причања, сплетака и онога чувенога рекла-казала које се проносило од плота до плота, и брзо освајало улицу. Али има ли сад мање интрига него пре? Не бих могао то да тврдим. Напротив, кад се једноме човеку данас догоди несрећа, његов сусед се радује, а ни на памет му не пада да притекне у помоћ. Јер ти суседи страни су један другом: један је дошао са севера Југославије, а други са југа. Чини ми се да се они из средине њене најгоре проводе. Али ко се брине за то? На то питање не желим да расправљам. *Хтео сам да укажем само на зле стране велике вароши од којих ђаги и наша жива престоница.*

Али у нашој кући је тихо и мирно. —

Пролеће... У ваздуху лебди нешто као обећање, као неко одобрење без речи бољег удела. Зрачна светлост сунца обасјава нашу кућу, и, чини се, благонаклоно је благосиља.

Опет седим под орахом, у покретној столици коју су ми Миша и Наста поклонили. Орах је већ густо покривен лишћем; са грана висе меке зелене ресе, које личе на дуге гусенице, кад их лак пролећни ветар покреће. Каткад се по који орахов цвет, уз тихи шум, откине и падне на земљу, или на табак хартије преда мном.

Из салона разлеже се дивна музика која дубоко потреса душу. Господин Симић, „паук“, и госпођа Гретика свирају у четири руке Шубертovu недовршену симфонију, јер бака опет држи свој „жур“. — Госпођа Михајловић — старица са лаким тиком — сувише често помиње свога унука Перицу — младића кога сам оног незаборавног вечера спасао од дуга што је начинио коцкајући се. Он је сјајно завршио своје студије, и врло често долази код нас. Чини ми се да је неповратно заљубљен у Дуду. Развио се у симпатичнога младића. Радо гледам његове посете, а и Дуда, — колико ја могу да разумем. Госпођа Михајловић врло би желела сротство са нашом кућом и показује

Дуди своју особиту наклоност. Моја најмлађа братаница, или боље, моја кћи — јер она ми је прирасла за срце као да ми је рођено дете — баш сад пуни осамнаесту годину. Кад сам је, пре кратког времена, дирао због очевидног обожавања Перичиног, у намери да дознам шта она о њему мисли, испричала ми је искрено и оригинално, на њој својствени начин:.

— То није још ништа, што ме он обожава. Али треба да видиш његову породицу! Као што знаш, она је подељена у два табора. Једни од њих сасвим су модерни, и служе се најрафиниранијим производима културе. На пример, Перичина тетка Олга има купатило од роза мермера, нешто дивно, кажем ти. Кошта читав мираз. Међутим други, — као дедин пријатељ Сава, брат госпође Михајловић, који сто, зидове и под своје паркетиране собе облаже новинама, — живе потпуно примитивно. Они се можда још и данас купају у већерници, у кориту, а за њима послуга, — као некад, кад су имали ону малу кућу о којој си ми причао.

Претпостављајући то, Дуда се гласно насмејала, а потом је, као поток што жубори у тихој шуми, наставила своје причање — које увек освежава моју душу.

— Сви они хтели би да ми докажу своју симпатију: модерни табор својом великом љубазношћу и пуном корпом дискретних похвала, а старомодни приврежници некадашњег Београда тиме што претерано хвале Перицу. Кад сам недавно код њих била, ови последњи дали су ми, на расанку, велику кутију данас ретких слаткиша које сами праве: гурабија, пуслица, штанглица, татлија, ванил-кранцла, ратлука. Имала сам да се частим читаву недељу.

— Но, а коме табору припада Перица? Иде ли он уз гурабије, пуслице и штанглице? — питао сам ја развеселен.

— Ах не... како то мислиш о њему? — бунила се Дуда. Он има необично много смисла за уметност и може да трпи око себе само оно што је складно. У погледу уметности добро се разумемо.

— А иначе, Дудо? Имаш ли какве тајне мисли?

— Сад опет ти почињеш са тим, чика Војо! Мени је он најмилији од свих познатих младих људи. Али на удају мислићу тек кад напуним двадесет две године, пре не, — дајем ти поштenu реч. Дотле, Перица има времена да покаже своју постојаност...

Заћутала је неко време, па је затим рекла:

— На удају не мислим, не... Од мене не треба тога изненађења да се бојиш... Доста ми је Јелисаветинога брака... још за дуго...

Доиста, та несрећа остаје за Дуду добра опомена. И она је њоме била добро погођена. После бегства своје мајке, Дуда се сасвим променила. Десу је врло тешко прегорела. Ја сам изгубио моју малу безбрижну дружбеницу, из које је постала једна необично озбиљна и паметна девојка. Сем тога, Дуда даје доказе о извесним позитивним особинама свога карак-

ера на које сам горд, и које ме умирују, кад мислим на њену будућност. Све своје најбоље наде уложио сам у њу, и сву љубав једнога унесрећенога, усамљенога човека, који од живота ништа више није смео да очекује, и коме је ово дете било најлепша накнада за његово бедно вегетирање овде на земљи.

Јелисаветин брак разведен је одмах, без тешкоћа. Од једнога познаника дознали смо тек много доцније да су се Стеван и Деса доиста венчали. Још увек станују у Ници. Деса држи тамо велику кућу, у којој је, наравно, — највећа атракција беспрекорно удешен коцкарски клуб. Никад нам ни реда није написала, и никад није ни покушала да дође у везу са Дудом. И за Дуду, и за све нас, жена мога брата Велимира је мртва.

Јелисавета опет дивно изгледа, — личи на летње јутро пуно привлачности. Мали Воја је њена једина радост. Сем тога, у правој смислу речи, предузела је Настине раније дужности у кући, — само с том разликом што јој Дуда и Тања свесрдно помажу. Уопште, код нас влада сагласност и склад који ми се чине као право чудо, после оних фаталних дана од прошле године. —

Миша и Наста су у Београду, и толико су много код нас, да би се могло посумњати да станују у својој вили.

Тања и Саша су нераздвојни. Она потпуно дели његове интересе, и сама већ говори као лекар. Он сваки слободан тренутак проводи код куће, са својом женом и синчићем, задовољан својом судбином. Од јуна ће код куће ординирати. Ради још више него пре, и довршава једно велико бактериолошко откриће. Његова мати потпуно је имала права, кад је прорекла да ће Саша једном постати угледан, можда и славан лекар.

Са Варваром Андрејевном врло се добро разумем. Она је пропутовала целу Европу и Азију, и за мене, коме није било дато да видим свет, она је као жива, сликовита књига. Њен улазак у нашу кућу само је добит и за мене, и за све остале. Варвара Андрејевна видела је својим очима оно о чему други добијају претставу тек многим читањем. А она изванредно уме да се уживи у лепоте разних земаља и у обичаје страних народа. Она је, заиста, отмена дама са добрим срцем и ретким образовањем. Сад, наравно, више не кува и не меси, и због тога је врло радосна. Своје слободно време посвећује искључиво васпитању свога унука Петрушке. Дечко се већ тако лепо понаша да ми чисто улива страх. Јелисаветин Воја, међутим, прави је брљавко. Одлично напредује, а ја сам га званично усвојио, те сад носи моје пуно име.

Сам скоро никад нисам. Место испод ораха је састајалиште младих и старих. Мати, бака и ујка Павле радо седе овде, и разговарају са тетком Милевом. Она, по садашњој

моди, уместо малог шешира, носи црни барет. Разуме се, никад га не скида, а кафу сркуће приносећи шољу устима својим прстима у рукавицама. Она од јутра до мрака прави посете, јер је свуд позивају, а она сматра за дужност да се свакоме позиву одазове. Нема ни једне свадбе у породицама предратнога Београда, и ниједног погребана ни парастоса, да им тетка Милева не присуствује. Има добро срце, и ни о коме ништа рђаво не каже. Код нас у кући врши она улогу живих новина. Бака, мати или деда питају је, одмах пошто се са њоме поздраве: „Шта је ново?“ А тетка Милева диже своје мале, плаве очи замишљено у вис, отвара своја велика уста са лепим лажним зубима, и почиње да прича, мирно и уједначено, чега има тужног, веселог или подозривог у староме Београду.

У последње време мати је постала врло тужна. Често ме кришом посматра. Задајем јој бриге, иако се не тужим на своје стање. Управо, она више осећа него што стварно види, како се моје снаге из дана у дан све више гасе. При томе добија њен поглед нешто меланхолично и резигнирано, што ме јако дира. Она се не може борити против смрти. Сирота мати, — ни од чега неће остати поштеђена. И свога последњег сина мораће дати неумољивоме тражиоцу. Мали Воја задобио је њену нарочиту наклоност. Ја сам због тога јако радостан, и надам се да ће његов мали живот ублажити нови бол моје мајке.

— Он има твоје покрете, и просто невероватно личи на тебе, тврди мати, са срећним осмехом. И остали запајају ту сличност, и чуде јој се.

Чак и снаја Зага и Боба силазе доле, и поклањају ми по неколико минута кад, увек веома елегантно обучене, полазе пре или после подне у своје посете. Зага брижљиво води рачуна о својим издацима. Не троши ни пару више него што је наумила, ни за тоалету, ни за добротворне сврхе.

Боба је увек задовољна сама собом. Она, рекао бих, украшава своју спољашност и негује своју личност са највећом брижљивошћу и љубављу. Њен дом је испуњен са хиљаду разних ништавости које су постале циљ њенога живота. Сад радо помиње у друштву свога брата Косту, зато што је унапређен за управника велике Краулове творнице гвожђа у Лондону. — Мој пријатељ Џон пише ми о Кости само похвалне ствари. У својој сујети Боба је врло поласкана и горда што јој је брат добио тако угледно место. Својом лепушкастом празном главicom не може она да схвати зашто Коста осећа тежњу за отаџбином, и озбиљно мисли на то да се, по истеку две до три године, понова настани у свом драгом родном месту. Дотле ће имати довољно капитала да у Београду самостално оствари једно техничко предузеће, — пише ми Коста, и додаје: „Југославија је права ризница, само треба имати довољно сретстава за експлоатацију. Ако се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

моја нада оствари, многи незапослени радници биће збринуте, — и то ме највише радује". Сваког месеца редовно ми шаље отплату свога дуга. Већ после три месеца по одласку у иностранство, хтео је да изравна цео дуг, али ја сам то одбио. Мислим да ће месечна брига око отплате бити добра опомена за њега, да понова не упадне у стару погрешку. Али чини ми се да је Коста коначно раскрстио са младичким глупостима. Његова писма сведоче о зрелости, мушкости и великој срдчности према члановима наше породице. А ова последња особина, нарочито, раније није много могла код њега да се примети. За какав енглески сплин остао је неосетљив. — И кад се мој братанац Коста буде вратио у отаџбину, сигуран сам да ће, као и Саша, осећати праву љубав према родној грудии према староме огњишту наше куће. Извесно ће тад наћи себи ваљану жену, али, надам се, какву своју земљакињу, а не странкињу. Добар удес ретко дозвољава да се сретне једна Тања. Само ја нећу дочекати да видим како је Коста постао ваљан син своје земље, нити ћу моћи да му изразим своју радост што се израдио у зрелог и крајног човека.

Не морам се више бојати да ће Коста од наше зачаране баште начинити игралиште за тенис. Ако башта мора једном да буде жртвована потребама времена, онда нека то, у име Бога, буде само у каквоме корисном, истински нужном циљу.

Једнога дана нестаће и прозора са решеткама моје драге старе куће, и истргога прага на улазу, преко кога су, више од једнога века, улазили наизменично радост и бол, — али много више бол, много више, чини ми се. И због тога је садашњи свестрани мир у њој скупо икупљен. Док буду у животу бака, ма-ти и ујка Павле, дотле стара кућа треба да се очува, јер она садржи у својим присним просторијама целу њихову прошлост, сећање на велике догађаје и на драге личности које су већ одавно мртве. И ја ћу скоро отићи њима, ја, њихов последњи верник. Јер ја сам био права веза између старог и новог времена, између старих и младих чланова наше породице. Тежио сам томе да старима ублажим и улешам постојање, а младима сам посветио све своје снаге и мисли, и цело своје срце. Са њима, са Јелисаветом, Костом, Сашом и Дудом, делио сам, од њиховога детињства, све њихове мале и велике радости и бриге. Њихов живот био је и мој, јер сопственога немам већ одавно, а и нисам хтео да га имам. — Моја Вера остала је с оне стране среће коју сам самоме себи морао да ускратим. — Према томе како су се испољавале карактерне особине мојих братанаца и братаница, према њиховим поступцима и изливима, трептало је моје срце од радости, грчило се од гњева и бола, или је пливало у љубави и поносу.

Судбина, која је са мојом личношћу тако свирепо поступала, допустила ми је да бар у

животу мени драгих бића делујем као провиђење. Кости сам могао помоћи да изађе на спасоносан пут, а Сашу сам спасао од стрмоглављивања у понор. Обоје су сад срећно пребродили опасности. Платили су дуг младости, и савладали су егзистенцију. Нарочито Саша, сходно обилној обдарености своје дубоке природе, упутио се стазом којом иду истински просвећени људи. Према изразитој потреби своје унутрашњости, вршиће он увек свој лекарски позив са пуно идеализма, обзира, стрпљења и доброте, помажући, телесно и душевно, патничко човечанство.

На Јелисаветину и Дудину душу утицао сам са особитом брижљивошћу. У свом прераноме браку Јелисавета је била осуђена да се сама пробије до правога језгра своје личности; сад је и она свесно и завршено људско биће. Постала је искусна жена, и храбро ће умети да реши сваки задатак што судбина пред њу стави. Знам да ће остати усамљена још дуго, врло дуго. Оно што је њу очекивало у браку, нико од нас није могао предвидети. Али човек се не може бранити од онога што и не слуги, а поштеноме човеку доиста недостају способности да претпостави могућност извесних рђавштина. Стеван је варилица у најпривлачнијој форми. Покушајем да изврши злочин прекинуо је код нас своју хохштаплерску каријеру... Али и Јелисаветино тренутно огорчење и одрицање добрих особина у човеку постепено ће усахнути, као што при плими бурно надошли таласи мора без трага нестају у песку обале, чим наступи осека.

Моја Дуда била је, Богу хвала, још сувише млада да би у овој, за нашу породицу кобној епохи, могла вољно упропастити своју будућност, или је изложити опасности. Али она је, као члан куће, била тесно уплетена у сваки догађај. Много је са мном преживела: помагала је и одлучно делала, патила је и радовала се, — како је већ удес Николићевих захтевао. Патње и заблуда њене сестре и њене браће, и, најзад, поразни доживљај са мајком, показали су јој негативну страну живота, и открили су јој оно на шта у овоме постојању не треба мислити и што се не сме радити. Дуда је сад наоружана за будућност. На срећу, она има чврсту индивидуалност, а, сем тога, њена природа је благодарна и без опасних жудња, те је не гони ни у какве испаде нити у необичне преображаје. Зато се надам да ће Дуда остати поштеђена великога страдања својих рођака. У току последње године и она је доста тешкоћа преживела. А ја, и поред све своје нежности, нисам од ње начинио мекушца, него сам је васпитао као дечка, коме се показује живот онакав какав је, да би се у њему могао правилно снаћи. Ако после мога одласка са овога света преостане још нешто од моје битности, то ће бити само у форми неких Дудиних мисли и гледишта. А то неће бити на њену штету.

Нас двоје, мене, непокретнога инвалида,

и Дуду, везивао је сваки дан у години. Били смо нераздвојни. Од дванаесте Дудине године, кад се она, са самовољом правога Николића, доселила на горњи спрат старе куће, поред мене и Насте, морао сам да учествујем заједно са њом у свима догађајима њенога живота, почев од њене последње лутке, па све до тајних покрета њене одрасле, привлачне личности. Безброј пута у току дана дотрчавала би она мени, да ми нешто покаже, да се због нечега радује или љути, да са мном озбиљно говори или да се шали. Свраћала је код мене рано у јутро, пре поласка у школу, а доцкан у вече, пре спавања, поседала би мало у мојој соби, преливена благом ружичастом светлошћу лампе. Никад мала Дуда, моја радост и моја утеха, није заборављала да дође мени, ниједнога дана, кроз све ове године, до краја...

А сад треба узети збогом од свих, од мајке, Насте, Јелисавете, а и од тебе Дудо, ћерчице моја. Твој чика Воја тако је уморан и сустао. Његовој левој руци писање пада врло тешко. Моје срце неће још дуго издржати. Кад си ми пожелела лаку ноћ, ниси ни слутила да ће то бити последњи пут. Твој звонки поздрав одјекује још у мојој души, и оживљава ноћну усамљеност око мене. Јер ја сам целу ноћ провео под орахом у својој столици. Овде се далеко лакше дише него у соби. А мени је ово последње бдење до ране зоре тако годило. Моја душа добија крила, а дух ми је чудно пробуђен... При светлости мале ручне лампе прелиставао сам своје записе. И моје мисли прелазиле су саосећајно од стране до стране, од реда до реда, и испијале су препуњени пехар, најинтензивнијега живота до дна, до последње капи.

Једном горе, једном доле, — тако су се проводили Николићи. Али мој задатак је завршен. Учинио сам што сам могао. Добротворни мир и благостање владају нашом кућом. Умирен могу да вас оставим, драги моји... Кад најмлађи Николићи, Воја, Петрушка, и остали, који ће тек доћи, буду одрасли, тада ће се можда опет тајно спустити црни облаци буре над ову кућу, и загорити пропашћу. Али ја нећу више бити међу вама. Тада ће доћи ред на вас, млади моји, да помогнете и подупрете, на вас, Коста, Сашо, Јелисавета и Дудо, који сте се родили у тешкоме времену, и мени задали толико главобоље. Али ипак сте ми доказали да и нове биљке двадесетого века могу донети племените цветове. На вама је да будете чувари најмлађих, да их помажете и поучавате, — да у борби са негативним силама егзистенције не би подлегли.

Мој дневник, који обухвата хронику наше

куће у једно по нас судбоносно доба, завештавам теби, Дудо, ћерчице моја. Задржи га, и сачувај га добро за вас, младе и најмлађе из наше породице, и за оне који ће тек доћи на свет. Из њега сви они треба да виде каквих је људи било међу њиховим сродницима уживљавајући се у наше судбине нека они схвате како човек није рођен за забављање, нити зато да слепо следује својим импулсима, и да неразвишено својим здравим ногама срља у несрећу. Нека сазнаду да је међу нама било благородних људи топла срца, који, иако већ мртви, и у небићу, повлаче духовни круг око куће Николића, веран и нераскидљив као сама истина.

...Већ свиће... Из баште пробија се до мене жуто-зелена светлост, чија се ивица лако румени. Орахово дрво шуми тихо и омамљиво... Где је остала моја права личност? Већ одавно ја не постојим више, већ одавно. Моја младост, моја срећа — бомбе су их раздробиле. Теофанија, Вера... Успомене, давно протекле успомене!... Али орахово дрво шумори тако необично. Његове гране нагињу се мени, као да хоће да ме помилују, а кроз њихово трептаво лишће провлачи се једна невидљива рука, и измамљује им небеске мелодије... Лепо је нестати овде, испод мога немог сапутника, старог ораховог дрвета. Пријатна сусталост хоће да ме савлада. Чини ми се да сам сасвим мали, и да ме мати песмом успављује.

...Свиће. Рана зора превлачи стару кућу мени сасвим непознатим, надземаљским одблеском. Мој прозор са решеткама прелама га бледо и јединствено. Гледам у прозор, и изгледа ми да самог себе видим иза решетака. И ја машем тихом, стално замишљеном, усамљеном човеку у покретној столици, и шаљем му руком последњи поздрав. Али ја сам сад изван моје драге и омрзнуте тамнице, — исцељен, слободан...

У ушима му зуји и звони... Задњим напором воље враћам себе још једном у постојање... Пипам своје ноге, и као да их више немам... Имам осећај да постајем бестелесан... Лако ми је и крилато... Ваздух... чини ми се да је тежи од моје душе...

Звоним Марку, пре него што је прекасно... Ускоро ће све бити око мене, сви, моји драги... живи и мртви.

Умирем... али точак судбине кружи и даље... свеже јутро — други дан, нови живот, други људи: једном горе, једном доле, у сталној смени — непрестано и увек...

Зора Ђорђевић

Крај

БЕОГРАД

„Београд је најкрвавији камен на свеколикоме ратишту Европе”.

Јован Драгашевић.

„Београд је збиља сада права европска варош. Нико не би веровао, да је у тврђави Београда пре 70 година седео турски паша са три коњска репа — силазио из тврђаве у варош и да се пред њим клањала сва погрљена сирота раја. Човек просто не може да верује, када пролази улицама вароши Београда, да је некада друкчије, горе, било...”.

Егон Хајман.

I

ПРЕИСТОРИЈСКИ ПЕРИОД И СТАРИ ВЕК

1) Предговор —

Југословени, по доласку у земље у којима сада живе, делимично су затекли по градовима развијену градску културу: *Византије, Римљана, Јелина*, нарочито на обалама Јадранскога мора, као и у унутрашњости на важним стратегиским и трговачко-саобраћајним путевима. Чак и сада многи очувани споменици живи су сведок прошлости градских насеља, која претходе доласку Југословена у садашњу слободну Краљевину Југославију.

Краљевина Југославија пребогата је раним старинама:

— *Византијских сџоменика* (остатака) највише има у Вардарској бановини,

— *Римских сџоменика* (остатака) има у Краљевини Југославији скоро на свима местима. То је сасвим природно, када се зна, да је Краљевина Југославија у садашњим границама, била готово цела, стотинама година под управом Римљана.

Римљани су имали на целој територији садашње Краљевине Југославије велике градове:

- Салону (код Сплита),
- Виминациум (Костолац, близу Пожаревца),
- Емону (данашња Љубљана),
- Петовио (данашњи Птуј),
- Скуџи (данашње Скопље),
- Наиссус (данашњи Ниш),
- Докеу (данашња Дукља),
- Целеју (данашње Цеље),

Сирмиум (данашња Сремска Митровица), *Мурсу* (данашњи Осјек) итд.

На неким од ових места вршена су стручна откопавања, која су дала изванредне резултате.

— *Јелинских*, грчких, *сџоменика* (остатака), којих има особито на прибрежју и острвима Јадранскога мора и на територији Вардарске бановине, нарочито јужно од Велеса.

Скопље и Градско нови су музејски центри, где су груписане старине Јелина (Грка).

Краљевина Југославија, када се посматра са гледишта насеља, њени градови у разна времена били су:

1) У Староме веку:

Насељена места (градови) нису имала сопствене градске културе. Друштвене и државне установе Јелина (Грка) и Римљана допринеле су образовању сличних установа код ондашњих Југословена.

2) У Средњем веку:

Насељена места (градови) претстављала су споља и изнутра знатну снагу, која је могла да пркоси чак и моћним суседима.

Самосталне државе Југословена имале су развијен друштвени живот и релативно напредну трговину, у којој је нарочито садржан кључ за разумевање питања градова уопште. Јер, без напредне трговине и заната, као и радности уопште, градови и градска култура не могу се ни замислити:

Код Словенаца, национални елеменат са њему својственом жилавошћу успева да се одржи, формирајући уз то своје сопствене градске сталеже.

Код Хрвата, за све време, била је жива борба за потискивање страног живља из градова, већих насеља.

Код Срба, нарочито у средњовековној српској држави, делом су наследили напредне градове Византије, а делом су подигли своје сопствене. Законик Цара Душана пружа за ово драгоцене податке.

3) У Новоме веку:

Насељена места (градови) за време управе Турске тек што животаре. Уколико се одржавају махом су уточиште гарнизона турске војске и олигархије свих редова Турака:

Код Срба преовлађују искључиво утицаји Турака, Грка и свих других источних елемената.

Код Хрвата преовлађују утицаји Аустрије и Мађара.

Код Словенаца преовлађују утицаји Немачке и Аустрије.

4) У Најновијем веку:

Насељена места (градови) невероватном брзином, као и жиљавошћу, која уопште одликује борбе Југословена, успевају у скоро целој Краљевини Југославији (не само у слободној и самосталној држави Краљевини Србији, већ и код Хрвата и Словенаца) да за кратко време у прошлом столећу потисну стране елементе. Са правом може се рећи:

Код Срба, нарочито у Шумадији, у свакоме погледу градови су били национални центри,

Код Хрвата, национализам хвата све више маха,

Код Словенаца, премда највише под утицајем Немаца национално обележје и словенски језик јасно се истичу.

Насељена места (градови) са уједињењем и ослобођењем троименога народа у јединствену целину — 1918 год. — у Краљевину Југославију напредују. Отварају се развитку градова сасвим нови и широки хоризонти:

— *благодети националне слободе*, скупо плаћене кроз дуге и тешке борбе, највише Срба,

— *материјални услови* за економски и културни полет свих Југословена и целе Краљевине Југославије.

Београд, коме је природа дала нарочиту драж, по своме положају и по својој прошлости, нарочито се истиче и заслужује нарочиту пажњу у Краљевини Југославији.

Београд, место одувек значајно, на стецишту је две велике реке — Саве и Дунава, од којих је Дунав главна прометна артерија Средње Европе. Он лежи на удару светскога пута, који везује Запад и Исток.

Београд лежи географски на крају дугога повијарца, који се одваја од Авале, на граници Средње Европе и Балканскога Полуострва, односно морфолошки на граници Шумадије (најзначајније покрајине Краљевине Југославије) и Панонскога Басена, који допире са севера.

Београд, по својој конфигурацији земљишта има разне висинске коте. Тако:

— на обали Саве и Дунава износи 75 м. надморске висине,

— на висоравни Теразија, где је и центар вароши, уздиже се на 150 м.

Београд лежи географски на 20°27' источне дужине и 44°48' северне ширине.

Београд има поднебље врло карактеристично, које долази отуда што је доста удаљен од мора, те је и клима у њему врло различита:

— најнижа температура допире до -26°C .

— најнижа температура издиже се до 41°C .

— Кишних дана има око 150.

— Ветрови дувају највише с јесени и зими.

Београд је био кроз сва времена, због своје лепоте, — која се равна, како је рекао Херберт Тауб, са лепотама Лисабона (Република Португаллија) Истанбула (Цариграда, Република Турска), Штокхолма (Краљевина Шведска), — привлачна тачка за све најезде ратне и трговачке, за све путнике — и оне са Запада и оне са Истока.

Београд, по свему и у свему леп, знаменит војнички и значајан економски, треба да је у детаљу познат и Југословенима и странцима:

— Југословени сви, ма где били, у или ван граница Краљевине Југославије, треба да га познају, да му се диве, па и да га воле. Јер он, по свему и у свему то заслужује; и најзад Југословени у њему имају своју Врховну државну управу, у њему им стоји центар просвете, средиште културе, центар трговине и индустрије, средиште војничке моћи, итд.

— Странци сви, који желе да уживају у лепоти као путници (туристи), који долазе као трговци и привредници, а и ради научних испитивања.

2) Увод —

Југословени треба да су горди, што је њихов Београд од пантивјека био поприште око кога су се народи отимали.

Београд био је од увек место где су се војске сукобљавале, на коме се и око кога се крв лила. Он је познат скоро целоме свету: културном, војном, привредном, туристичком, и као такав од најстаријих времена био предмет пажње и научних испитивања.

Београд, да се у потпуности претстави, треба га оцртати, посматрати:

I — са историске тачке гледишта: његов постанак, развој и будућност, борбе око њега и у њему.

II — са господарско-грађевинске тачке гледишта и,

III — са туристичке тачке гледишта: његове знаменитости, његове лепоте и његове важне и лепе атракционе тачке.

I — БЕОГРАД КРОЗ ИСТОРИЈУ: ПОСТАНАК, РАЗВОЈ, БОРБЕ ОКО ЊЕГА И У ЊЕМУ

„Београд је древна варош, око које су се вечито бориле војске”.

Јован Мишковић.

„Београд је град победа. У исто време и најсјајнији лист у историји Турске империје”.

Исмет Фуад Паша.

Београд, историски посматран кроз све векове, од постанка до сада, имао је своју

чудну и интересантну прошлост. Његова метаморфоза као да је трајала врло дуго.*

Београд, кроз векове историски пролазио је кроз многе метаморфозе, кроз многе фазе и пертурбације. Он је мењао многе господаре; био је у поседу разних народа, код неких дуже а код неких краће време.

Београд као древно насеље, биће расматран:

1. — Преисториски период:

„Преисториски период, то је доба у историји света, пре Христа, када се скупљало мало или, бар мало сачувало историске грађе — нарочито

*) Београд је био предмет многих расправа, описа. Многи су о њему писали, али сви су о њему писали више као о тврђави вароши, јер су сматрали да је Београд као варош био увек потчињен тврђави.

Наводимо следећа дела, која су нам послужила као извор:

1) Тодор Стефановић, Виловски — „Метаморфоза Београда“, Београд 1911.

2) Тодор Стефановић Виловски — „Београд од 1717 до 1739 год.“ Београд 1906.

3) Јован Драгашевић — „Београд“, историја и опис београдске тврђаве и њених знаменитости, Београд 1904.

4) Јован Мишковић — „Београд и околина“, Београд 1906.

5) Д-р Мил. Стојадиновић — „Београд у прошлости и садашњости“, Београд 1927.

6) Д-р Душан Ј. Поповић — „Београд пре 200 година“, Београд 1935.

7) М. С. Петровић — „Београд пре 100 година“, Београд.

8) М. С. Петровић — „Како је постао Београд“, Београд.

9) Д-р Марија Илић-Агапова — „Илустрована историја Београда“, Београд 1933.

10) Ђ. Давидовић — „Вођ кроз Београд“, Београд.

11) Ж. Ранковић — „Градови Краљевине Југославије“, чланак у Југословенском Календару за 1931, Београд.

12) Шарл Дил — „Историја Византског царства“, у преводу Рад. Перовића, Београд 1933.

13) Коста Протић — „Одломци из историје Београда“, Београд у издању Годишњице Николе Чупића књига — V, VI, VII, VIII, IX и X, за 1883 год. и тако даље.

14) F. Kanitz — „Serbien“ Leipzig 1868.

15) Група живих бранилаца Београда — „Агонија Београда у Светском рату“, Београд 1931.

16) Мил. Д. Лазаревић — „Борбе око Београда 1915 год“, Београд 1922.

17) Oesterreichisch-ungarische Kriegsberichte, Heft 7 „Die Eroberung von Belgrad 1915“ Wien 1917.

18) М. Ђ. Милићевић — „Кнежевина Србија“ Београд.

19. Herodot — „Histoire“, Paris 1916.

20. Th. Zielinski — „Histoire de la Civilisation antique“, Paris 1931.

21. V. Gordon Childe — „L'Orient-prehistorique“, Paris.

о Београду. То је доба, од појаве људи на земљи, до појаве првих писаних споменика, које би, практично рачунато, обухватало период времена до четвртога века пре Христа.

Преисториски период дели се на:

— камено доба (палеолитик — старо и неолитик — ново доба) и,

— метално доба (бакарно, бронзано, гвоздено доба)“.

Београд у преисториском периоду, по мишљењу Д-ра Јована Цвијића и других аутора, био је насељен. Његови први становници били су савременици „Крапинског човека“ из камене периоде (палеолитик) преисторије народа.

Београд у преисториском периоду био је на простору Панонског мора, које је покривало широке равнице преко Саве и Дунава на северу док на југу захватало је већи део Шумадије. Авала, Космај, па можда један највиши део Београда у огромној пучини Панонскога мора показивали су своје поносне врхове; када се пак почело море повлачити, Београд је први био као копно насељен.

Београд је био насељен, по испитивањима Д-ра Милоја Васића, а и по Херодоту, који је први описао Дунав и његове притоке, још око XV—XI века пре Христа. Недалеко од њега Винча у то доба била је значајан индустријски и трговачки центар.

Београд у прелазно доба, из преисториске периоде у историско доба (стари век) у тако звано „гвоздено доба“ био је важан трговачки центар између Црног и Јадранског мора.

2. — Стари век:

„Стари век, то је доба у историји света, које почиње појавом првих писаних споменика и траје до пада Западног Римског царства (476 год.). То је доба, које би практично прорачунато, обухватало период времена од четвртога века пре Христа до петог века после Христа“.

Београд у старом веку био је већ попрште мегдана, око кога су се отимали разни народи:

1) Трибали —

Трибали су као Трачанско племе држали североисточни део Србије, па и Београд, у четвртом веку пре Христа. Они су били врло моћни, али су доцније сасвим изгубили значај и ништа нису учинили за Београд.

Београд у доба Трибала нигде се не спомиње као насељено место (град).

2) Илири —

Илири, народ индоевропскога порекла, држали су поред североисточне Италије, Арбаније и највећи део Краљевине Југославије — између Мораве и Јадранскога мора, после или чак у времену Трибала.

Београд у време Илира спомиње се, али не као насељено место (град) већ само као њихов посед.

3) Келти —

Келти су у четвртоме веку пре Христа нагннули на Балканско Полуострво. Они су дошли са севера и северозапада из Галије, од којих се: један део задржао у северним областима Балканскога Полуострва, па се ту измешао са Илирима (Лика, Босанска Крајина) или се очувао као етничка целина, док се пак један део (Скордици) на простору Северне Србије, на обе обале Мораве, настанио.

Скордици — племе Келта, на ушћу Саве у Дунав, на брегу Калемегдану подигли су свој град у трећем веку, при крају, који су назвали „Сингидунум“ град на води.

Београд под тим првим именом „Сингидунум“ улази у историју и постаје кључ пре власти Средње Европе. Али, тада је он био само насељено место (град), док је тврђава доцније подигнута.

4) Римљани —

Римљани су освојили „Сингидунум“ (Београд) око 10 год. по Христу — у доба Исуса Христа.

Римљани су „Сингидунум“, (Београд) назвали, како неки научници тврде „Alba Graeca Singidon“. Али, други наводе, међу које спада и Тодор Стефановић Вилковски, да је то име дошло тек на почетку IX века.

Природније је да су га Римљани назвали „Alba Graeca Singidon“. Али, како су задржали реч „Сингидон“ ипак није искључено да су га звали, краће речено као и што му је првобитно име „Сингидунум“.

Освојили су га за време владе цара Августа (30 пре — 14 после Христа).*)

*) Римски цар Август (30 пре — 14 после Христа), једна од најкрупнијих фигура у историји света, извршио је много дела од којих би свако било довољно да га прослави. Он је стекао неизмерне заслуге, не само за Римљане него и за све човечанство.

После грађанских ратова, (три грађанска рата: први 86—82, други 49—48, трећи 42—30), који су римску државу увели у вртлог (за време којих је убијен Јулије Цезар, 57—44, који је био намесник провинције Илирика, који је у то доба обухватао Јадранско приморје), када је пропала римска република. Он тако рећи као дете извео је римску државу из вртлога, ујединио земљу, која се била поцепала, пошто је однео победу код Акције, и најзад силно помакао границе римске државе, која је с њим постала царевина.

Римски цар Август проширио је римску царевину (пошто је извео 5 грађанских ратова, од којих први и последњи против Марка Антонија, други против Брута — који је убио Јулија Цезара — и Касија, трећи против Луција Антонија — брата Марка Антонија — и четврти против Секста Помпеја, сина Помпеја Великог). Његова царевина пружала се од Ат-

Римљани су држали „Сингидунум“ око 400 година. Када су око 146 год. пре Христа прво конституисали Македонију као своју покрајину, водили су борбе са Скордицима, који су се спуштали са севера на југ; затим, у исто време, почели су да наступају са запада и постепеним надирањем заузели данашњу Србију до Дунава и Мораве око 33 год. пре Христа.

Римљани су постепеним надирањем потискивали Скордице (племе Келта) и на ушћу Саве у Дунав заузели два насељена места (града): Сингидунум (Београд) и „Таурунум“ (Земун) око 10 год. по Христу, од којих је „Сингидунум“ био стратешки врло важан, док је „Таурунум“ имао врло велики привредни значај.

Сингидунум (Београд), у почетку као војнички логор римске војске, тек је почет да се и фортификациски утврђује више по типу полусталне фортификације. Тада није било никаквих зидања, већ су брвна, палисади и вода око утврђења играли главну улогу.

Римски цар Флавије Веспасијан (69—79) првих деценија своје владе тврђаву је као седиште војске нешто поправио и снабдео са бољим склоништима за становање људства и са склоништима за смештај хране, оружја и других потреба војске.

Сингидунум (Београд) био је седиште 4 легије Флавија Веспасијана, која је имала задатак да држећи њега штити данашњу дунавску Србију са севера. Она је ту премештена из „Виминациума“ (Костолца).

ланскога Океана до Еуфрата и од Дунава до Нила.

Прастановници Краљевине Југославије тада давали су римском цару Августу много отпора, при заузимању њихових територија. Тврди се, да се је римски цар Август у једноме походу на Илире лично ставио својој војсци на чело и, после огорчене и храбре борбе, успео је да их покори.

Далмати и Панонци побунили су се и давали су скоро 4 године отпора силној римској војсци. Тврди се, да су се староседеоци Краљевине Југославије, када је римски цар Август створио грандиозан план да освоји и Германију (када је његов војвода Друз већ био у томе и успео, несрећно падне с коња и погине), побунили и пореметили Августове планове. Тадашња племена данашње Краљевине Југославије приморају римског цара Августа, да нареди да се римске трупе упуте са германске границе и да угуше њихов устанак. Прастановници Краљевине Југославије су тада помогли посредно, те је Германија била спасена.

Римски цар Август био је обдарен ретким државничким особинама: био је мудар, опрезан, хладан, трезвен, пронициљив, окретан, смео. Он је преуредио војску и у њој увео ред, дисциплину и тражио од свакога војника (старешина и војника) знање свога посла.

Види: Светоније — „Дванаест царева“, Београд 1936., Н. Вулић — „Римски цар Август“, Српски књижевни гласник за 16 јануар 1937 Београд; М. Зечевић — „Историја света“, Београд 1880. и, Leon Homo — „Auguste“, Paris.

Римски цар Трајан (96–117), за кога тврде да је пореклом Шпанац, који је оставио многе трагове по целој Србији, још и сада добро очуване, створио је од „Сингидунума“ седиште и војске и седиште политичко:

— *политички*, учинио је те је установљен *municipium* (слободан град); у њему је постављена префектура Илирика,

— *војнички*, почео је зидање садашње тврђаве, која би имала да буде упориште војске при свима нападима са севера, а у исто време као леп и сигуран логор војске и њених потреба.

„Сингидунум“ (Београд) као тврђаву, по типу сталне фортификације — у стилу бастионе трасе, почео је римски цар Трајан. Из његовога су доба Костолац (Виминациум), пут поред Дунава и мост преко Дунава код Оршаве — за Дакију, коју је победио и основао.

Римски цар Хадријан (117–138) увећао је и побољшао Сингидунум (Београд) као утврђени логор војске, који је почео да се развија и као насељено место (град).

Римски владари, који су после дошли: Антониус Пиус (138–161), Марко Аурелије (161–180), Септимије Север (193–211), Каракала (211–217), Дециус (249–251), Аурелијан (270–275) који је из стратемских разлога напустио Дакију и као државну границу узео Дунав, — сви су обраћали пажњу на Сингидунум (Београд).

Римски цар Хадријан дао је 117 год. Сингидунуму (Београду) *градско право*. Тако је ово насељено место (град) било регулисано и у правном смислу. Али, оно је и по своме спољашњем уређењу добило у целини изглед осталих римских насељених места (градова).

Сингидунум (Београд) је тада у своме средишту имао „форум“, око кога је киптио живот; недалеко (у близини садашње Народне банке) дизао се храм римскога бога Јупитера, док се на месту садашње Саборне цркве налазило градско купатило.

Главна улица Сингидунума (Београда) била је, како тврде, садашња улица Краља Александра, поред које су по обичају Римљани сахрањивали своје умрле. По улицама чули су се сви језици: келтски, латински, грчки, па и други — разних робова и заробљеника.

Сингидунум (Београд) био је више војничко насељено место (град), где се из логора (тврђаве) често чуо писак војничке трубе. Испод тврђаве по Сави и Дунаву пловиле су војничке лађе са војском, а и трговачке које су носиле трговачку робу.

Римски цар Аурелијан (270–275), рођен негде на простору садашње Краљевине Југославије (североисточна Србија, или Сремска Митровица) увидео је да се провинција Дакија, коју је основао римски цар Трајан на левој обали Дунава, не може да одржи. Он је основао нову Дакију на десној страни Дунава и у њу преселио римске становнике.

Дакија, коју је Аурелијан основао обухватала је североисточни део садашње Краљевине Југославије.

Римски цар Аурелијан 270 године извршио је нову поделу римске империје у административном и војном погледу на десној страни Дунава.

Горња Мезија добила је тако нове границе, те и значај Сингидунума (Београда) још више се издиже. Тада он постаје колонија Римљана.

Колонија као варош — насељено место (град) диже се у непосредној близини тврђаве. Његово становништво махом су Римљани; међу њима староседеоци и, Грци.

Сингидунум (Београд) у то доба, тврди се, имао је водовод, који је доводио изворску воду, неки наводе чак од Авале, док у погледу грађевинарства, архитектуре и вајарства као да је био врло напредан.

Римски цар Диоклицијан (284–305) син простих родитеља из илирскога приморја Далмације (Салона до Сплита) помогао је, те је Сингидунум (Београд) још више уздигнут, али не толико војнички, колико у културном и привредном погледу.

Чувен је овај владар са својих рефорама. Јер он је изменио римску државу, па је нарочито тежио да уздигне крајеве у којима су били Илири, његови земљаци.

Сингидунум (Београд) постаје насељено место (град) у коме се врши подизање зграда по плану. Тако, куће су имале: *атриум*, код богатијих била су два (дворишта), и у њима *имилувиум* (мали базен за кишу), *таблинум* (соба за рад), *кубукула* (соба домаћина), *триклини* (соба за ручак и одмарање) итд.

Хришћанство се у то доба појављује. Брзо после тога јавља се и аријанство.

Сингидунум (Београд) постаје у току IV века (око 366 год.) зборно место једнога аријанскога епископа. То је у доба када су у Римској Царевини наједанпут завладали 6 цара — 3 на западу, 3 на истоку.

5) Византија —

Римско царство почиње да се цепа. То је био увидео и римски цар Диоклицијан, који је осетио привлачну снагу Истока, опасност царству од Гота са Дунава и удаљеност Рима да би могао становништво Илирика да организирати.

Византија — Источно римско царство — се ствара, која је после тога трајала читавих 1000 година. То је могла, јер је за вођење државних послова имала: велике владаре, чувене државнике, веште дипломате, способне војсковође.

Константин Велики (306–337) нарочито се истиче међу оних 6 римских цара.* Он се

*) Константин Велики рођен је 274 год. у Нишу на дан када је његов отац потукао Алемане код Виндиша на ушћу Ројсе у Аару (од оца Констанција Хлора,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

прогласи за цара прво у Британији, па захвати затим Галију и Шпанију. Нарочито је тежио да као човек, који је рођен и одрастао у Нишу, унапреди Горњу и Доњу Мезију — садашњу Србију.

Сингидунум (Београд) постаје велики град; један од привлачних византиских градова. Он постаје хришћански град, јер и цар Константин Велики постаје заштитник Хришћана. У њему се дижу многе грађевине са мозаицима, диже се храм за Хришћане, амфитеатар, дижу се јавна купатила; праве се споменици, подижу се палате, виле и водоводи, праве се путеви.

Византија мења царе (Констанције II, 337—361; Јулијан 361—363), који су мало учинили за државу. Тако исто нису ништа учинили ни за Сингидунум (Београд).

Јовијан (363—364) за кога тврде, да је 331 год. рођен у Сингидунуму (Београду) као човек из династије Константина Великог много је радио на подизању хришћанства, а тиме и на унапређењу Сингидунума (Београда). Већ се истиче да је у то време сингидунумска (београдска) хришћанска општина била врло јака и да су јој верски следбеници били врло упорни.

Валенс (364—378) мало је учинио за унапређење државе, још мање за побољшање Сингидунума (Београда).

Илирца, римскога војводе, који је доцније као савладар Диоклицијана и друга два савладара владао у Британији и Галији и мајке Јелене, родом из Далмације, тајне хришћанске). По смрти оца му (у једној британској вароши — 506 год.) војска, која га је волела, прогласи га за цара. Наследник Диоклицијана на Римском Истоку, врховни цар Галерије, то потврди.

Константин Велики водио је борбе и потукао у Галији Максимијана (савладара Диоклицијана), кога је у Марсељу и погубио (310 год.). Прешао је Алпе и пред Римом потукао Максенција (сина Максимијана) цара Италије, Шпаније и Африке, који је 312 год. удавио у Тибру.

Константин Велики као победилац овладао је свима земљама Максенција. Говори се да је усред дана, када је водио борбе видео заједно са својом војском на небу светао крст са натписом: „In hoc signo vinces“ (У овом знаку победићеш). Када је преко ноћи снιο и Исуса Христа, он је сутра дан направио заставу са крстом и монограмом Исуса Христа, па је на штиту ставио пред војском.

Наклоност његова према хришћанству и наслон на њега тако је очигледно манифестована. Уз то, он је са царем Римског Истока Лицинијем (наследником умрлога Галерија) издао у Милану 313 год. едикт (указ) о слободи хришћанске вероисповести у целој Римској царевини.

Лициније пак, понесен тиме, после победе свога савладара Максимиана Даја, који је био против Хришћана, прокламовао је Милански едикт и у Источним римским областима.

Са Валенсом се и завршава династија Константина Великог.

Теодосије I Велики (379—395) по пореклу Шпанац, ступа на престо, савлађује све своје супарнике. Био је ревностан хришћанин и добар војник.

Када је видео да не може да се одржи јединство Римске Империје, он је царство поделио на два дела:

— Источну Римску Царевину, коју преда у наследство сину Аркадију (395—408) и,

— Западну Римску Царевину, коју преда у наследство својем сину Хонорију (395—423).

Теодосије I Велики трудио се да очува Римско царство. Али Западно Римско царство пропадне са последњим царем Ромулом Аугустулом 476 год., док Византија — Источно Римско царство још живи и у њему се мењају цареви: Теодосије II (408—450), Маркијан (450—457), Лав I (457—474), Зенон (474—491) и Анастасије (491—518), чиме се завршава династија Теодосија I Великог.

6) Хуни —

Хуни су варварски народ турско-татарскога порекла, који су имали огромну и силну државу у близини Кине. Кинези су, као културни народ, да би се од Хуна обезбедили, подигли око 200 год. пре Христа чувени кинески зид, па успели и да сруше царство Хуна.

Константин Велики завади се с Лицинијем због власти те ступе у борбу, из које Лициније мораде да му уступи Панонију и западни Балкан (314 год.). По том, када Лициније опет изазове рат, јер је прогањао Хришћане, Константин Велики потуче га код Једрена и Галипоља, натера га да пређе у Азију, сатре га код Хриштопоља (Скутари), ухвати га у Никомедији (324 год.), па га умори у Солуну и тако сам завлада целом Римском царевином.

Константин велики као хришћанин узме вођство цркве у своје руке. Чак сазове у Никеји (Мала Азија) први црквени засељенски сабор 325 год., када је Арије (александријски свештеник), који је проповедао разносупност Бога оца и Бога сина, био проклет и затворен. Он је на обалама Босфора 11 маја 330 год. извршио свечано освећење Константинопол-а (Цариграда, Истанбула), те тако створио нову престоницу — Нови Рим, који је опасао бедемима, снабдео га пристаништима, дивним грађевинама, подигао је величанствене цркве.

Константин Велики уредио је државу. Он је 332 год. разбио црноморске Готе, натерао их на мир и на савез. Истакао се као велики војник, који је у улози цара тежио да истакне неприкосновену природу владоца и да од царске власти начини апсолутну власт са божанским правом („По милости Бога“).

Пред смрт покрстио је своју децу. Умро је 337 год.

Види: — Шарл Дил — „Историја Византиског царства“, превео Р. Перовић, Београд 1933., Д-р Никола Вулић — „Константин Велики“, Братство XVII, Београд 1924., Гуљелмо Фереро „Константин Велики и победа Хришћанства“, превод А. Венцелидеса, Сарајево 1921.

Хуни су се одатле растурили, сем дела који се покорио и стопио у Кинезе, по целој свету.

— *Западни*, јак део, у другој половини IV века већ се спушта на Касписко Језеро и ка Кавказу, одатле преко Црног Мора, где покоравају германске Источне Готе, гура преко Бесарабије и Румуније, прешав Дунав на Балкан. Тај део на походу кроз Европу, вођен *Атилом*, покорио је многа племена, образовао чак велику државу и 441 год. *нападне на Сингидунум* (Београд) и разруши га.*

— *Источни*, велики део створи државу на Волги. Одатле су се спуштали на Кавказ и Црно Море, па су се ширили и по крајевима, где је био западни део, које најзад по смрти Атиле и заузму.

Хуни су нанели много штете свима тврђавама на Дунаву, које су имале да издрже прве нападе: *Виминатиум* (Костолац), *Сингидунум* (Београд), *Сирмиум* (Сремска Митровица).

7) Сармати —

Сармати су номадско племе са истока Европе. После пропасти Атиле нападну на тврђаве на линији Дунава. Заузму и Сингидунум (Београд).**

*) *Атила* (434—453) хунски краљ, познат као „бич Божји”, јер је опустошио са својим многим варварским племенима Европу.

Балкан је од њега страдао. Када је разрушио Београд (441 год.) имао је лепе дворе на Тиси.

Напао је на Римску Империју. Али, у битци на Мавриским (каталавниским) пољима, потуче га римски војвода Ајеције у савезу са Западним Готима. Озлојеђен због тога упадне у Северну Италију 452 год., разори Аквилеју на Јадранском мору. На молбу папе Лава I уз велике поклоне врати се у двор на Тиси.

Умро је 453 год.

Гепиди, германско племе, у почетку су помагали Атилу вођу Хуна. За тим су се населили у Дацији, где су их на потстрек Јустинијана I византискога цара 568 год. потукли у Панонији (данашњи Банат) Лангобарди.

Види: Д-р Д. Анастасијевић — „*Атила*”, Народна енциклопедија Ст. Станојевића, стр. 88 и 854, Београд и, Herodot — „*Histoire*”, Paris 1916.

**) Сармати, номадско племе, пореклом су из Сарматије — исток Европе, од Волге. Она се делила на два дела:

— Европска Сарматија: од Висле до Дона и од Карпата до Балтичког мора и,

— Азиска Сарматија: од Црнога мора (на обали од места Тананса) до Кавказа и Каспискога мора.

Сингидунум (Београд) за њихово време ништа није поправљен.

8) Готи —

Готи,*** ратнички источногермански народ наилазе на Балканско полуострво:

— *Западни Готи* изашли су на Дунав, бежећи испред Хуна. Они су 376 год. добили уточиште од византијскога цара Валенса и њих око 200.000 населили су се јужно од Дунава у Мезији. Они су најзад у једној побуни убили цара Валенса када је покушао да их заустави испред Једрена 378 год.

Западни Готи, за владе свога краља *Алариха*, нападну Македонију, опустоше Тесалију и Средњу Грчку и продру до Пелопонеза. Они су били свемоћни, али нигде се не спомиње да су ма колико поправили Сингидунум (Београд).

Сингидунум (Београд) још је био у рушевинама.

— *Источни Готи* нападају на Византију и, приморавују је да их узме у службу. Чак им даје 462 год. цар Лав I неке делове земље, обасипа њихове поглавице почастима и новцем.

Источни Готи, под командом свога вође *Теодориха*, потукли су Сармате и заузели су Сингидунум (Београд).

Византијски цар Анастасије I (491—518) населио је у њему *Херуле* (германско племе, који су под вођством Одоакра, 476—493, уништили 476 год. Западно Римско Царство) да чувају границу на Дунаву.

Стари век се завршава, и судбина Балканскога Полуострва постаје променљива.

Сингидунум (Београд) чека долазак Словена те да се дијне и процвета. Најзад, да се отресе тога туђинскога имена и да добије своје садашње, право име.

***) Готи, источногермански народ, доселили су се у II веку с Доње Висле на обале Црног мора, где су у IV веку примили Хришћанство и поделили се на:

— Западни Готи, аријевски Хришћани и,

— Источни Готи, већином у савезу с Хунима. После смрти Атиле настанили су се у Панонији, одакле су гурнули на земље садашње Италије, оборили Одоакра (вођа германскога племена Херула и шпански краљ) и основали шпанско-готско царство 493 год. с престоницом у Равени. То је царство уништио византиски војвода Нарзес 555 год.

* * *

Знаменита Београђанка Надежда Петровић као национална радница

„Бејасмо готови на освету. Требало је истим начином прибавити задовољење за оне мученике, ресипрок створити комитске чете, чија би била дужност да заштитију незаштићене: нејаке жене и децу. *Бејасмо готови да поред све културе којом располажемо будемо сурове и немилосрдне судије разбојницима и варварима*“.

„Сестро, носи велики поздрав на Крал Петар и руски цар нек си купи војску да нас скоро ослободи.“ — Из рукописа Надежде Петровић.

Једног дана 1935 године на ваљевском гробљу појавиле су се две женске прилике у пратњи једног господина, који тамо бејаху дошли да изврше један за њих надасве тужан и болан посао: идентификацију

Надежда Петровић: Аутопортре

костију Надежде Петровић. Те две уплакане госпође биле су њене сестре, госпођа Љубица Луковић и госпођица Зора Петровић; господин је био лекар, који је као стручно лице присуствовао овом тужном чину. Идентификација се вршила у циљу преноса Надеждиних костију у Београд.

Пролеће је дрхтало у зраку. С брежуљка, на ком се налази ваљевско гробље, мирна и величанствена пружала се панорама обухватајући колубарску долину и високи Цер. Посао гробара полако је напредовао, а кад је био готов, указале су се на дну гроба беле

кости с лобањом и густом златном покојничиним косом која је разасута лежала по црној свиленој марами, оној истој којом је у часу смрти била повезана покојничина глава. Кости су лежале у води. Нешто више и дубље од обичне људске боли покренуло се у души присутних. Дивући поглед с тужног гроба на околину, госпође су се и нехотице сетиле речи једног верног покојничиног пријатеља, који се није могао уздржати, а да је, кад је први пут дошао њеном гробу, не зазове именованом констатујући лепоту места на ком је почивала: „Надежда, Надежда, увек си лепо волела и на лепом месту лежиш...“

Седам дана после овог, рано ујутро, с истог овог гробља, ширећи свој звук далеко по долини и по бреговима, чула се војничка труба, која је трубила посмртни марш док су четници стигли из Београда једну за другом вадиле беле мртвачке кости из гроба и додавали их својим друговима полагајући их на белу свилу. Вршио се један велики и свети чин, кости једне херојске жене вађене су да буду пренете у град у коме је та жена живела, да буду пренете у Београд, ког је она толико волела макар да се с њим бескрајно много пута опраштала идући својим апостолским путем жртве и самопрегора.

Али да се вратимо почетку.

*

Породица Петровић, из које потиче наша позната сликарка и велика патриоткиња Надежда Петровић, стара је београдска породица. Њен оснивач, Хаџи Максим Петровић, дошао је у Београд некако почетком прошлог века, кад су се у главном ударили темељи савременом српском Београду и кад су се у Београд доселили многи Срби из најразличитијих српских крајева. Хаџи Максим био је из Подриња, села Недељице, које се налази недалеко романтичног Вукова Тршића, у оном чаробном подрињском крају, који је од Устанка па до данас повезао са сваком својим каменом, са сваком стопом земље, по неко предање, велику и истиниту причу о јунаштву, великим бојевима „за крст часни и слободу златну“. Пре него је дошао у Београд, Хаџи-Максим је био чобанин. Чувајући стадо и огледајући се по свом родном Подрињу, он је дошао у Београд руковођен једном од оних неодређених побуда које нас вуку у свет и даљину. У Београду му се насмешила срећа, усвојио га је неки богати београдски трговац, који га је одмах затим повео на хаџилук

у Свету Земљу, куд је и касније Хаџи Максим много пута кретао доносећи увек из Свете Земље драгоцене успомене и пунећи њима своју лепу и богату кућу.

Већ као угледни Београђанин, и уз то „хаџија”, Хаџи Максим се оженио Земункињом, Мартом Чалманчетовом, из угледне српске породице. Њихови портрети, и Хаџи Максимов и његове жене Марте — рад сликара Босниковића — налазе се и сад сачувани у породичној кући (у некадашњој Ратарској, а сад улици Краљице Марије).

Од шесторо деце који су се у овом браку родили (четири сина и две кћери) најмлађи Мита већ као сасвим мали показује посебне особине, нарочите склоности. Макар да му је отац, Хаџи Максим, био трговац, дечака привлачи уметност; он сања о бегству у Италију, црта, бави се сликарством као самоук, тако да је касније, кад је сасвим одрастао, постављен за цртача у гимназији у Чачку. За оно што је даље било у животу озог младог и даровитог Београђанина, од одлучне и пресудне важности је његов брак с добро васпитаном и за оне прилике веома образованом, младом чачанском учитељицом Милевом Зорићевом, ћерком учитеља Зорића, а нећакињом славног националног борца д-р Светозара Милетића. Одрасла у Милетићевој кући, она је од детињства била окружена свим оним великим људима тог доба који су се окупљали око Милетића. Борбеност, енергију и високи национални идеализам свог ујака она је из малена у се упијала, тако да је и у брак ступила с јасним и одређеним идеалима тадашње Српкиње. Само тако може се разумети и њен каснији просвећени однос, који је показала и према својој деци не стављајући се никад на пут њиховим природним наклоностима и тежњи срца, које их је, нарочито у случају Надеждином, водило светлим, али и веома опасним и трновитим путевима. Као прва, подстрекла је мужа и на прикупљање разних старина и драгоцености, нарочито разних историских докумената до којих се онда још могло доћи. У том погледу постоји и једна занимљива, истинита анегдота. Једног дана, кад су се касније из Чачка преселили у Београд, отац Надеждин донео је с пијаци сир замотан у неку чудну, тврду хартију. Инстинктивно побожна пред сваким писаним словом, Надеждина мајка одмотала је пажљиво хартију и на своје највеће чуђење констатовала да је сир замотан у једно драгоцено писмо — докуменат самог Карађорђа. Тако је ударен основ каснијој збирци г. Петровића, која је и до данас очувана, а у којој се налази читав низ ванредно значајних докумената из доба првог и другог устанка, преписка онда знаменитих личности. Засебну групу сачињавају документи који се односе на историју наше жене почињући од најстаријих времена па до најновијег доба. Ову збирку, која обухвата и главни део преписке кнегиње Љубице као и Јеленке — Мале Госпође, г. Петровић је одвојио својој ћерки Анђи у жељи да она на основу те грађе изради историју о српској жени. Пошто се касније посветио пореској струци, М. Петровић је написао велико дело: „Финансије обновљене Србије” богато најразличитијим подацима.

Традицијама с мајчине стране придружило се наследиство с очеве стране, јер је и стари Хаџи Максим

био ванредно занимљива личност. Увек расположен, увек спреман за друштво, с једним инстинктивним осећањем за све што је лепо, овај стари Београђанин не само што „држи отворену кућу” показујући широко словенско гостопримство (за то су га и прозвали „чешки консул”), већ настоји и да ту кућу учини што удобнијом удешавајући је по типу тадашњих господских београдских кућа богатим теписима и миндерлуцима. По зидовима су висиле многобројне иконе, а свуд била размештена богата и скупоцена стакларија, коју је Хаџи Максим доносио са својих далеких путовања и поклоњења. У Палилуди је важила узречица: „Кад улазиш у Хаџи Максимову кућу, као да улазиш у храм!”

Ту и у таковој кући, у таковој средини расла су деца Мите Петровића, од којих су се једни родили у Чачку а други у Београду. Укупно их је било тринаесторо. Увиђајући сами да је број деце већ прилично велик, најмлађем сину дали су име Растко (сад књижевник Растко Петровић!) не би ли име, дато по најмлађем сину Немањића, деловало да и у овом браку то остане мезимац... Тако је било. Надежда је била друго дете по реду.

*

Поред Хаџи Максимове фотографије, фотографије њених родитеља с мезимцом Растком, преда мном стоји десетак Надеждиних фотографија. Нехотице их срећујем у групе: доба детињства и студентско доба; доба зреле жене која иде својим самосталним путевима; доба жене-хероја, Надежда друг комита и Надежда болничар, друг и пријатељ војника и рањеника. Чувајући у основи свој тип, колико ли разлике од једне слике до друге. На слици из 1894 г. где је видимо како стоји наслоњена на раме своје другарице, полуотворених уста и сањарских очију, једва би могли препознати ону већ израђену девојку, како је видимо на слици из Минхена из 1904—5 године у друштву са сестром Љубом, руском сликарком Сомовом и руским књижевником Гончарозим, а још мање ону озбиљну жену на слици из каснијег доба на чијем лицу не дрхти ни једна црта и која с испитивачком озбиљношћу, седећи у врту родитељске куће у великом друштву у ком се налазе и њене сестре и сликар Мурат, проматра дубровачког барда, кнез Ива Војновића, који седи у средини и испод свог познатог „жирарди” шешира, са својим карактеристичним смешком нешто „уморног господара”, гледа младу уметницу. Из времена кад она предузима у тајним мисијама своја прва путовања по тад још неослобођеном југу наше државе, на слици где је сликана у Кичеву 1903—4 г. црте су се већ зафиксирале. То је „популарна Надежда”, како је сви већ знамо, и како нам је свима постала блиска срцу. На другој слици, где је сликана у Прилепу 1913 г. у друштву српских официра, озбиљност је потенцирана, бели болнички мантил у ком је одевена даје јој неки нарочити изглед. Из овог је времена и једна од најуспелијих и најбољих њених слика, она где је видимо у дубокој црнини за родитељима који су један за другим умрли 1911 и 1912 године, с оригиналном спорт капом на глави, са шиљетом, који баца на њено, овде необично фино и господско лице, благу сенку, док испод њега замишљене очи гледају изразом неког ви-

зионарског предосећања. На њој су на тој слици и оне њене једноставне црне перле од којих се никад није растајала. За појасом носи киту свежих љубичица, једна јој рука мирно спуштена низ тело, док другом придржава плетен огртач, на ком се види њен симболични знак из тог доба — црвени крст.

Те слике донекле опредељују и свестрану улогу коју је играла у животу:

1) као сликар; 2) као писац и пропагатор; 3) као херој и самарићанка.

Иако у основи различите, у ствари у све три ове њене улоге испољава се једна чврста и ничим непоколебљива основна особина њеног карактера и духа: борбеност, снага воље, смелост и крајња доследност у основним концепцијама. Она је револуционар у свему: и кад слика, и кад пише, и кад говори, и кад се хвата у коштац с нашим тадашњим националним узурпаторима и тлачитељима.

За своје сликарске наклоности, које је веома рано показала, већ као сасвим мала девојчица, она налази пуно разумевање код свог оца, уопште код родитеља који ће и касније показати исто то разумевање и за остали рад у свим правцима њене многоструке делатности. Најпре школовање у Београду, а касније у Минхену, на допуњено путовањима и проучавањем на лицу места највећих уметничких радова, она у том погледу усавршава свој таленат гајећи уз то од самог почетка пријатељске везе не само са нашим југословенским, већ уопште словенским уметницима, књижевницима и људима од талента с којима је имала прилике да дође у везу. Њен ателе у Минхену постаје другарско састајалиште у ком се чује и српска, словеначка и руска реч. Њено дубоко словенско осећање с њом деле и њене сестре које такођер проводе поред ње у Минхену неколико година. И она и њене сестре сасвим саме уче руски језик и касније у родитељској кући, где ове младе девојке са својим уметничким пријатељима уносе једну високо интелектуалну атмосферу, чита се наглас руски као и српски, проучавају најбољи руски писци и задржава с Русима и непосредни лични контакт. Међу гостима који долазе у родитељску Надеждину кућу, види се: и Масарик, и Кауцки, и Мештровић и други на које Надеждина свестрана личност делује као некад личност њеног великог деде Милетића на његове савременике.

Ретроспективна изложба Надеждиних радова показала нам је поново на најдокументарнији начин њен велики уметнички дар. Она се и у сликарству показује снажна индивидуалност, чији је рад најбоље демантовао оне који су је у уметности напали. Али, гледајући та платна, једно јасно излази, а то је да се тај јаки, немирни таленат, није могао на овом зауставити. Времена су била одвећ бурна, народна „њива“ је још била „неузорана“; времена су тражила не само „таленте који се изграђују у миру и тишини“, већ у једнакој мери и борце, пропагаторе, који ће доказивати потребу културног рада, који ће се борити за уметност, и који ће у исто време, „заборављајући културу којом располажу“, окренути главу и управити свој рад у оном правцу откуд су долазили уздаси из поробљеног дела наше земље, из некад дивних и цветућих српских долина, непроходних и тајних српских планина. Те уздахе је чула Надежда, и како каже сама, одрекла се једног свог ја, да се сва преда

другој половини своје душе, која је водила путем борбе за национално ослобођење тад, нажалост, још многобројних неослобођених српских и југословенских крајева.

Кад је Аустрија извршила ону тако неправичну анексију Босне, Надеждина сестра Анђа, она иста којој је отац, видећи њен списатељски дар и посебне наклоности у том правцу, доделио улогу историчара југословенске жене кроз векове, поражена овим фактом у ком се не сналази, обраћа се „јаснику“ из Јасне Пољане с молбом да јој нешто каже о судбини српског народа. На ово писмо једне младе српске девојке, Толстој одговара јавно, тражећи у исто време

Надежда Петровић (у белој хаљини) 1894 год.

преко свог секретара Маковицког, да му непозната ауторка писма пошаље своју фотографију како би могао одредити доба у ком се налазила... Надежда, међутим, бди много ноћи, учвршћује и изграђује оне елементе у својој души који су били потребни за њену нову активност и, с палетом, кичицом и бојама, одлази у „Турску“, носи помоћ заробљеној браћи и у исто време инспирише оснивање Кола српских сестара и почиње свој свестрани пропагаторски рад пером и делом.

*

Благодарећи ванредно љубазној сусретљивости госпође Љубице Луковић, Надеждине сестре, која као и сви чланови породице с разумљивим пиететом чува сваку успомену на Надежду, преда мном се, поред великог броја фотографија, у овом часу налази и један велики део Надеждиних рукописа. Од тог је

Један део, у целости или делимично, објављен, а поштогод уопште није штампано. Хартија је већ пожутела, али на њој исписана слова читају се јасно и лако. Рукопис ове жене био је необично читак, свако слово исписано је до краја, без нервозе у коју интелектуалци код овако компликованог живота и дужности нарочито лако падају. Исправака је релативно мало. Већина рукописа односи се на Надеждин патриотски рад, мањи део садржи поједина предавања из области уметности, али и та су у првом реду пропагандистичког карактера. Један фрагментаран напис у облику писма права је драгоценост, јер у њему уметница донекле излази

има јасан и одређен циљ. Говорећи о постанку Кола, она каже:

„Прва моја саветовања са оцем и угледним политичарима учинила су да сам одлучила да што пре сазовем неколико интелектуалнијих жена изложив им потребу рада и план по ком би се приступило енергичном раду. У првом реду сузбијање невоље у оштећеним провинцијама, а затим бригу о заштити слабих и незаштићених села и крајева са девизом: „брза помоћ двострука је помоћ“. Било их је које су се одмах одазвале спремне на сваки рад и жртву, али било је много којима су мужеви и очеви нашли да је сувише рано да се жена појављује као национални радник и борац, да је то посао мушких, и да зато што мушкарци не отпочеше тај рад, значи да још није време. Прихватих оне које се драговољно ставише на услугу и рад, а одбацих оне које су мислиле мозговима својих да чекају почетак рада мушкараца-људи.“

Након овако енергичног почетка, Надежда, како даље излаже, ради два месеца, агитује, убеђује, док није дошло до величанственог збора на ком су се окупиле жене, које одмах с највећом енергијом улазе у рад. Што даље аутор своцира сећања, то се јасније и дубље осећа њен непатворени, велики национализам испуњен болом за оним делом српског народа који се налазио у ропству.

Место на ком описује свој боравак у кући познатог народног борца, учитеља Кујунџића, једног од првих комитета који су и главу дали за слободу нашег југа, она, поред све суверене власти над својим нервима и својим стилем, улази у извесни лиризам у ком се осећа и жена и сликар:

„Моменат је био величанствен и свечан. Бледуњава светлост озаравала је неким светим зрацима ова жилава изразита лица на којима су се очи светлиле страсним одушевљењем. У мојој се души разлило нешто светло и меко...“

Настаје велики моменат. Надежда овим напаћеним преставницима напаћеног народа, који је моле да им прибави оружја и муниције, да јави „кralу Петру и руском цару да их ослободе“, — пружа руке, полаже пред њима заклетву и они њој, да ће свето и предано радити за народну ствар. Ова заклетва сећа на доба Првог Устанка, на најтежа и најмучнија, али и највеличанственија времена из новије наше историје.

Увек нежна ћерка и сестра, она се са свих својих путовања јавља својој породици у Београд. Тако су настала њена лепа писма, која исто тако као и ови њени чланци представљају драгоцени докуменат за илустрацију њеног карактера, увек свежег, увек бодро. Кад је дошло до Балканског рата, она облачи зестрински мантил и постаје наша Флоренс Најтингел, неуморна сестра милосрђа, нова Косовка Девојка, како је назвао књижевник Душан Шијачки. Њено име отад војници изговарају с побожним сећањем. Она је свагде: и на Косову, у Скопљу, Ђаковици, Љуму, Брегалници и Прилепу. Палету узима само покаткад, да наслика тек понешто што је нарочито импресионира, али њен главни ради и њено главно старање то су сад рањеници. Колико хероизма, колико самопрегора у том раду. Размажено дете богатих родитеља, жена која је све могла имати у животу, па чак и славу да ју је та

Надежда Петровић као болничарка (1913)

из свог редовног начина писања, које се увек објективизира, а мање носи трагова личних момената.

Први и највећи чланак садржи њена сећања приликом десетогодишњице оснивања Кола српских сестара. Овај је чланак у главном штампан у „Вардару“, али овако у рукопису он претставља двоструко драгоцен материјал. Види се његова генеза, види се како се мисао развијала, исправљала, осећа се нешто живо, јер коначно рукопис је нешто најинтимније, најиндивидуалније и најистинитије што говори о човеку. Односи се на почетак наше комитетске акције, оснивање Кола српских сестара и рад на окупљању наших жена за националну ствар и први њен лични контакт с нашим народом на југу. Већи део и овог као и осталих чланак писан је тако као да је Надежда док је писала гласно мислила. Свака реч погађа, свака реч

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

привлачила, одбацила је све да се на бојном пољу, господарећи својим срцем и живцима, преда најтежој и најузвишенијој дужности. Бдијући тако на једној од позиција над рањеницима, који су увек пристизали у све већем броју, она оставља ону споменуту забелешку, која на редок и искључив начин даје поглед у њена унутрашња осећања:

„...сунце је пржило и ми смо умирали од жеђе. Извор воде који је био близу наше амбуланте био је врућ. Умирало се од врућине и топлоте још у 6 сати пред вече — а више наших глава целог дана грувала је наша артиљерија пољским топовима, без паузе и прекида, зујало је у оном ваздуху пуном ватре, а шрапнелска зрна остављала су у ваздуху сјајну златну пругу. Њима као одговор долазила су непријатељска разрона зрна и падала на косу преко пута од нас. Бејасмо оглувели готово од пуцњаве, жеђи и сунца, нигде заклона, нигде ладовине, ваздух непокретан.

У 7 престадоше топови и наши и непријатељски. Густ мрак поче да се спушта, рањеници пристижу обамрли од болова и од ватре сунчане. Радиле смо око њих, а удови нам бејашу испуњени оловом, једва се кретасмо под амбулантним шатором. На једном отпоче да грми и сева, тако учестано и страшно и нешто се као колос заљуља у ваздуху, из сваког камена муња је севала, свеће нам се погасише, рањеници се гласно мољаху Богу, све је било пало ничице на земљу да га не би погодила муња или оркан собом однео. Шест пуних сати бејасмо избезумљени од чуда природног, и ја са ужасом у срцу осетих величанствену срдњу природе на ону силну избезумљену ватру коју људи једно другом упутуше. Први пут у свом срцу осетих религијски страх, страх господњи...”

*

Светски рат је водио ову храбру жену истим пугтевима, док није у Ваљеву априла 1915 подлегла зарази пегавца од ког је до задњег часа лечила нападене српске војнике. Била је сахрањена на ваљевском гробљу. Само један скроман дрвени крст означивао је место њеног последњег починка. Двадесет година лежала је у том скромном гробу док нису дошле посмртне почасти и велико признање, које јој је на првом месту указала наша национална и захвална војска, а с њом Народна одбрана, Коло српских сестара, сва хумана друштва, сви који су је познавали и који је нису познавали.

*

Пре неколико година, у издању Интернационалног савеза ратника, изашло је монументално и једно од најзначајнијих поратних дела о жени под насловом: „Феминина патрис дефенсор”. У књизи, из изјава најпованијих личности, великих војсковођа и државника, видимо што су све жене за време светског рата учиниле у појединим савезничким земљама не само да олакшају ситуацију у унутрашњости земље већ исто

тако и на бојном пољу. Кад се све ово чита, онда и нехотице падају напамет речи великог енглеског драмског писца Бернард-а Шоа које је он написао у својој прекрасној драми „Жан д’ Арк”, да историчар који је је противник жена, који не верује у женину генијалност на „традиционалном мушком пољу рада” — неће никад ништа створити од Жан д’ Арк. Уистину, ове се речи у пуној мери могу применити и на Надежду Петровић. Да је схватимо и разумемо, треба се најпре отрести многих предрасуда и приступити овој жени с пуном вером за све оно што је она радила. Није случај да су то схватање према њој у првом реду показали војници. Свакако ће доћи време кад ће ова захвалност бити још видније обележена. Белгија је малој скромној чиновници Габријели Пети, коју су непријатељи јустифицирали за њене херојске подвиге у корист њене домовине, подигла диван споменик; посмртни остаци храбре Енглескиње Мис Едите Кавел почивају у Норвишкој катедрали, њена статуа постављена је у лондонском Трафалгарскверу визави Националној галерији портрета; биста нама свима добро познате племените Шкотлајнжанке д-р Елзи Инглис, рад нашег скулптора Мештровића, налази се у Шкотској националној галерији. Захвалност је увек израз и доказ великог и поштеног срца. Само су мали и ситни људи незахвални, они чија се „вредност” очитује у потискивању племенитих и бољих духова, часног и поштеног рада који се врши на општу корист и на опште добро.

*

Тамо, у старој Ратарској улици, која данас носи своје ново име Краљице Марије, стоји очувана кућа у којој је Надежда живела, врт у ком се радовала пролећу. Једна симпатична плава жена чува у тој кући све оно што на њу сећа: њене уметничке радове, књиге, а уз то стотину ситница с којима је повезан наш живот док смо на овој земљи. Стари лепи намештај, теписи, тихи мир који влада у малој соби у којој је смештена библиотека, све то говори о једном духу који је у часовима одмора волео све оно што је лепо и што му даје нове свежине.

Д-р Марија Илић-Агапова.

Надежда Петровић: Ресник

Поводом двадесетогодишњице смрти ак. сликара Ристе Вукановића

Пре двадесет година париски лист „Le Figaro“, у свом броју од 14 фебруара 1918 год., донео је кратку вест којом се јавља да је у Паризу, далеко од домовине, у изгнанству, умро истакнути српски уметник г. Риста Вукановић; наш часопис „La Patrie Serbe. Revue mensuelle des Serbes en exil“, који је у то време излазио у Паризу под редакцијом г. Драг. Д. Иконића, у фебруарском броју од исте године донео је и текст говора г. А. Арнаутовића над гробом овог великог сликара националисте који је завек заклопио очи 7 јануара 1918 године.

Смрћу овог истакнутог уметника заклопила се и једна страница наше мучне историје тих великих и

Арнаутовића и других. Са својом госпођом, нашом познатом сликарком Бетом Вукановић, отвара прву Уметничку школу у Београду, оснива уметничко удружење „Лада“, залаже се за организовање прве уметничке изложбе у Београду и прве југословенске изложбе, која је приређена 1904 године. Београд отад постаје искључиво средиште његове целокупне уметничке и друштвене делатности. Подаци о њему као уметнику, осим у нашој Нар. енциклопедији д-р Ст. Станојевића, налазе се и у оном лепом албуму што га је издала уметникова госпођа, као и у већ споменутом некрологу г. Арнаутовића. Умро је врло млад, у 44 години.

Историја његове болести је мучна одисеја, коју су убрзале и потенцирале ратне невоље. Умро је од туберкулозе на бубрезима. Први симптоми болести, чији карактер лекари још онда нису могли одредити, појављују се 1909 године. Те прве мучне године и он и госпођа му леже болесни у Државној болници у Београду. Д-р Суботић га шаље на Ривијеру. Уметник тамо одлази и заиста топло јужно сунце и море делују на њега, боље му је, али само привремено. Болест се и даље развија, тако да је интервенција лекара и даље потребна. Рат с Аустријом затиче уметника у Београду. Као одличан познавалац многих страних језика, Вукановић постаје цензор на нашој главној пошти, где скупа са г. Гролом и г. проф. Тривунцем, на смену, врши ову службу све док аустријска војска није први пут освојила Београд. Тешка срца, као и многи други грађани, Вукановић са својом госпођом напушта тад Београд и одлази најпре за Ниш. Мучне прилике које су тамо владале уметник је одмах осетио на свом здрављу. Станују у једној влажној соби; болест се погоршава тако да је д-р Суботић принуђен да уметника опомене на опасност којој се тим излаже. Даље прилике присиљавају их да одпутују за Солун. Али чим је Београд био поново враћен, уметници се враћају у Београд и остају у њему до саме велике катастрофе, до трагичног пада Београда пред надмоћнијим Макензеновим оружјем и неупоредиво већим бројем Макензенових војника.

Увек веран националној идеји, уметник сад постаје члан Комисије за оштету, што су је београдском грађанству и Београду проузроковали Аустријанци. Кад је дошло до слома, који је издата наредба да се у вези са „Солунским фронтом“ становништво даље склани. У Атину, куд су отпутовали из Солуна, госпођа Вукановић се разболи од запаљења плућа, а већ после двомесечног боравка, према новој наредби, треба напустити и Атину и тражити уточиште било у Италији било у Француској. Уметници се решавају за Француску и преко Малте одлазе за Марсељ.

Болест г. Вукановића, која се донекле била притајила, сад поново добија маха. Стиснути у скромној хотелској соби, у пуној неизвесности и за даљу судбину домо-

Риста и Бета Вукановић

судбоносних дана који су на један надасве трагичан начин стављали на кушњу душу и карактере људи. Рођен 3-IV-1873 у херцеговачком селу Бусовини, Р. Вукановић завршио је гимназију у Београду, а затим је као државни стипендиста 1890 отишао на сликарску академију у Петроград. Иако усхићен Русијом, он се отуд већ после боравка од једне године преселио у Минхен, јер није подносио оштрину руске северне климе. По завршетку студија у Минхену, он се враћа у Београд, где развија своју уметничку активност и као сликар великих уметничких радова, чије је мотиве узимао из наше историје деветнаестог века: „Дахије“, „Прве жртве“, и као одлични портретиста целог низа портрета наших истакнутих људи тог времена: Др. Б. Петронијевића, д-р. Н. Вулића, Б. Поповића, Драг.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вине за коју су обоје тако тесно били везани, и за своју личну, живот ово двоје уметника отаџ па све до

град, кога у свим овим патњама никад није заборављао, уметник само сања о оздрављењу, о повратку у

Риста Вукановић: Молитва (1901) (Својина загребачког Музеја)

преране смрти Р. Вукановића претставља један исечак из општег трагичног живота многих наших грађана тога доба. Скривајући дубоко у себи своје унутрашње преживљавање, госпођа Вукановић настоји да болеснику покаже што ведрије лице, негује га у тим тешким приликама што је боље могла, док се толико није опоравио да су могли кренути за Париз. Ту сад г. Вукановић добија место инспектора за нашу омладину, која је била распоређена по разним француским школама скоро по читавој Француској.

Инспекције, које је морао вршити, за болесног уметника су врло напорне, али он их врши све док поново болест није сасвим завладала над овим телом у ком се скривао тако енергичан и по природи ведар дух и племенита уметничка душа. Из Марсеља у Париз уметници су допутовали 1916 године. Станују у меблираном атељеу у улици Пуасона (бивши атеље неког Немца који је из страха преко ноћи из Париза побегао). Сав живот се оснива на „систему карата”. Госпођа проводи дане у нези око болесника или у бурби да стојећи у дугим редовима добије на карту оно што се тад могло добити: млеко, хлеб, угаљ....

Прва операција којој се Вукановић подвргао у Паризу (кога су у то време француски лекари напустили да се нађу на фронту где се тражило све њихово знање и спрема) толико је болесника измучила (операцију је вршио неки Шпањолац), да он касније, кад се после двогодишњег боравка болест компликовала услед црног пришта на уснама, изјављује на сво наваљивање лекара, да „више никад не ће у болницу”. Пправећи последњи напор, госпођа Вукановић преноси тад тешко болесног мужа у санаториј „Опсерватоар”. Настају тешки и мучни дани и за уметника и за уметницу. Свом својом душом, неутрошеном енергијом везан за живот, а свом великом љубављу за отаџбину и Бео-

Србију, у Београд. Госпођа му олакшава часове својим присуством и својом благошћу, али смрт, тешка смрт

Риста Вукановић: Дахије (1898) (Својина београдског Музеја)

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBS.BS

ван отаџбине, далеко од вољеног уметничког огњишта, њихове куће, која је у то време у Београду већ лежала у рушевинама, све се више приближује и уметник умире на госпођиним рукама једног тужног и суморног јануарског дана не дочекавши остварење сво-

смрт сликара ког смо изгубили далеко пре него што је то морало бити...

На Бање-у, као и у другим деловима далеких туђих земаља, остао је још један српски гроб из доба Светског рата. Госпођа Ристе Вукановића, пошто му је подигла споменик, преселила се после извесног времена из Париза у Клермон-Феран. Ту је, благодаревно срећном стицају околности, нашла много утехе у једној уметничкој француској породици. Радећи са својим многобројним ученицима, сликајући нарочито много портрете по поруџбинама којих је уметница у овом француском граду добијала у великом броју, госпођа је с много успеха приредила у Клермон-Ферану и једну своју колективну изложбу свих тих радова. У домовину се вратила са последњим транспортом српских емиграната, који је из Париза кренуо за Београд касно у јесен 1919 године. Уметница, која је у избеглиштво кренула с мужем, вратила се сама, њихова лепа кућа у Београду била је разрушена. Живот, пун тешкоће у свему, морао је почети сасвим изнова. Маколик све то било неизмерно тешко, остаје увек једна велика истина, а то је оно велико светло које зрачи с гроба нашег сликара Ристе Вукановића, иако није имао срећу да почива у рођеној земљи.

Д-р Марија Илић-Агапова

Бета Вукановић: Аутопортре (1914)

је највеће жеље, у визији победе која му се пророчански указивала на смртном часу.

*

Ово је кратка историја болести Ристе Вукановића забележена по речима његове госпође, која је била љубазна да их саопшти за овај кратки напис за „Београдске општинске новине”. Мртвачка кола, у којима је поред свештеника села уметникова госпођа, однела су мртво уметничко тело из санаторија Опсерватор на париско гробље „Бање”, где је тужна кола чекала пратња која је уметника отпратила до његова гроба у пријатељској, али ипак далекој земљи, у великом „граду светла”, који је тих дана и сам дрхтао под ударцима тешке артиљерије и пружао сасвим другу слику од оне која се обично за њ веже. „Потерали су нас са слободне родне груде и расејали по туђим земљама. Макар и најпријатељским, али ипак страним...” Овим речима почео је свој надгробни гозор г. Арнаутовић износећи над отвореном раком оно што је тад највише сва срца тиштало. Евоцирајући трагичну смрт песника Диса, прерану смрт младог песника Бојића, говорник асоцира овим двома националним трагедијама за прерано погинулим талентима ову трећу

Надежда Петровић: Кошутњак

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

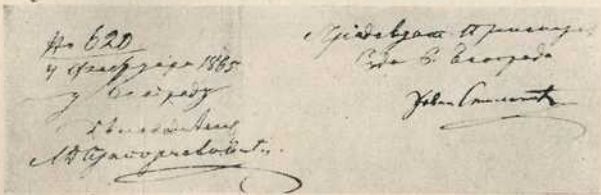
Стари претседници Београдске општине

— Неколико оригиналних потписа. —

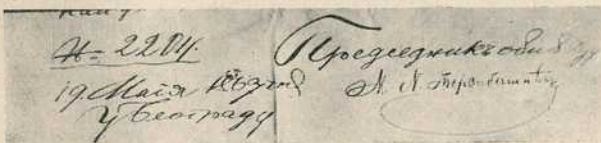
Марко Стојковић био је претседник 1861-1862. То је позитивно. Не зна се, бар за сада, ко је био претседник 1860 и 1863.

Јован Смиљанић, претседник у 1865/66. Никаквих других података нема.

Михаило Н. Терзибашић, трг., изабран за претседника 6 септембра 1866 и на том положају био до 14 септембра 1867.

Јован Николић-Чокејић, бив. члан Великог Суда. За претседника изабран 14 септембра 1867, али се не зна докле је ту дужност вршио. У 1868 помиње се као претседник неки В. Ивановић.

Београдске општинске новине у броју од 25 марта 1889 донеле су некролог о смрти Јов. Николића и у истом изнеле да је Јован рођен у Крагујевцу 1823. Лицеј свршио у Београду. Нешто мало био је претседник и по смрти Кнеза Михаила.

Алекса Д. Ђурић, као секретар Министарства грађевина изабран за претседника општине 1871. Доцније је био „казначеј“ — главни благајник Министарства финансија. По њему носе име: данашња улица Ђурићева у Булбулдеру и чесма која данас не постоји а чији је извор био на 50 мет. источно од ње.

Ђурић је рођен у Гор. Трешњевици, среза орашачког, 18 априла 1818 а умро 12 маја 1907. Свршио је богословију и лицеј у Београду. Код надлежних је постојала намера да га замонаше и доцније поставе за митрополита. И сам Алекса је то хтео, али судба је друкчије решила. Алекса се заљуби у своју доцнију жену и тако не би ништа од монашења.

За време његовог претседниксвања, а по његовој наредби, израђени су планови за подизање зимовника у некадањој бари Венецији.

Потомци су Алексини: син г. Драгомир Ђурић, виши чиновник Минист. финансија у пензији, и унук г. Дамњан Ђурић, чиновник Општине београдске.

Алекса је био врло енергичан човек. То се види и из факсимила његовог потписа.

Д. Ј. Р.

Буџет Општине београдске за 1865/66, упоређен са садашњим буџетом

Пре 72 г. буџет Општине београдске износио је 401.086 гроша. Колико је то у динарима? Многи би казали: Пошто динар има 5 гроша, то је 400.000 гроша равно 80.000 дин. Међутим, треба друкчије рачунати. Динар, као новчана јединица, уведен је 1875 г. Тада, приликом замене грошева за динаре, рачунало се: 39 пара и један десети од паре вреде један динар. Према томе, горњи износ општинског буџета износио је округло 200.000 ондашњих, или око 2,500.000 данашњих динара.

У Београду је 1865 било 24.000 становника, без војске. Сваки становник је просечно давао општини годишње 166 гроша, односно 83 предратних, или 1000 данашњих динара.

Данашњи Београд има 300.000 становника, који носе буџет од 339 мил. дин., рачунајући у ту суму и школски буџет. Сваки данашњи становник Београда плаћа Општини просечно 1.133 дин. годишње, односно за 11.33% више од становника пре 72 год.

Лични издаци износили су 1865 г. округло 180.000 гроша, или 45% од целокупног буџета. Данас износе 93 мил. округло, или 28%.

Општина је у оно доба имала свега 110 службеника.

По струкама расходи су били распоређени:

1) *За техничке послове:*

а) Лични: 2 инжењера 9000 гроша

б) Материјални: 51.540 гроша

Свега: 60.540 гроша

или 360.000 данашњих динара.

Према данашњим приликама то изгледа мало. Али, треба имати на уму да су потребе оног доба биле примитивне, да је у вароши постојала турска калдрма, и да се на регулацију и канализацију уопште није ни помишљало. Затим, ондашњи Београд био је мали. Последње куће на Врачару биле су кафане *Три сељака* и *Рудничанин*, а у улици Фишекциској (данас: Краља Александра) кафане *Мали Балкан* и *Грџеч*. Горња страна ул. Хартвигове није постојала.

2) *Водоводи*

За водовод је било предвиђено 5.000 гроша (око 30.000 данашњих динара), и то само за оправке чесама по вароши.

3) *Осветљење*

Свега предвиђено 10.000 гроша, односно 60.000 данашњих динара. Варош је имала фењере и цела сума углавном се трошила на набавку петролеума.

4) *Социјално старање*

а) На потребе ванбрачне деце 14.100 гр.

б) На школовање сиротих ђака 2000 гр.

Значајна је позиција која се односи на ванбрачну децу. По данашњој вредности новца она износи око 85.000 дина. Без сумње су морали постојати јаки разлози кад се у оном старом Београду толико трошило на ванбрачну децу: Општина је плаћала дојкиње и издржавала ту децу. Свакако је морао постојати и неки правилник, али до данас он није пронађен.

Пре 72 г. претставници Београда нису се женирали да уносе у буџет овакву једну позицију и да јој вотирају замашну суму.

И после 9 год. Општина је водила рачуна о ванбрачној деци. За седницу одбора 25 јула 1874 била је стављена ова тачка на дневни ред:

„Претставка одборника Глиг. Недељковића, абације, да се неколико ванбрачне деце даду Алекси Божићу, жандарму овд. да их изучи вештини с којом се он одликује да намешта руке и ноге кад угану, или се сломију.“

Општина је имала и свога лекара са платом од 200 гр. и бабицу са платом од 100 гроша месечно.

5) *Општински дугови*

У оно доба цео општински дуг износио је 6.500 дуката, или око 970.000 данашњих динара. Дуг је био код Управе фондова.

б) *Школе*

На издржавање школа било је предвиђено 49.546 гроша, или данашњих 300.000 дин.

Општински приходи

По својој величини, они су ишли овим редом:

1) Од општинског приреза, по 36 гроша на пореску главу, или по 200 данашњих динара 133.674 гр.

2) Од касапница говеђих 123.138 гр.

3) Од калдрине на Ђумруку 42.000 гр.

4) Од акциса механског 26.612 гр.

5) Од кантара 23.800 гр.

6) Од непокретног имања 16.278 гр.

7) Од балова, представа по кафанама, музике и циркуса 5.000 гр. итд. итд.

Плата највиших функционера у општини износила је месечно: претседника 900 гр. (око 5.400 данашњих дин.), првог кмета 450 гр. (око 2.700 данашњих динара), другог и трећег по 350 гр. (око 2.100 данашњих дин.), и четвртог 250 гроша (око 1.500 данашњих дин.).

Одација је имао месечно 84 гроша (око 504 дан. дин.), служитељи по 96 гроша (око 576 дан. дин.). Плате су биле мизерне. Шта се је могло учинити са 3 гроша дневно, кад је трећину од тога требало дати за хлеб?

Пољаци су били још мизерније плаћени. Имали су по 50 гр. месечно (око 300 дан. дин.).

Млађи чиновници: архивар, регистратор, протоколита, писари и практиканти, имали су по 66 гр. месечно, или по 400 данашњих динара.

Виши чиновници били су боље плаћени. Деловођа и рачуновођа имали су по 350 гр. (2.100 дан. дин.), књиговођа 200 (око 1.200 дан. дин.) а чесмеџија 250 гроша (око 1.500 дан. дин.). Ово последње звање било је најрентабилније.

Ниже чиновнике извлачили су бакшиши. То је било нормално, али се не може рећи да је залазило у област корупције. Бакшиш се сматрао као част, дата својевољно, а не путем изнуде. То је, као што се и данас дешава, да сељак, кад дође у канцеларију, стави на сто јабуку.

Београђани пре 72 г. били су доста јако оптерећени општинским дажбинама. Оне су се лако сносиле, јер је живот био јевтинији и рада је имало за сваког. Општина пак показивала је довољно социјалног осећања и разумевања за потребе грађана.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Из Београдске прошлости

ЈЕДАН ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ОПШТИНСКИХ НОВИНА

Општинске новине, као што смо раније изнели, почеле су да излазе 21 марта 1882 по старом календару. Међутим, идеја о покретању тих новина, поникла је десет година раније.

На седници општинског одбора од 7 новембра 1872, а приликом претреса буџета за 1873, развила се је дискусија о позицији у износу од 14.000 порес. гроша за издавање општинског листа под насловом *Општина*. „Тим листом би се, како у записнику стоји, у ширем кругу јавности, а нарочито међу научним и стручним људима, претресала радња општинског суда, те да се свагда имају на прегледу радње општинске.”

Суму од 14.000 гроша предложила је буџетска комисија. Пред пленумом одбора тај предлог је бранио члан исте комисије Др. Владан Ђорђевић, који је вероватно био и иницијатор идеје о покретању општинског листа.

Није забележено шта је ко од одборника говорио. Само је констатовано да је одбор тај предлог са 11 против 8 гласова примио и одобрио предложену суму расхода.

Али, сад наступа нешто мало чудновато. Само 13 дана доцније, на седници од 16 новембра, председник Димитрије Т. Поповић изнесе одбору на решење предлог одборника Николе Вуличевића да се наново узме у претрес питање о покретању листа *Општина*.

Приликом гласања, са 16 против 9, а један се уздржао, решено је да се општинске новине не издају.

Претседник општине Димитрије Т. Поповић, био је пре избора за претседника, судија варошког суда у Београду. На положају претседника провео је скоро пуних шест година.

ОПШТИНСКА ЗГРАДА ПРЕ 85 ГОДИНА

Општинска зграда у Узун Мирковој ул. бр. 1 била је, како је познато, хотел „Круна”, својина Кнеза Александра Карађорђевића. То је била зграда с једним спратом, а други је додат 1928.

Зграда је подигнута 1853. Исте године, 19 септембра, објављен је оглас о њеном издавању под закуп. Зграда је, како је у огласу означено, имала:

Једну кафану и гостионицу са целим намештајем и осталом нужном спремом; 12 намештених соба за путнике; 4 собе и 1 салу за госте; 1 кујну; 1 перионицу; 1 ар (шталу) за 30 коња; 1 велики подрум за вино; 1 подрум за дрва; 1 шупу за кола.

БЕОГРАДСКИ ОПШТИНАРИ ПРЕ 93 ГОД.

Општинска самоуправа у Београду почела је да функционише месеца септембра 1839. Иако је то било нешто ново, наши стари су се врло добро сналазили, и трудили се да одговоре дужностима које су им поверене.

Напредан дух тадањих општинара види се из једне белешке, објављене у Срп. новинама 14 априла 1845:

„На молбу Општине београдске дозволило је Попечитељство Просвешченија да се у најстаријем разреду основног училишта младеж у читању и писању немачком обучава, навластито из тог побуђенија што је ова варош на граници, чешћа сношенија са житељима Аустрије имају, те им је на овај начин учење немачког језика потребно“.

Одиста, мора се дивити нашим старим, кад су и овакве значајне предлоге чинили и остваривали.

СКАДАРЛИЈА ЈЕ ВЕЋ ИЗУМРЛА

До 1870 Скадарлија се звала *Циганска мала*. У њој су биле мале куће од којих само још неколико постоји: на углу Скадарске и Симине, затим она под бр. 36 у којој је умро Ђура Јакшић. Типична је и врло стара кафана „*Три шешира*“, зборно место некадањих боема. Има података да је та кафана постојала још 1864 и да ју је тада држала нека Ката, уд. Петра Јовановића.

Средином улице ишао је поток који је за време јаких киша био веома опасан. То видимо и из једне белешке у *Београдском веснику* од 27 априла 1884 у којој се овако описује једна сцена:

„У Скадарској улици, идући Малој пивари, беше тако велика вода приликом прекисноћне кише да је некима доста знатне штете учинила. И једна жена умало што није платила главом. Марија Николе Јовановића, стаклара изашла је на улицу баш онда кад је бујица силно навалила. У том тренутку вода је дохвати у свој вртлог и однесе чак у поток ниже Мале пиваре, одакле је суседи с тешком муком избавише...“

Тако је било некад. Данас је Скадарлија већ модернизована. Старе куће уступају место палатама, а боеми се распрштали. Неће проћи много времена, па ће Скадарлија постојати само још у причама.

КАФАНА „ЦЕТИЊЕ“

До 1 маја ове године, а на углу ул. Цетињске и Вашингтонове, постојала је врло стара кафана под горњим именом. Сада је на томе месту петоспратна палата г-ђе Јулке Бајлони.

Пре 77 год. то имање, само у много већем обиму, било је својина неког Јована Стојковића, бакалина. Границе тог имања износиле су: с лица 91 хват, са зачеља 84, а у дужини 92 хвати.

Из огласа у „Срп новинама“ од 15-VIII-1859 види се да је кућа имала 6 соба са кујнама, кафаном и великим зиданим подрумом. Осим тога, на плацу је постојао виноград са 4.000 лоза и велики воћњак.

КРАЈ ОКО НЕКАДАЊЕ „ЧУКУР ЧЕСМЕ“ У ПРОШЛОСТИ

Пре 75 година, око ове чесме била је државна башта, у коју су недељом и празником Београђани долазили на пиво и слушали „војну банду“. У тој башти је 1862 год. неки Петар Крстић, кафеџија, рекламисао добро пиће и разна укусна јела.

У близини, а на углу Симине и Капетан Мишине, постојала је зграда Турске полиције. Ту је сада жандармеријска касарна.

Пред том зградом је, приликом бомбардовања Београда 1862, погинуо Сима Нешић, тердуман. У знак признања и захвалности, тој улици је дато његово име. Пошто ретко ко данас зна по коме се Сими та улица тако зове, добро би било да се натпис на уличним таблама употпуни, и поред имена стави и презиме.

Код Чукур чесме, као што је познато, убијен је један дечко, и то је изазвало и бомбардовање Београда. Пре 46 година одборник Дашковић предлагао је у седници одборској од 4 августа 1891 да се на том месту, као историјском, подигне споменик. На то је одборник Коста Главинић дао ово мишљење:

„И поред најбоље воље незгодно је да се ту подигне споменик. Ми смо и Делијску чесму дигли. Само то место — Чукур чесма — лежи на средини улице и на раскршћу четири улице, и ако би на средини споменик дигли, онда бисмо саобраћај стеснили.“

Као што се зна, тек је наша генерација успела да подигне тај споменик 1931 год. о трошку задужбине Ванђела Томе.

ЈЕДАН ПРЕДЛОГ ИЗ 1867 ЗА СНАБДЕВАЊЕ БЕОГРАДА ВОДОМ

Инжињер Емилијан Јосимовић изнео је 1867 овај предлог по горњем питању.

„Цео Београд или, и без најмање сумње бар стара варош до шанца најбоље би се могла снабдети водом из Горњег Града. Тај Град је највише место у том делу вароши. Једна парна машина од само неколико коњских снага црпела би воду из Дунава, у једну водојажу (басен или резервоар). Одатле би така иста друга машина дизала воду у другу водојажу која би била на врху брега, а из ове би се по-после вода, пролазећи кроз сходан апарат за бистрење, разводила у чункове на све стране вароши. На тај начин варош никад не би трпела оскудицу у води, али зато тврдиња никако не би смела постојати, јер би у ратно доба лако могла нахудити вароши жеђу.“

Д. Ј. Р.

А. Г. Балаж: Јатаган Мала

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Његова Светост Гаврило нови Патријарх Српске православне цркве

У недељу 20 фебруара ове године, после свечане службе божје у Саборној цркви препуној верних, Свети архијерејски сабор својом једногласном одлуком предложио је Изборном сабору, за ужи избор кандидата за патријаршијски престо, шест својих чланова, најдостојнијих за ово свето звање. Сутрадан, 21, у престоничкој Саборној цркви, састали су се чланови Изборног сабора, под претседништвом митрополита за-

Гаврило Дожић, а после њега епископ будимски г. д-р Георгије Зупковић (27) и митрополит дабробосански г. д-р Петар Зимоњић (23).

Министар правде г. Симоновић одвезао се потом у Двор да о исходу гласања обавести Краљевске намеснике. Нешто после 12 часова повратио се г. Симоновић, са Указом у руди. Стојећи, окружен члановима Изборног сабора и мноштвом присутног на-

Устоличење Њ. Св. Патријарха:
Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле улази у Саборну цркву

гребачког г. Доситеја. Министар правде г. Милан Симоновић отворио је заседање читањем Краљевог указа о сазиву Изборног сабора. Сви чланови Сабора саслушали су читање Указа стојећи и попутрили га одушевљеним клицањем „Живео Краљ“! По извршеној прозивци и записнички констатованом броју присутних чланова — изборника, приступило се призивању Светога Духа. Чиновејствовао је браничевски епископ г. Венијамин са протођаконом Саборне цркве г. Угљешом Јелићем и дворским ђаконом г. Лонгином. Кад је молитва завршена, приступило се ужем избору тројице кандидата, од предложених шест, за Патријарха Српске православне цркве. Највећи број гласова (50) добио је митрополит црногорско-приморски г. д-р

рода, Министар правде прочитао је Краљев указ, којим се потврђује избор г. д-ра Гаврила Дожића за Патријарха свете Српске православне цркве, Нови Патријарх, поздрављен је срдечно и искрено усклицима:
— Живео! Живео Нови српски патријарх!

Његова Светост Патријарх Гаврило дубоко се поклонио присутнима и отпоздрављајући ускликују је:

— Живео Краљ!

— Живео Краљ! Живео Краљевски Дом! прихватили су одушевљено присутни.

У уторак 22 фебруара тек. год. извршено је устоличење новог Патријарха Српске цркве, обављено врло свечано. У осам часова, уз звоњене звона, на главним вратима Патријаршије појавио се нови Патријарх са

архијерејском палицом, белом камилавком на глави и са златним крстом украшеним драгим камењем, у пратњи архијереја и свештеника који су певали духовне песме. У цркви је Његову Светост сачекало свештенство и хор студената теологије песмом „Достојно”. По це-

Избор Патријарха у Саборној цркви.
С леве стране министри, с десне епископи

ливању Јеванђеља и иконе попео се је Патријарх на амвон и свештеници су га обукли у архијерејско одејање. Тада је отпочела велика архијерејска литургија, коју је служио Њ. Светост Патријарх д-р Гаврило уз асистенцију дванаест архијереја, двадесет четири

свештеника и четири ђакона. Унутрашњост цркве је била величанствена: застрта теписима, запаљена сва кандила, свеће и сијалице. У половини литургије Његова Светост ступа на „горње место” у олтару. Прате га митрополити дабро-босански г. Петар, загребачки г. Доситеј и скопски г. Јосиф. Окренути истоку клањају се трипут, а затим се окрећу западу. Хор пева „Достојно”.

У то време пристижу великодостојници. Претседник Министарског савета г. д-р Милан Стојадиновић заузима место с десне стране цркве између претседника Сената г. Мажуранића и претседника Народне скупштине г. Ст. Ђирића. Иза њега су чланови Краљевске владе. Присутни су и Претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драги Тодоровић и градски већници. Са леве стране, испод певнице, чланови дипломатског кора и страни војни аташеи, а иза њих адмиралитет и генералитет. У име мојсијеваца присутан је врховни рабин г. д-р Исак Алкалај. Ту је и начелник католичког одељења Министарства правде г. Бичић.

Литургија се ближи крају, а у цркву ступају Краљевски намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић и заузимају место на десној страни храма испред великодостојника.

Неколико тренутака доцније, у 10 и 20, музика Краљеве гарде свира државну химну и у цркву улази Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, праћен својом свитом. Архијерејска литургија је завршена ускоро, Његова Светост Патријарх стаје на амвон и дели свој

Њ. Св. Патријарх Гаврило са г. г. министрима и претседником Општине после устоличења.
С лева на десно: претседник Општине г. В. Илић, епископ г. Сава, министар г. Добривоје Стошовић,
министар г. Светозар Станковић, Њ. Св. Патријарх Гаврило, министар војни генерал г. Љубомир Марић,
министар г. Војко Чвркић и министар г. Богољуб Кујунџић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.LJNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

благослов, потом прилази Њег. Краљ. Вис. Кнезу-Намеснику, који га љуби у руку, а Његова Светост љуби Кнеза-Намесника у лице и благосиља га. Архиепископи г.г. Јосип и Доситеј предају Кнезу-Намеснику панагију Срба светитеља, коју Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле ставља Патријарху око врата. Затим Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник узима жезло св. Максима, други знак патријаршијског достојанства, и предаје га Његовој Светости, па се повлачи на своје место испред Краљевских Намесника, а архиепископи уводе Њ. Светост Патријарха Гаврила у патријаршијски трон. Митрополит скопски г. Јосиф пева „Достојин”, што прихвата свештенство и хор теолошког факултета, док са београдског града грме топови. Кад је завршена песма, Његова Светост Патријарх Гаврило држи говор, којим се захваљује на указаном му поверењу и наглашава истоветност светосавског православља и српства, оцртава улогу цркве у чувању народних традиција, неговању националних идеала и стварању наше културе, истиче верност српске цркве традицијама и њену готовост да са народом и државом сарађује на унапређењу нашег народа: „Зато српска светосавска православна црква и проповеда љубав, братство, слогу, јединство, једнакост и равноправност са свима суграђанима наше простране Отаџбине. Црква ће и убудуће вршити своју дужност Богу на славу а на корист, понос, добро и срећу нашег Краља и целог нашег народа”. После завршеног говора Његова Светост Патријарх благосиља присутне, док дворски ђакон г. Лонгин и ђакон Саборне цркве г. Јелић певају многољествије Њ. В. Краљу, Краљевском дому и Патријарху, па приноси на целивање крст и дели нафору и благослов најпре Њег. Кр. Вис. Кнеза-Намеснику Павлу, Краљевским Намесницима, великодостојницима и присутном грађанству, а потом — у пратњи архиепископа, свештеника и народа — напушта Саборну цркву и одлази у Патријаршијски двор. Заузимајући патријаршијско место у дворани, нови Српски Патријарх, Његова Светост Гаврило, говори, после устоличења, први пут

Топло поздрављен после свог говора Његова Светост Патријарх напустио је дворану Патријаршијског двора у 12 часова.

Истог дана увече у 19,50, из престоне дворане у Патријаршији, Њ. Св. Патријарх Гаврило упутио је, преко микрофона београдске радио-станице, први свој патријаршијски благослов целокупном српском православној нацији.

После устоличења:
Њ. Св. Патријарх Гаврило са Претседником владе
г. д-р Миланом Стојадиновићем

Достојан наследник великог Патријарха и Вођа Српске православне цркве блаженопочившег Варнаве на патријаршијском престолу, Његова Светост г. д-р Гаврило Дожић рођен је 17 маја 1881, год. у селу Вриџима, у Доњој Морачи. Млади Ђорђе, како је новом Патријарху на крштењу дато име, још у свом раном детињству испољава јаку чежњу за школом и науком. После основне школе долази у наш Бели Град где учи гимназију а из гимназије прелази у Богословско-учитељску школу у Призрену, истичући се увек одличним успехом. Још као дете, растући поред своје стрица архимандрита морачког манастира Михаила Дожића, народног вођа, учитеља и команданта усташког батаљона, мали Ђорђе зазалео је монашки живот и заветовао се да ће цео свој живот посветити Богу и народу. Испуњавајући свој завет он се, још као ђак призренске богословије, замонаши у свој деветнаестој години у манастиру Сићеву.

По завршеној Богословско-учитељској школи би постављен за учитеља у Дечанима, али жедан што већег знања млади Ђорђе Дожић одлази у Цариград, да се у тамошњој богословији оспособи за даље више школовање. Као одличан ђак добија стипендију и 1905 год. уписује се на теолошки факултет Атинског универзитета. Као студент теологије произведен је за синђела и одликован напрсним крстом. 1909 год. завршио је студије и промовисан на част доктора теологије. Потом постаје главни секретар надалеко чувеног манастира Хилендара. Са овог положаја одлази за референта при Српском посланству у Цариграду, за црквеношколска питања, и истовремено постаје управитељ тамошње српске школе. Са жељом да, сем источњачке културе и језика, упозна и западну културу на њеном врелу, путује у Француску и Швајцарску, где је потпуно усавршио француски језик. После повратка из Швајцарске постао је архимандрит Цариградске па-

Ручак у Патријаршији после устоличења:
Њ. Св. Патријарх Гаврило, с његове десне стране
претседник владе г. д-р М. Стојадиновић, а с леве
претседник Општине г. Влада Илић

пред народом, коме захваљује на исказаној му љубави и жели да Господ Бог да нашем младом Краљу здравља, народу слоге и љубави; благословио је присутне и пожелио им свако добро.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тријаршије. Но на овом положају не остаје дуго. Осећајући да се ближи велики час вековима сањане слободе, он жуди да се што пре нађе у средини потлаченог нашег народа, коме је у тим страшним данима била насушна потреба утеха и охрабрење. Та се његова жеља испуни децембра 1911 год. када је изабран и хиротонисан за митрополита рашко-призренског, на коме га положају затече и ослободилачки рат 1912 год. После рата постао је митрополит и архиепископ пећски 1913 год. Као митрополит пећски интензивно ради на подизању порушених манастира и цркава у ослобођеним крајевима.

У светском рату митрополит Гаврило био је председник Црвеног крста у Црној Гори. Његовом труду

сву људску и сточну храну из манастира, као и саме манастирске конаке. Знајући за његов национални рад, Аустро-Мађари га одмах интернирају у Цеглед, мрцварећи га и мучећи на све могуће начине. У ропству је провео све до лета 1918 год., кад је због болести конфиниран на црногорско приморје. Мученик и херој Гаврило дочекао је ослобођење и уједињење Црне Горе са Србијом. Огроман је његов удео у уједињењу. На челу покрета црногорске омладине за безусловно уједињење Црне Горе са Србијом били су митрополит Гаврило Дожић и г. Марко Даковић. Г. Гаврило Дожић образова на Цетињу Народни одбор и прогласом својим позва Црногорце на безусловно уједињење са Србијом. Овај његов проглас претходио је Великој

Њ. Св. Патријарх Гаврило на ручку код Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла

има се благодарити што је на хиљаде црногорских рањеника спасено глади и зиме и било опскрбљено потребним завојним материјалом. Али не само то. Он је, попут наших великана Карађорђевог устанка протe Матије Ненадовића и поп-Луке Лазаревића, — бранио светосавско правослађе и српски народ не само крстом већ и оружјем. У тешким и крвавим борбама наше мале али херојске црногорске војске са надмоћнијим дивљим хордама незаситога аустроугарског ћесара, митрополит Гаврило је у првим борбеним редовима као један од најхрабријих бораца. Одликован је за своје ратничке заслуге највећим црногорским војничким орденом медаљом Обилића. Блаженопочивши Краљ Ујединитељ својеручно му је прикачио на груди Карађорђеву звезду с мачевима.

Митрополит Гаврило организовао је помоћ изнуреној србијанској војсци, стављајући јој на расположење

црногорској народној скупштини од 13 новембра 1918 год. у Подгорици, у којој је митрополит Гаврило учествовао као народни посланик Доње Мораче. Велика народна скупштина изгласала је уједињење са Србијом без икаквих услова, а митрополит Гаврило, као вођ делегације која је њену одлуку однела у Београд и предала Престолонаследнику-Регенту Александру, крунисао је свој рад на уједињењу потпуним успехом.

Свети Архијерејски Сабор Уједињене српске православне цркве изабрао је 17 новембра 1920 год. митрополита г. Гаврила за Митрополита црногорско-приморског, на коме је месту свечано устоличен 2 марта 1921 год. Митрополит Гаврило је оснивао потпорног фонда сиромашних студената теологије из Црне Горе при Теолошком факултету у Београду и фонда Владике Рада на Цетињу при Митрополији црногорско-приморској, у који је уложио 35.000 динара.

Блаженопочивши Краљ Александар радо је свраћао крз митрополита г. д-р Гаврила на Цетињу, интересујући се за просветно-економске проблеме Црне Горе. Марсељска трагедија омела је извођење плана о градњи јадранске железнице кроз Црну Гору, који су хтели да остваре Блаженопочивши Краљ Александар и Митрополит г. д-р Гаврило Дожић.

Као одличан познавалац страних језика, култура и прилика, нарочито источњачких, митрополит Гаврило је на многим међуконфесионалним конференцијама успешно бранио и спроводио гледишта наше светосавске цркве и државе. Веома је значајна његова улога на конференцији у Цариграду 1923 год. када је бранио и од секвестрирања спасао поседе нашег белог Хилендара, расадника нашег светосавског православља.

седео Патријарх Гаврило, с његове десне стране Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, а са леве стране Претседник Београдске општине г. Влада Илић. Иза њих су се ређале остале званице:

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ ОДЛИКОВАО Њ. СВ. ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА

22 фебруара у 18 часова примио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле Патријарха Гаврила у аудијенцију и предао му после аудијенције орден Белог Орла I степена.

РУЧАК КОД Њ. КР. ВИС. КНЕЗА-НАМЕСНИКА ПАВЛА

24 фебруара приредио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле ручак у старом Двору у Београду у

Њ. Св. Патријарх Гаврило у посети код претседника Општине г. Владе Илића.
С лева на десно: г-ђа Олга Илић, Њ. Св. Патријарх Гаврило, г. Влада Илић, епископ г. Сава

У изради законодавства уједињене Српске православне цркве, кад је од разних законодавстава требало створити једно, митрополит г. д-р Гаврило, одличан правник и познавалац црквеног законодавства, узео је врло активног учешћа. Замењујући оболелог Патријарха Димитрија као потпретседник законодавне секције и члан Светог архијерејског сабора, Синода и Великог црквеног суда, творац је многих црквених закона и уредаба. Садашњи закон и Устав Српске православне цркве, као и Закон о избору Патријарха, углавном су његово дело.

РУЧАК У ПАТРИЈАРШИЈИ

После свечаности устоличења, приредио је Патријарх Гаврило ручак у патријаршији за чланове Изборног сабора и друге угледне званице. У средини је

част Њ. Св. Патријарха Гаврила. Ручку су присуствовали Краљевски Намесници гг. д-р Р. Станковић и д-р И. Перовић, сви чланови Изборног сабора и цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

ЗВАНИЧНА ПОСЕТА Њ. СВ. ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА ПРЕТСЕДНИКУ БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДИ ИЛИЋУ

У суботу 26 фебруара учинио је Њ. Св. Патријарх Гаврило званичну посету Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу и госпођи Илић и провео са њима дуже времена у пријатном разговору.

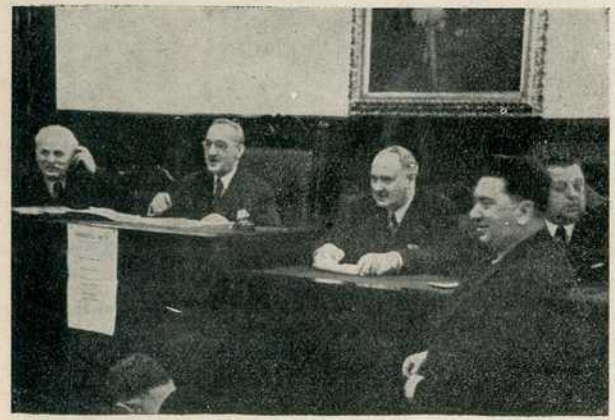
У пратњи Њ. Св. Патријарха налазио се викарни епископ г. Сава Трлајић.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Избор сенатора

6 фебруара о. г. извршен је избор 23 нова сенатора (на место оних којима је мандат истекао 3 јануара о. г.) у осам бановина и у изборној јединици Београд са управним подручјем Земун и Панчево. Борба се водила између кандидата Југословенске радикалне заједнице и бив. Сељачко-демократске коалиције. ЈРЗ поставила је своје листе у свима изборним јединицама, а бив. СДК само у Савској и Приморској бановини. Осим ове две групе, истакнута је и једна независна листа у Дунавској бановини са г. Илијом Трифуновићем-Бирчанином.

Избор сенатора у Београду: Бирачки одбор и претставници кандидатске листе

Изборна јединица Београд и његово управно подручје Земун и Панчево имала је да бира само једног сенатора. Истакнута је само листа ЈРЗ, на којој је био кандидат г. Душан Трифковић, начелник у пензији, а заменик кандидата г. Васа Исаиловић, претседник општине града Панчева. Претставници листе били су г. Миливоје Благојевић, градски већник, Божидар Јосиповић, трговац, г. Марко Радовић, рентијер, и професор Милорад Симовић, градски већник.

Избор је извршен у Општинској згради у Узун Мирковој улици бр. 1.

Бирачки одбор сачињавали су: Претседник г. д-р Данило Данић, кас. судија; потпретседник г. Милош Јовичић, претседник Апелационог суда; чланови: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, претседник Управног суда г. Радован Јевтић, претседник Округног суда за град Београд г. Миодраг Филиповић.

5 фебруара у 3 сата састао се бирачки одбор у општинској згради и примио од Округног суда за град Београд бирачке спискове и кандидатску листу, а од Градског поглаварства Београд општински печат и потребан канцеларијски материјал.

Гласање је почело 6 фебруара у 7 часова изјутра у великој сали Градског већа. Стални бирачки списак за избор сенатора имао је 81 бирача (народни посланици града Београда, Земун и Панчево; претседник, потпретседник и градски већници Београдске општине; претседник, потпретседник и 5 градских већника Општине панчевачке).

У 8 часова увече закључено је гласање и састављен записник у коме је констатовано да је гласало свега 73 бирача, сви за истакнуту листу Ј.Р.З. Бирачки одбор је прогласио да је за сенатора изабран г. Душан Трифковић, начелник у пензији, позвао га и још исте вечери предао му пуномоћје.

У целој земљи Југословенска радикална заједница добила је 17 сенатора а бив. СДК 6. ЈРЗ је добила све сенаторе у бановинама Моравској (1), Вардарској (3), Дринској (2), Дравској (1), Врбаској (1), у изборној јединици Београд, Земун и Панчево (1) — где није било опозиционих листа —, и у Дунавској бановини (5) — где је листа г. Илије Трифуновића-Бирчанина добила незнатан број гласова. У Приморској бановини ЈРЗ је добила 1, а бив. СДК 1 мандат; у Савској бановини ЈРЗ 2, а бив. СДК 5 мандата.

Од градских већника Београдске општине кандидовао се за сенатора у Вардарској бановини и изабран г. Михајло Лукаревић, трговац и досадашњи народни посланик.

Максим Горки на Београдској позорници

Две драме Максима Горког — „На дну” и „Васа Железна” — изнесене су на београдску позорницу и примљене врло добро од публике. И једну и другу режирала су чланови славног Художественног театра г. Поликармен Павлов и г-ђа Вера Греч, и то је много допринело успеху ових драма. Први комад је режиран по узору чувеног режисера Станиславског.

Г. Павлов и г-ђа Греч учинили су необично много за усавршавање наших глумаца, за приближивање, а каткад и идентификовање њихове глуме са животом, у стилу художественика. Свака њихова режија, као и свака појава на позорници, обележавала је датум у нашој позоришној уметности. То је била најбоља школа и за наше глумце и за нашу позоришну публику.

На дну је необичан комад, и по садржини и по облику. Ту су оцртани разнолики типови које је живот прегазно. Максим Горки их је копирао са једне московске пијаце Хитров Ринок, где су се у то време налазили азили за бивше људе. Тај друштвени слој, из друштвеног подземља, Горки је први изнео на позорницу. То су лопови, коцкари, пијанице и бивши робијашци. Оцртао их је верно мрачним бојама, натуралистички. Али док би се други само згадио на тај олош, и тражио да се спржи ватром, Горки је осетио сажаљење према њима. У сваком од њих видео је он човечанску искру где тиња. Сваки од њих тежи нечем бољем. То „боље” неће ниједан достићи. Ниједан неће да се испуже из животног подрума, у који су запали и због своје кривице и због кривице друштва. Али ипак то су људи. Довољно је од њих што се сећају покаткад своје човечанске природе.

Горки није израдио драму као што су друге драме: Нема ту основне радње, нема драматичне захуктале борбе ни између људи ни између идеја, нема развијене интриге. То су сцене и типови из живота. Па ипак, то је снажна и дубока људска трагедија, исто онако као што су и најбоље Шекспирове трагедије.

И стил и мисли су издигле ову драму на светску уметничку висину. Реченице су кратке, збијене, али свака осветљава недогледне просторе. Као муњама писац обасјава сваком реченицом, — па и са пола реченице, каткад са једном речју — мрачне људске душе. Као пламене бакље писац их баца у поноре људских душа. Свака открива нове светове, али оставља да се још много наслуђује у мрачним дубинама.

По својој једноставности, алегоријама, дубини, приступачности, те реченице потсећају на извесне пасусе Светог писма.

Ту је галерија типова са дна живота. Сваки је рељефно и снажно исклесан. Сваки је различит, свет за

себе, а опет су повезани сви заједничком судбином и неким психичким праелементима који чине основицу сваке људске душе. Они не трпе један другог, свађају се, завиде један другом, исмејавају се међусобно. Ни смрт их не може да гане. Кад туберкулозна Ана умире, свима лакне. Муж се ослобађа терета, а остали њеног досадног јектичавог кашља. Кад чују да се пропали глумац обесио, један од њих каже: „Ех... покварио нам песму... будала”. Само их алкохол приближава и буди у њима нешто слично човечанским осећањима. Само за алкохол деле они оно неколико копејки што зараде. Часте један другог пићем. Један од њих сањари о богатству да би могао отворити бесплатну крчму за народ.

Па ипак... у овим дроњцима, пропали и физички и духовно, када се више ничему не могу надати и ни зашта не могу да послуже, — они су опет људи. „Па ма какав био, човек има увек своју вредност. Треба га ценити, па ће он наћи нешто боље” — каже старац Лука, кроз кога Горки највише исказује своје мисли.

Ови толико разнолики типови повезани су још једним чврстим ланцем. Они су прошли кроз тамницу, управо њен су продукт. Робијашки жиг им не да да се подигну међу људе. „После тамнице — пута више нема” — остаје само алкохол, нови злочини или смрт. То је једина пишчева тенденција јаче подвучена. Па и она је исказана кроз уметничку инспирацију. Ниједан од тих бивших људи неће испливати, сви њихови напори остаће узалудни. Тамница лебди над њима као сурова судбина.

Једини старац Лука, за кога се исто може наслућивати да је прошао кроз тамницу, уздићи ће се снагом свога духа и продужиће да лута кроз свет, да испитује нове вере и да теши патнике бајкама о „бољем животу”.

А чудан је тај старац Лука. Озарен искуством као неком магичном светлошћу, говори једноставне дубоке мисли. Као неки чаробњак, он у сваком од ових пропалица буди угашене човечанске искре. Сваки осети да је способен за нешто боље, више; последње наде блесну као ноћна светла на ђубришту. Чак и Сатин, који је сачувао од своје некадање „образованости” само љубав према необичним страним изразима, оживи умно под старчевим паметним речима. Светан да је робијаш, лопов, он ипак узвикује: „Дивно је то осећати се човеком!” Код пропалог глумца, чији је организам разорен алкохолом, старац Лука васкрсне наду да ће се једном излечити и почети живот наново. Он сања о лепој, мермерној болници у којој се лече пијанице и спрема се да иде на крај

свега, да тражи ту болницу, о којој му је старац причао.

Да би ублажио болове ових несрећника, старац Лука се служи лепим лажима. Прича им филантропске бајке. Сви знају да он лаже — па ни он то не крије — али сви примају те лажи, са више или мање отпора, као мелем, као последњу котву спасења. Кад га лопов Васка Пепел пита зашто лаже, Лука му одговара: „Шта ће ти истина? Истина се теби може претворити у конопац око врата...” Како је болно истинита она његова прича о праведној земљи, којом старац Лука оправдава своје лажи! Лагао је старац из сажалења спрам својих ближњих.

Али бисмо се преварили ако бисмо из овог извели закључак да Горки велича лаж као неопходну основицу људског друштва. „Лаж је религија робова и господара” — каже Горки —; прве лаж теши и умирује, а друге прикрива и оправдава њихову грађљивост. „Ко је сам себи господар... ко је независан и не ждере туђе... шта ће томе лаж?” Ето, то је идеал песников, који једва провирује из овог уметнички изграђеног мозаика људске беде и трулежи: Створити независне, слободне људе, који ће бити толико снажни да подносе истину.

Из припростог старца Луке сијају истине новог доба, као некада из галилејских рибара. На питање има ли Бога, Лука одговара: „Ако верујеш — има, ако не верујеш — нема... У шта верујеш, то постоји...” Зар је могуће дати простији, дубљи и тачнији одговор!

На сувише дискретан начин, са неколико уметничких потеза који се једва примећују, Горки је старца Луку истакао као жив приговор мудрацима који своју мудрост чувају за себе, или је исказују неразумљивим говором, или беже у пустиње, далеко од света, да се, бескорисни, моле Богу за људске грехове.

Поред свега тога, старац Лука је реалан, човек од крви и меса, који се, својом једноставношћу и истинитошћу, намеће свакоме читаоцу и позоришном гледаоцу као лични доживљај.

Старца Луку играли су на београдској позорници три глумца: г. Павлов, г. Новаковић и г. Страхинја Петровић. Својим спокојним, непосредним и истинитим изражавањем сва три су дали лепе фигуре. Само је г. Павлов, као што је и природно, тај лик дубље и сложеније схватио, насликао га је дискретним а јасним бојама, које зраче неком унутрашњом светлошћу. Он је потпуније репродуковао пишчеве потезе, са више уметничких прелива, и тачније пренео пишчеве речи у глуму.

Као што је старац Лука својим искусним и вештим речима будио људске особине код бивших људи, тако су г. Павлов и г-ђа Греч својом режисерском вештином и непогрешним уметничким инстинктом откривали глумачке способности код наших глумаца и упућивали их како ће те своје дарове најбоље на бини пласирати. Оно економско правило „са што мање труда дати што веће резултате”, пренели су г. Павлов и г-ђа Греч и на позорницу. Научили су наше глумце да играју без напора, као да врше неки свакодневни забавни посао, а да ипак задивљују својим успесима. Ми просто нисмо могли познати своје глумце у овом комаду. Горкијеви бивши људи оживели су пред нама, као да их гледамо у неком московском подруму, где их је писац посматрао.

Г. Маринковић је креирао Костиљева, сопственика преноћишта, ванредним гротескним, духовитим потезима. Г-ђа Греч је изразито дала Василису. Ту је улогу доцније играла г-ђа Евка Микулић, са мање уметничких финеса, али опет темпераментно и добро. Г-ђица Текић је одиграла са успехом наивну и добру Наташу, једино лице које својом чедношћу и чистом прошлошћу отскаче од ове средине, али мора да понесе заједнички крст на својим плећима. Полицајац Медведоз г. Л. Јовановића имао је неколико уметничких линија, духовитих гротескних потеза.

Г. Никачевић је у Васки Пепелу дао сиров тип рођеног лопова и циника. Лепо је израдио у њему и ону човечанску искру која се засветлуца под погледима Наташиним, ону тежњу ка бољем и лепшем животу у друштву са вољеном женом. Исту улогу играо је мало друкче, нешто више продубљену, загребачки глумац г. Љубиша Јовановић као гост.

Г. Поповић је реалистички дао бравара Кљешча, који се труди да се напорним и поштеним радом искобеља из беде. Сав његов труд остаје узалудан, у души му се догађа прелом и он пада у очајање, кричи за осветом. Тај његов крик, који ће потонути у пустињи, г. Поповић је језиво и истинито репродуковао.

Г-ђа Прегарац је оставила снажан утисак у улози намучене Ане, за коју је смрт једини спас, — сви схватају ту смрт као добротворку и готово су јој захвални што се једном смилувала на болесницу. Једина захвалност, коју ови људи могу да осете!

Г-ђа Урбанова се је увивела дубоко у улогу нервно оболеле девојке Настје, која живи потпуно у сентименталним романима, не осећајући стварност око себе. Она плаче над тешком судбином јунака из романа, а нема ни најмање самилости за своју околину.

Г-ђа Паранос је реалистички, са сировом духовитошћу оцртала пиљарицу Квашњу.

Г. Добрица Милутиновић је просто из живота узео пропалог глумца, који се хвали што му је организам разорен алкохолом, а после, под утицајем старца Луке, сања о болници у којој се лече пијанице и почиње веровати у нови живот. Нека нам опрости г. Милутиновић, али ова улога пристаје њему тако „кнап” као рукавица рађена по мери.

Исто тако са неколико лепих карактеристика могле би се оцртати глуме г. Раденковића, г. Милошевића, г. Старчића, г. Васића, г. Н. Јовановића и г. Паунковића, кад би нам то простор дозвољавао.

Кад се код нас приказивала драма где се о свима глумцима могло овако похвално говорити! А исти ови глумци играли су и у другим драмама. Најбољи доказ, да је добар редитељ потребнији од добрих глумаца. Он ће глумце пронаћи, створити, а рђаве редитеље добри глумци не могу никад сасвим покрити. И по томе појава Горкијеве драме „На дну” значи велики догађај за нашу позоришну уметност.

Наравно, ове оцене не би могле да важе за прву преставу. Тада је било доста неуједначености, недовољно израђених скица, погрешно схваћених детаља. У доцнијим представама глумци су се стално поправљали и дотеривали. Уопште запажа се на нашој позорници да су доцније представе боље него премијере.

То је знак да се премијере спремају брзо, без довољно студије.

WWW.UNILIB **Васа Железнава** има више драмски

облик и конструкцију уобичајене драме: има радње, заплета, борбе. Али је уметнички знатно заостала иза Горкијеве драме „На дну”. И по стилу, и по цртању личности, дубини мисли, и по уметничкој инспирацији. У првој драми се тенденција, осуда постојећег поретка, једва наслућује, — у духовитој алузији или очајном крику којег од бивших људи. Писац је препустио читаоцу и гледаоцу да сам изведе закључак из чињеница које он тако јасно осветљава. У овој другој драми међутим писац намеће закључак и сам га даје кроз уста револуционарке Рашеле. Он црта претставнике старог друштва за који тон црње.

Једна богата породица, — чији бродови плове рекама и морима и доносе велике приходе — распада се у декаденцији. Једина Васа Железнава својом енергијом, хладним разумом, неуморношћу и немилосрдношћу води предузеће, гази законе и породичне сентименталности само да спасе име породице и њена имања.

Г-ђа Злата Марковац дала је у овој улози нечег титанског. Она је са успехом оваплотила жену-послодавца, која хладно рачунски води предузеће, бори се против неминовног тока друштвене еволуције. Може овакво рационално схватање Васе да буде нетачно, али у пишчевом тексту има донекле оправдања за то. Било је неколико правих уметничких момената у игри г-ђе Марковац. Дикција јој је нарочито добра.

Васин муж Сергеј је развратник и пијаница. Кад је откривена једна његова афера са једном малолетном

девојком, Васа га натера да се отрује, да би спасао породицу од срама. Његову кратку појаву на позорници приказао је добро г. Живановић.

Васин брат Прохор, други стуб бродарског предузећа, исто тако је пијаница, развратник, коцкар, беспосличар. Г. Раденковић је од њега на моменте створио централну личност. Унео је доста духа и спонтане веселости у своју игру.

Васине кћери не дају наде да ће спасавати породицу. Бездушна Наталија, са нешто цинизма и неурастеније, одаје се алкохолу. Њу је играла г-ђа Урбанова без много убедљивости. Наивну Људмилу играла је г-ђица Текић природно, али без нарочите оригиналности. Била је слична наивкама које је играла у другим комадима.

Секретарицу Ану сувише је карикирала г-ђа Врбанић. Иначе је унела у своју игру неколико интересантних потеза.

Истакнутија улога требало је да буде Васина снаха Јеврејка Рашела, упорна револуционарка. Али та улога није много одуховљена ни сугестивна у глуми г-ђе Каталанић, а изгледа ни у пишчевом тексту. Место да зрачи својим убеђењем и заноси ставом и акцијом, она доказује мозгом.

Па и поред ових недостатака, и у пишчевом тексту и у глуми, вреди гледати „Васу Железнову”. Има ту неколико типова психолошки разрађених и пластично приказаних. Расуло модерног друштва насликано је живо. Радња је развијена, драмски моменти добро искоришћени.

„Вода са планине” од и. и. Раше Плаовића и М. Ђоковића

Као што приче г. Душана Радића значе прелом у нашој приповетци из сеоског живота, тако ова драма значи нов датум у драмској књижевности са сеоским мотивима. Има извесних додирних тачака, између прича г. Радића и ове драме: Реалније и дубље схватање села и сељака, без идиличности и фолклорног шаренила; приказивање сељака на послу, у односу према новим проблемима. Писци ове драме отишли су још мало даље: Они су приказали борбу села за напредак, за бољи живот. Није сељак увек неповерљив према тековинама цивилизације, не очекује увек да му тековине донесу варошани. Село се само буди из учмалости. Модерни дух продира у село преко задруга; продира тешко, али се осећа.

Гг. Раша Плаовић и М. Ђоковић приказали су са успехом такво село које хоће да се уздигне, да боље живи. Тај напорни рад, на који је сељак осуђен, мора једном да добије неки виши смисао. Да не буде увек свакодневна борба за парче хлеба, него да створи трајније резултате, од којих ће и будуће генерације имати користи.

Приказан је истинит случај из једног шумадијског села. Село здраво напредно, али вода не ваља. Станоје, трезвен и поштен сељак, са ширим погледима, улаже сав свој труд и велики део имања да спроведе здраву воду са планине. Уза се има сеоску омладину и сеоску интелигенцију, учитеља и инжењера. Против себе претседника општине и ћату, који се боје да ће им Станоје, ако успе, својом популарношћу преотети

власт у општини. Против Станоја успевају да окрену и народног посланика, који је најпре покушао да откупи водовод од Станоја и да га поклони селу, а Станоја да привеже уза се. Кад Станоје одбија упорно посланикове понуде, јер ради поштено и несебично, посланик се окоми на њега.

Настаје занимљива борба, са много упорности, живости и духа. Писци су знали ову борбу да развију, да драматски искористе многе моменте. Дијалог им је жив и сочан. Гледаоци су пратили све перипетије са напетом пажњом. И кад једне недеље Станоје и његови другови предају селу чесму, из које зајубори свежа планинска вода, као симбол здравља и напретка, весеље са позорнице преноси се и на публику. Згодно је приказано ишчекивање воде, од момента када је ватром дат знак са планине да је вода пуштена, па до момента док вода није потекла кроз славину. Можда је тај моменат предуго трајао, — вода ипак тече брже — али је сценски добро искоришћен.

Цео комад је успела химна раду. Место гајди и кола, чује се ритмично ударање будака, види напрегнути рад мишића. Као у новијим руским комадима.

Љубав између Станоја и претседникове кћери Гордане потсећа на идилична љубакања из прича Јанка Веселиновића, и уноси у драму мелодрамске моменте, који слабе основни реалистички тон драме.

Личност Гордане је добила додуше своје оправдање у последњем чину, када она доказује алиби Станојев и спасава га од оптужбе да је запалио општинско

сено, коју је конструисао ћата са својим друштвом. Али се спасавање од те оптужбе могло извести природније: да извире из саме радње, из исказа лажних сведока и слично. Овако Гордана долази као неки Deus e machina.

Други значај има прилазак председниковог сина Станоју. Тиме се показује да омладина пристаје уз напредне потхвате и да се борба не води између породица и личности, него између двају схватања живота, између двеју идеологија.

Цео комад је писан лепим књижевним језиком, са тачним и финим опсервацијама, са спонтаним и свежим хумором на извесним местима.

Сценски ефекти су добро искоришћени, што свакако имамо да захвалимо г. Р. Плавићу као искусном и талентованом позоришном човеку.

Има исто тако неколико типова згодно, убедљиво и рељефно оцртаних.

Станоје је претставник новог напредног духа, практични идеалиста, који зна да радећи за цело село ради истодобно и за себе и за своју децу. Г. Никачевић је природном игром, мирном и сталоженом одлучношћу створио од Станоја претставника новог човечанства, симбол поштењег рада и напретка. Дао је хероја рада.

Врло духовито је оцртан ћата, покварени, дрски и гиздави сеоски ђилкош и препредњака. Г. М. Милошевић је својом игром обогатио галерију типова на нашој позорници једним оригиналним и занимљивим ћатом. И то неочекивано, јер је тешко било веровати да и овакве улоге спадају у жанр г. Милошевића.

Г. Б. Николић је оцртао тип председника сеоске општине који својим богатством држи цело село на узди.

Нарочито у сцени на планини (II чин) ванредно је истакао демагошке особине: председника, служећи се својим финим глумачким сретствима: дикцијом, топлином гласа, убедљивим и природним ставом, тачно погођеним покретима. Препреденост, подмуклост, властољубље, шићарцијско политиканство једног сеоског газде лепо су изражени у игри г. Б. Николића.

Г. Гошић (као посланик) и г. Новаковић (као трезвени сељак Живан) били су убедљиви и природни.

Г. В. Јовановић дао је интересантан и истинит тип сеоског учитеља.

Г. Раденковић својим познатим „народским“ манирима и говором, локалним колоритом и сировом комиком оцртао је доста пластично старог сеоског шерета Николу, који воли да „наджирава“, али је због оштрог језика драгоцен савезник Станојев. Он је духовит и бодар. Као мачем парира све заједљиве примедбе Станојевих противника. Надмудривањем и пецањем води

успешно двобој са ћатом. Иако је беспосличар међу проповедницима рада, он осигурава себи лепо место у тој групи. Потребан је за борбу, као неки сеоски адвокат. Г. Раденковић је само понекад претеривао у имитирању сеоског говора и понашања.

Декор г. Беложанског, израђен са укусом, стварао је згодан оквир и појачавао штимунг.

Овакви комади на сваки начин приближују позорницу народу и пружају му нешто више од обичне разоноде. А то и јесте права мисија позоришта.

И поред извесних недостатака, треба га поздравити као почетак новог правца у сеоској драми.

Б-ц

Арх. Александар Дероко:
Пројекат за унутрашњост цркве св. Марка
(Из I салона архитектуре у Београду)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Дечје и омладинско посело Градске библиотеке

— Посвећено бугарској дечјој и омладинској књижевности —

У Библиотеци општине града Београда држе се с времена на време веће приредбе с циљем да децу и омладину нарочито заинтересују за извесна питања, за извесну врсту литературе, или неко ново или лепо дело. То су тз. свечана дечја и омладинска посела Библиотеке, тако названа за разлику од малих посела која се редовно одржавају сваког петка, а која у главном обухватају приповедачки час и час филмских слика.

У жељи да нашу омладину што боље упозна не само с књижевношћу наших, већ и страних, а у првом реду братских словенских народа, последње посело ове врсте, које је одржано у петак 25-И-1938 у пет часова после подне, било је посвећено Бугарској дечјој и омладинској књижевности. Као и све приредбе Библиотеке, програм посела обухватао је и уметнички део, који је овај пут такође био искључиво посвећен бугарској музици, бугарској песми и игри — уметничкој и народној.

Према програму посела, градски већник и Председник Културног одбора Општине града Београда Милан Костић одржао је кратку уводну реч. Приказ бугарске и омладинске књижевности у њеном развоју дао је Љуба Божиновић, књижевник и новинар, дотичући се у свом излагању свих момената који су допринели да данас ова грана лепе књижевности код братског бугарског народа стоји на једној завидној висини. Нарочито се осврнуо на улогу државе, издавача, па и целокупног друштва, који настоје да што више допринесу развоју добре домаће дечје и омладинске књижевности. Уметнички део програма у свом првом делу био је посвећен чисто народној бугарској уметности. У извођењу овог дела програма, који је обухватао ванредно лепе бугарске народне песме, старе бугарске мелодије и једну од најлепших бугарских народних игара „раченицу”, поред госпођице Мице Бошњаковић, госпођице Марине Шуминске, чланица Народног позоришта, учествовали су и чланови Југословенско-бугарске студентске лиге гг. Џамбазов и Гено Караивански. У другом делу уметничког програма, који је био посвећен музици најбољих бугарских композитора, учествовали су: концерт-мајстор Београдске опере, наш велики уметник на виолини г. Јосип Њемечек; одлични клавириста г. Димитрије Конради; чланице балета Народног позоришта госпођа Јелена Јанош и госпођица Марина Шуминска.

Као и на све приредбе Библиотеке приступ на ово посело био је потпуно бесплатан и слободан. Посебних позивница није било.

По својим унутрашњим скривеним душевним особинама наша београдска деца и омладина заслужују посебну пажњу. И то једнако и онај најсиромашнији дечачић и девојчица који на први поглед, осим за јефтину уличну игру, немају за друго ништа смисла, као и мали добро обучени и добро чувани дечази и девојчице боље ситуираних родитеља. Као једну од особина која је овде за нас од нарочитог интереса и коју треба истаћи, треба споменути урођену љубав наше деце и омладине за књигу и за све оно што спада у област неприсиљеног духовног развоја.

На сваку приредбу Библиотеке која је њима намењена, деца и омладина долазе у ванредно великом броју. Тај је долазак спонтан, диктован једино жељом да се нешто лепо чује и види. Иако су наше просторије увек биле одвећ малене да их све приме на начин како би се желело, ипак сви, и они који не добију место за седење, као и они који седе, — показују пуну приправност да се одаду мађији речи, односно пријатним звучима песме и музике, чувајући онај мир у сали који сведочи о љубави за ствар.

Тако је било и на овом Поселу.

Градски већник и председник Културног одбора Г. Милан Костић, — својим пријатељским начином из ког се осећа дубоко појимање свег оног што се за омладину ради, права и истинска љубав према тој омладини, — у својој уводној речи нагласио је у првом реду значај ове приредбе изражавајући жељу да наша омладина преко књижевности и уметности што више и што боље упозна братски бугарски народ, а затим је одмах изразио дубоку захвалност нашим уметницима који с толиком приправношћу помажу Градској библиотеци и Музеје у остварењу њихових задатака.

О самој дечјој и омладинској књижевности Г. Костић је рекао: „Поред нашег великог Змаја, ми у новије време имамо неколико сјајних имена међу нашим књижевницима који су свој таленат било искључиво, било делимично, ставили у службу дечје и омладинске књижевности. Тако имамо код нас Десанку Максимовић, недавно умрлог доајена наше драме Б. Нушића, Гвида Тартаљу, Билбију, Петровића; код Хрвата сјајну књижевну радницу Ивану Брлић-Мажуранић, Назора, Ловрака, Хорвата; код Словенаца Финжгара, Жупанчића, Леветика. И зато баш јер се и наша дечја и омладинска књижевност све више развија, и јер сваки дан све више осећамо потребу за добром дечјом и омладинском књигом писаном на нашем језику, с мотивима из нашег народног живота, наше прошлости, зато нас нарочито интересује све оно што се на том пољу ради код братског бугарског народа.”

Дајући реч књижевнику Божиновићу, Претседник Костић је истакао рад г. Божиновића на пољу дечје и омладинске књижевности не само као оригиналног творца, већ и као ванредно заслужног преводиоца и великог пропагатора те књижевности. „Благодарећи господину Божиновићу” — рекао је г. претседник Костић — „који, и као син истакнутог бугарског карикатуристе Божинова, и као наш талентовани млади књижевник и новинар, већ цео низ година ради на зближењу између југословенског и бугарског народа, ми данас имамо могућност да преко његових одличних превода с бугарског на наш језик осетимо сву лепоту песама: Вазова, Доре Габје, Багрјане и других одличних бугарских песника, као и лепоту радова истакнутих бугарских приповедача Константина Петкова, Ане Каменове, а што је исто тако важно и наша деца и омладина имају могућност благодарећи његовим преводима да се упознају с радовима бугарских дечјих и омладинских писаца Ангела Караличева, Елин Пелина, Ран Босилка и других који су се тој књижевности посветили.”

У препуној сали, у којој су међу безбројном децом и омладинцима седели и многи родитељи и истакнути наши грађани, и у коју су непрестано долазили све нови посетиоци за које се једва могло наћи какво скромно место, завршио је г. претседник Костић Уводну реч замоливши г. Божиновића да приступи свом предавању. У часу кад је г. Божиновић започео своје занимљиво и надасве поучно излагање, ушли су у салу — долазећи споредним улазом преко мале позорнице, једини пут који је још донекле био слободан! — секретар Бугарског посланства г. д-р Стратијев, аташе за штампу г. М. Георгијев и истакнути бугарски новинар г. Каназирски. Од г. већника Општине града Београда већ се у сали налазио уважени господин генерал Ранковић, члан Културног одбора, велики пријатељ књиге, који је на ову приредбу дошао са својом госпођицом ћерком. Исто су се тако међу осталим одличним гостима налазили проф. Универзитета г. Аранђеловић, госпођа Пенић, госпођица Костић, ћерка г. прет. Костића, проф. Московљевић, госпођа Бурмазовић, секретар Кола срп. сестара, и друге угледне личности.

Стручно и прегледно израђено предавање г. Божиновића заслуживало је сву ону велику пажњу коју су му многобројни посетиоци посветили. Својим стилем, јасним и лаким, оно је било приступачно и најмлађим члановима, којима је било намењено, исто тако као и одраслијим и родитељима.

У почетку свог предавања г. Божиновић, сасвим умесно, подвлачи потребу да се говори о дечјој књижевности „јер то значи да се мисли на духовни развитак деце, којима је потребно дати доста лепог штива, да се на тај начин створи једна озбиљна читалачка публика, она која ће доцније, кад одрасте, имати утицаја и на велику књижевност.” Константујући да главни период у развоју оригиналне бугарске дечје и омладинске књижевности настаје после рата, предавач је означио као главног спољашњег фактора који је много допринео њеном развоју — Државу, Министарство просвете које оснива фонд из ког се награђују најбоља дела писана за децу. Књиге су илустроване и то илустрацијама најбољих бугарских уметника. Релативно скромна цена књиге омогућује и најсиромашнијој де-

ци, сеоској подједнако као и градској, да купују књиге и да тако стварају своје мале дечје библиотеке. Пример Државе делује и на приватне издаваче: „Хемус” и „Чипев” у Софији, који постепено прихватају иницијативу Државе окупљајући око себе најбоље бугарске писце који раде на доброј дечјој књизи. Радови писаца се цене и добро награђују. То делује. Поједини писци се у целости посвећују овој врсти књижевности. Тако талентовани млади књижевник Ангел Караличев, кога предавач сматра за једног од најбољих бугарски дечјих писаца. Све већи број дечјих и омладинских писаца омогућио је и стварање посебног **Удружења дечјих писаца**. У том Удружењу данас је зачлањено преко седамдесет чланова.

Немајући могућности да се у једном предавању дотакне свих многостраних проблема дечје књижевности и да истакне њихове карактеристике, предавач означаје главне књижевне врсте које се гаје у бугарској дечјој књижевности: приповетку и поезију истичући да је главни део мотива узет са села, где се већина књижевника родила. Оно што је народно, као и сама природа, непосредно им је и блиско. Село инспирише, варош је значајна само утолико што се у њој реализује оно што се носи у души. Ова особина бугарске дечје књижевности много је допринела њеном ширењу на селу, јер њен садржај за сеоско дете није остао неразумљиво слово.

Оно што би нас највише и најпријатније могло изненадити у овом заиста инструктивном предавању, нарочито у погледу успешног вођења политике дечје књижевности, то је онај високо племенити однос према самим писцима, који им се указује са свих страна. И у народу и у друштву и у школама свагде се даје видљив доказ тог дубоког поштовања. Имена писаца уопште, па тако и дечјих, познатија су од имена најпознатијих политичара. У основним и средњим школама поједини разреди и подразреди називају се по имену једног од тих књижевника, који је и патрон тог разреда. О рођендану патрона држе се предавања о њему и његовом раду. На учитељским скупштинама и конференцијама, у селу, и у граду, дечји писци држе предавања. Исто тако и на радију.

Поред књиге, у Бугарској у овој грани књижевности играју велику улогу и дечји часописи. Међу главне предавач је навео: „Дечју радост”, „Светлуку”, „Дечји живот”, „Другарче”, „Веселу дружину”. Тираж ових листова креће се између десет до шеснаест хиљада примерака и то реалних, јер сваки примерак има свог абонента, малог дечака или девојчицу, који је на лист претплаћен и који га уредно плаћа. Као нарочита особина ових бугарских листова истиче се и пропаганда уметности што је они врше међу децом доносећи одличне репродукције у боји најбољих бугарских уметника. Као што деца плаћају уредно свој абонман, тако и уредник плаћа уредно своје сараднике и то по једној релативно високој тарифи. Исто се тако плаћа и уметницима за њихове илустрације. Као најпознатије међу бугарским илустраторима дечјих књига писац је навео познате бугарске уметнике: А. Божинова (отац г. Божиновића), г. и г-ђу Тузусове, И. Бешкова, Г. Анастасова, В. Лазаркевича.

Истакнувши да се код нас превођењем бугарске дечје књиге највише баве новинари: Пауновић, Токин, Малинић, али и књижевници, као Десанка Максимовић,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Божиновић је завршио своје предавање речима да га је код овог предавања руководила на првом месту жеља да и овим путем допринесе зближењу бугарског и нашег народа и да на овом примеру покаже велики значај што га за развој деље књижевности има удружење писаца и иницијативу издавача.

Подвлачећи још једном с наше стране способност предавача да у кратком и концизном приказу, с ванредно згодно одабраним примерима, истакне све оно што је најглавније, морамо зажалити да писац није имао временске могућности да каже и све оно остало што је имао уму, али смо му и на овоме захвални.

*

Уметнички део програма у целости и свака тачка понаособ наишли су на одушевљени пријем. Особито су велико одушевљење изазвали бугарски студенти и г-ђица Шуминска, који су се појавили у бугарском народном оделу. Многи су први пут овом приликом видели и стари народни бугарски инструменат „кавал“, нешто слично флаути, на ком се изводе тако тужне и срцу добро познате словенске мелодије.

Госпођица Бошњаковић, певајући бугарске народне песме, дала нам је могућности да кроз њену заиста ванредно уметничку интерпретацију осетимо сву њихову лепоту. Исто тако и госпођица Исајева, која је изазвала нарочито допадање трећом песмом. Концертмајстор г. Њемечек дочекан је срдачним одушевљењем и

великим поштовањем. Романса од Георгијева и Валс роматик од Владигерова пропраћени су дугим и бурним аплаузом. Много се аплаудирало и госпођици Шуминској и гђи Јанош, које су с великим успехом извеле своје балетске тачке. Г. Димитрије Конради, велики пријатељ Градске библиотеке и музеја, као и увек, пратио је с пуно разумевања и љубави.

И онда кад је цео програм био готов, и млађи и старији гости остали су у очекивању као да би желели да се пријатно вече, које нам је свима показало колико сви словенски народи уносе душе и срца у целокупно своје стварање, и даље настави...

Д-р. М. И. А.

Књижевни прикази:

МИЛАН М. РАЈАКОВИЋ: „СМЕДЕРЕВО“

Недавно је изашла из штампе у Београду књига г. Милана М. Рајаковића, индустријалца и народ. посланика, под горњим насловом (цена 5.— дин.). Писац је занимљиво и лако изложио важније проблеме града Смедерева, које би требало решити у интересу привредног, социјалног и културног напретка Смедерева и његове околине. Доказао је да је унапређење Смедерева општи интерес, јер је то историјско место, — привлачно и приступачно за туристе, са лепим природним положајем, на домаку престонице, — значајно за привредни и туристички живот наше земље.

А. Г. Балаж: Земун

WWW.INULIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Уметничка хроника

Изложба слика Надежде Петровић

У павиљону „Цвијете Зузорић“ приређена је у фебруару месецу прва посмртна изложба радова Надежде Петровић. Ту је изложен велики број њених слика, кроз које се може пратити уметнички развој ове јаке индивидуалности, од првих радова под утицајем минхенске школе па све до најсавршенијих и најоригиналнијих радова, — портрета и пејзажа из наше домовине, коју је Надежда Петровић толико волела да је и живот за њу дала. У исто време приређена је и изложба успомена на пок. Надежду Петровић: Изложена су писма, фотографије и предмети који су везани за њен живот и рад.

Изложба је отворена 13 фебруара пре подне, у присуству родбине и пријатеља пок. Надежде Петровић, као и великог броја љубитеља уметности и поштовалаца националног и уметничког рада пок. Надежде Петровић.

Изложбу је отворио г. Бранко Поповић, професор Универзитета и градски већник, једним уметнички израђеним есејом о животу, раду и значају Надежде Петровић.

Г. Поповић је са много стручног познавања, уметничког схватања и укуса анализирао сликарска дела Надежде Петровић, а оцртао је поред тога и цео њен живот и патриотски рад, тако да је дао изразит портрет целе личности пок. Надежде.

Г. Поповић је истакао да је живот Надежде Петровић, иако испуњен разним активностима, био сликарски продуктиван до последњег момента, тако да ове слике, иако испуњавају две пуне саде, чине само половину њених сликарских дела.

* * *

Многе изложене слике Надежде Петровић сведоче о једном јаком уметничком темпераменту, урођеном таленту, дубокој емоцији и великом техничком савршенству сликарке. Има ту портрета — „Мајка са дететом“, „Љубушки Арнаути“, Портре Мите Петровића, „Глава жене“, „Калуђер“, „Македонка“, портре Иве Војновића и др. — који доказују способност уметника да психолошки тачно и дубоко схвати модел и да га изразито и јасно претстави бојама.

Али њена је највећа снага у сликању пејзажа. Она је волела природу једном уздрхталом и темпераментном љубављу. Под утицајем париских натуралиста и импресиониста, посветила се необично много студирању предела. Пренела је свој атеље под отворено небо, у поља и шуме. У том жанру дала је више топлих, колористичких живих предела. Она је уопште бојама необично вешто владала. Боја код ње доминира изнад других сликарских изражајних сретстава.

Али и као сликарка природе, она није била обични објективни уметник. Она је и ту била прожета

дубоким националним осећањем. Кроз слике предела она је изражавала своју велику љубав према домовини. Природу је гледала властитим очима, са љубављу. Оживљавала ју је својим осећањем. Обилазила је неморно многе наше крајеве и сликала све што је нашла карактеристично, и пределе и људе. „Надежда је давала утисак уметничког мисионара, проповедника и борца... Она је први наш сликар који је одлучно отишао у природу као да је скочио у бистру, кристалну воду, и који ју је гледао слободним очима и снажном видном осетљивошћу“, — каже за њу г. Бранко Поповић.

Није она посматрала са дивљењем само природу, него и живот у природи, сељака и његову борбу за опстанак, његове радости и болове.

Нарочитом је љубављу сликала Јужну Србију. Те њене слике су највише озарене националним духом. И мртве ствари дишу родољубљем. Такве су слике: „Призрен“, „Скопље“, „Везиров мост“, „Косовски божури“, „Рајчански рид“, „Говедарник“, „Качанско поље“ и др.

Од других њених пејзажа на овој изложби нарочито се истичу топлином емоције и колористичким богатством: „Ливаде“, „Вршидба“, „Поток у шуми“, „Богородичина црква“, „Булоњска шума“, „Брезе“, „Шума“, „Ресник“ и неколико лепих пејзажа из Топчидера и Кошутњака.

Мотиви из Београда и његове околине сведоче о интимној повезаности сликаревог живота са Београдом, нарочито са његовим парковима и шумама и са живописним крајевима у његовој околини. Једну од тих слика доносимо на корицама овог броја.

И ова изложба је показала колико смо много изгубили у рано преминулој сликарки Надежди Петровић, која је умрла баш у доба када је давала најзрелија и уметнички најсавршенија дела.

Својим радом Надежда Петровић значи извесни прелом у историји нашег сликарства. Она је дала снажнот потстрека нашој новијој сликарској активности и сматра се као претеча нашег данашњег савременог сликарства.

У Минхену је стекла техничку спрему и развила дар посматрања, а у Паризу је усавршила осећање боја и продубила своју природну љубав за природу.

Све је то послужило Надежди Петровић само као школска спрема и потстрек за развијање самосталних уметничких особина, које су биле и интензивне, и разнолике, и финог квалитета. Зато је могла да уједини у себи и тековине западне културе и високе одлике наше народне душе, и да створи потпуно оригинална дела, прожета нашим националним духом и својом снажном личношћу.

Прва земаљска ловачка изложба

Прва земаљска ловачка изложба под покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, отворена је у павиљону Београдског сајма 19 фебруара пре подне уз присуство врло одабране публике. Њ. В. Краља заступао је луковник г. Цесарец. Свечаности је присуствовао претседник Краљевске владе г. д-р Милац Стојадиновић са госпођом и неколико министара, претседник Београдске општине г. Влада Илић са више градских већника, немачки и пољски посланик и велики број ловаца из целе земље.

Изложбу је отворио и поздравио госте претседник Средишне управе ловачких удружења г. д-р Васа Јовановић.

Претседник Општине г. Влада Илић и градски већник генерал г. Живан Ранковић излазе из павиљона, после свечаног отварања ловачке изложбе

Министар шума и рудника г. д-р Богољуб Кујунџић изнео је у лепом и језгровитом говору значај лова за нашу привреду. Истакао је да су у нашој држави врло повољне климатске прилике за развој дивљачи. Југославија има скоро сву дивљач Средње Европе: високу дивљач по пространим шумама и високим планинама; ниску дивљач и птице мочварнице око морских обала, језера, река и извора.

Годишњи приход од убијене дивљачи износи око 55 милиона динара; приход државе на ловним картама, таксама, царини на увоз оружја и монополу за барут износи око 25 милиона дин. Закупнине трију бановина, где влада закупни систем, доносе око 6 милиона динара. Ако се узму у обзир све потребе за лов, целокупна сума која ловним господарством и извршивањем лова долази у оптицај износи округло 280 милиона динара.

Задаћа је ове изложбе да најодабранијим трофејима и помоћу графичких приказа прикаже све то наше богатство и вредности које лов у народној привреди претставља.

Г. Б. Кујунџић је при завршетку свог говора нагласио да се лову и ловној привреди у нашој земљи мора убудуће поклонити много већа пажња. Многогодишња искуства су доказала да се интереси пољо-

привреде и рационалне ловне економије могу довести у склад.

Ова је изложба, — као што је и министар г. Б. Кујунџић у свом говору навео — наш национални павиљон са децембарске међународне ловачке изложбе у Берлину. На овој изложби је наша држава постигла лепе успехе са својим ловачким трофејима. Један наш примерак јеленских рогова, по својој лепоти и вредности, добио је осмо место у свету и пехар генерала Геринга. Још 17 примерака јеленових рогова одликовано је првим наградама. Гости су пажљиво разгледали целу изложбу.

На изложби су изложени и примерци јелена дивокоза које су убили чланови Краљевског Дома, и примерци дивокоза које је убила Њ. В. Краљица Марија.

Изложба је добила делимично и уметнички карактер. Изложени су и успели уметнички кикови животиња, радови г. Владимира Филаковца, и врло лепе слике са ловачким мотивима од сликара: г. Владимира Филаковца, г. Љубе Бабића, г. Шајна, и импресивна слика јеленске породице од берлинског сликара Герхарда Лебенберга, која је награђена почасном наградом.

На уласку у изложбену салу постављени су рељефни отисци ловачких мотива са богумилских и других споменика из XI до XV века. Рељефи приказују ловачке сцене на високу и ниску дивљач и лов са сокоlima.

На изложби је изложено, — у седам одељака, по покрајинама, — мноштво рогова срндаћа и планинских јелена, козорога, дивокоза, клове дивљих вепрова, лепа медвеђа крзна. Занимљива је збирка ловачког оружја, већи број старинских пушака, ханџара, ступица, замки и гвожђа. Изложене су и две мреже за хватање сокола, кожна рукавица соколара и звиждаљка за вабљење сокола, као и две фотографије „Лов соколом“, — да освеже успомене на тај наш популарни средњевековни лов, толико опеван у народним песмама.

Нарочиту пажњу је привлачила ловачка збирка кнеза Демидова из Ловачко-шумског музеја Краља Александра I у Топчидеру, која је била изложена у засебном одељку. Ту је велики број дивљих оваца са лубањом, читаве главе дивљих оваца, дивојарци са лубањом и њихове главе, главе козорога и јелена, већи број лепих јеленских рогова.

Статистичке табеле и карте пружале су јасне слике о распореду разних врста дивљачи по нашој земљи и о користи од лова. Извоз продуката лова из Југославије за последњих 10 година, од 1920—1929, износио је близо 400 милиона динара.

За цело време трајања изложбе приказивани су у биоскопу, који је смештен у изложбеном павиљону, ловачки филмови: живот дивљачи у Краљевом ловишту у Обедској бари (барске птице), у Словенији и Херцеговини (јелени и кошуте, срндаћи и срне, дивљи вепрови), у Немачкој (јелени и кошуте).

За изложбу је владало врло велико интересовање. Била је отворена до 27 фебруара.

Изложбу је посетио и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
О
Т
Е
К
А

Неколико идеја за одређивање места за споменике нашим великанима

По налогу Господина претседника општине позвано је неколико општинских архитеката да поднесу скице за места за споменике нашим најзаслужнијим људима: Карађорђу, Краљу Петру-Ослободиоцу, Краљу Александру-Ујединитељу, Петру Петровићу-Његошу и Николи Пашићу. Из овог ужег конкурса односно анкете тражено је да се добију мишљења и идеје где би било најзгодније у Београду поставити споменике поједином великану.

Господа архитекти су урадили што је тражено и резултат је овај:

1) Споменик Карађорђу, — осморица постављају на тргу „Славија”, тројица на новом тргу према Парламенту, један на Теразијама, један на Св. Савском тргу, један на почетку Карађорђевог парка, један у парку Престолонаследника Петра (код Официрског дома), један у Горњем граду, један између старог и новог Двора.

2) Споменик Краљу Петру, — седморица постављају на новом тргу према парламенту, четворица на новом тргу између старог и новог двора, један на Теразијама, један на теразиској тераси, један испред новог општинског дома, један на „Славији”, један на Вилзоновом тргу пред Железничком станицом.

3) Споменик Краљу Александру, — шесторица постављају на новом тргу према Парламенту, четворица између старог и новог двора, двојица на Теразијама, двојица на теразијској тераси, један између „Москве” и „Балкана”, један у Горњем граду, један испред моста Краља Александра, један на „Славији”.

4) Споменик Његошу, — седморица постављају у Парку Престолонаследника Петра (иза Официрског дома) или на месту Официрског дома или Цветног трга, шесторица у Студенском парку, један у парку испред Универзитета, један испред цркве „Св. Марка”, један између старог и новог двора, један у скверу испред Ратничког дома.

2) Споменик Николи Пашићу, дванаесторица постављају у скверу између парламента и Аграрне банке или Поштанске штедионице, један пред парламентом и један у дворској башти према парламенту, двојица испред будуће општине куће, један у скверу у Поанкаревој улици испред „Политике”, један испред Министарства финансија.

Питање подизања ових споменика покретано је

од стране Општине и раније 1930 и 1933 год. Тако је 1930 год. била образована једна комисија састављена од пок. Бранислава Нушића и гг. Симе Пандуровића, архитекте Ђуре Бајаловића и арх. Козаљевског. Комисија се сложила (1930 год.) да треба подићи споменике Карађорђу, Краљу Петру и Његошу и то: Карађорђу у осовини Немањине улице на тргу пред железничком станицом, Краљу Петру или испред рампе парламента у кружном луку који, ствара рампу или преко пута Парламента у једном луку који се добија од садашње дворске баште, као што је то предвиђено првобитним Генералним планом, а Његошу и Филипу Вишњићу на Теразијама један према другом у скверовима око садање фонтане.

Априлски број овог часописа из 1933 год. био је провео једну анкету о споменицима и трговима у Београду. У њој су учествовала г.г. Тома Росандић, вајар, Бранислав Нушић, д-р Драг. Аранђеловић, Душан Николајевић, д-р М. Борисављевић, Мил. Ј. Николајевић Драг. Арамбашић, генерал Стеван Бошковић, Алек. Крстић, шеф паркова, проф. Јован Дравић, д-р В. Кујунџић, Ђорђе Манозиси и Б. Војиновић-Пеликан. Тражила су се мишљења о местима за споменике: Карађорђу, Краљу Петру и Његошу. Већина их је била да се поставе сви ови споменици у горњем граду као „Месту части”. Од интересантнијих мишљења је Нушићево да се споменик Краљу Петру постави на место теразиског водскока са чим се сложио и г. д-р Аранђеловић. Сем тога доста њих се слажу да треба поставити споменик Краљу Петру негде око парламента, или непосредно пред њим, или у обрађеној садашњој дворској башти.

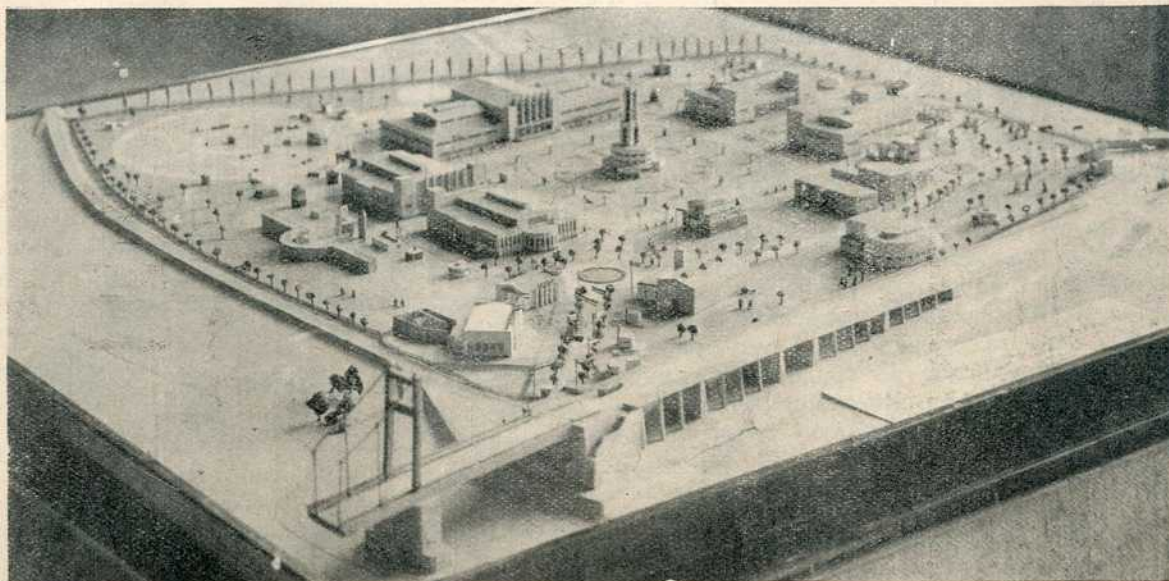
Све ове анкете показале су с једне стране много разних мишљења која се не слажу, тако да је тешко прихватити неко од њих, а с друге стране да је незгодно одређивати места за споменике по сећању на поједине делове Београда, немајући пред собом план и јасну преставу како ће тачно да изгледа будућа регулација Београда. Споменици траже места, али и одређену регулацију око себе, јер без добро обрађене околне регулације та места могу да промаше свој циљ. Потребно је стога решавати све уједно, како би се добила боља целина.

I салон архитектуре у Београду

Приређен од стране клуба архитеката У. Ј. И. А. секција Београд, отворен је 13 фебруара о. г. први салон архитектуре. Салон је смештен у свечаној

Дероко, Момчило Белобрк, Душан Миросављевић, и у сарадњи са М. Златковићем: Ружица Илић, Никола Лалић, Дејан Ивачковић и Иво Куртовић.

Београдско сајмиште — Макета

сали Техничког факултета и биће отворен закључно до 27 фебруара.

Пригодним говором салон је отворио г. арх. Петар Бајаловић, редован проф. Универзитета и почасни председник клуба архитеката. Отварању су присуствовали међу осталим угледним гостима: Изасланик Њ. В. Краља капетан фрегате г. Зденко Вуковић, г. инж. Станислав Јосифовић помоћник министра грађевина, г. г. Инж. Коста Главинић бивши министар и бивши претседник Београдске општине.

Изложба није велика и број излагача и радова је недовољан. Али се може сматрати да је овим првим салоном архитектуре клуба архитеката дата иницијатива за свакогодишње обнављање Салона у истом временском периоду, слично пролетњем и јесењем салону ликовних уметника, који се перманентно приређују у уметничком павиљону „Цвијете Зузорић”.

Годишњи салон архитектуре може се сматрати као заиста потребан када се узму у обзир нагло изграђивање Београда и интерес Београђана за разне његове архитектурне и урбанистичке проблеме.

Излагачи овог пута су: г.г. Милан Минић, Рајко Татић, Богдан Несторовић, Милорад Пантовић, Бранко Максимовић, Александар Секулић, Маријан Ивачић, Богдан Игњатовић, Влада Владисављевић, Милан Злоковић, Михаило Радовановић, Петар Гачић, Александар

Заступљени су радови скоро из свију области архитектуре. Ипак салон, обзиром на велики број архитеката (близу 300 само у Београду) не може

Арх. Милорад Пантовић: Генерални план Новог Сада

дати дачну слику рада наших архитеката. Пожељно је стога да идуће године Салон буде обимнији и заступљен радовима што већег броја активних архитеката.

Арх. Д. М. П.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Одлуке Државног савета

Не мора бити натечаја кад се на једно у-
пражњено службеничко место унапређује или име-
нује лице које је већ градски службеник.

Градско веће једне градске општине било је одлучило, да не расписује конкурс за по-
пуњавање упражњеног места градског благај-
ника и на то место је изабрало дотадашњег
благајничког чиновника. Банска управа као
надзорна власт је нашла да је ова одлука
противна § 102 Закона о градским општина-
ма и § 7 статута о градским службеницима,
у којима је прописано да градске чиновнике
бира градско веће путем натечаја. Зато је Бан-
ска управа задржала ону одлуку градског ве-
ћа од извршења, на основу § 134 Закона о
градским општинама. Државни савет је, ме-
ђутим, својим решењем бр. 25815 од 10 но-
вембра 1937 год. уважио жалбу Поглаварства
и нашао да није било основа за задржавање
одлуке од извршења и то са ових разлога: „У
§ 102 Закона о градским општинама и § 7
Статута о градским службеницима прописано
је да градске чиновнике бира градско веће на
основу расписаног натечаја који има расписати
и објавити. Али ова одредба односи се са-
мо на избор нових лица која тек има да по-
стану градски чиновници, а не и на унапре-
ђење односно наименовање на друга звања
оних који су већ градски чиновници, јер за
унапређења градских чиновника натјечај уоп-
ште није потребан. У овоме случају Воркапић
је већ од раније градски чиновник VII групе,
као што из аката овог предмета произилази,
па је као такав вршио и службу благајника.
Одлуком градског већа њему је и формално
додељен посао благајника и он наименован у
ово звање. За то није био потребан никакав
конкурс, као што у опште конкурс није по-
требан за унапређење градских чиновника, јер
о томе одлучује градско веће по своме нахо-
ђењу уз услове из Статута који се овде не
споре.

Одлука градског већа према овоме није
била противна закону, па стога није било ме-
ста њеном задржању по § 134 Закона о град-
ским општинама. Према томе ожалбено реше-
ње се показује као противно закону и као
такво не може опстати.”

Градско поглаварство може да ускрати из-
давање грађевинске дозволе ако налази да је
зграда неукусно и архитектонски неумешно про-
јектована.

Један сопственик је тражио од Градског
поглаварства у Београду одобрење плана по-

стојеће зграде и преправку и дозиђивање те
зграде. Градско поглаварство је своју грађе-
винску дозволу било везало за извесне услове
у погледу архитектонске обраде, заснивајући
их на чл. 60 т. 6 свога Грађевинског правил-
ника, а како сопственик није хтео да те услове
задовољи, Поглаварство му је ускратило тра-
жену грађевинску дозволу. Међутим, Министар
грађевина је уважио жалбу сопственика и по-
ништио одбијајући одлуку Поглаварства нала-
зећи да није било места за ускраћење тра-
жене грађевинске дозволе. Тужбу Поглавар-
ства против министровог решења уважио је
Државни савет својом пресудом бр. 21698 од
4 октобра 1937 год. са следећих разлога: „Пре-
ма чл. 60 т. 6 Грађевинског правилника за
град Београд — „Градско поглаварство мо-
же за поједине улице и тргове као и унутраш-
њост грађевинских блокова и појединих места
прописати и нарочиту архитектонску обраду
и тражити од пројектанта да поступи по из-
датим прописима. Приликом прегледа подне-
тих пројеката за зидање нових или преправке
постојећих грађевина, грађевински одбор оце-
њује архитектонску обраду грађевине и може
захтевати, са образложењем, од власника да
његов пројектант изврши преправку или про-
мени изглед грађевине, ако нађе да фасада
не одговара прописима овога члана, или да
је неукусно и архитектонски неумешно про-
јектовано, или да би ружило слику краја, у-
лице или места. Поглаварство неће издати гра-
ђевинску дозволу ако се по овоме не поступи.”

У цитираном пропису Грађевинског пра-
вилника Поглаварство је имало основа да у
погледу траженог одобрења од стране заин-
тересованог постави наведене услове, који се
тичу архитектонске обраде грађевине. Како је
заинтересовани одбио да те услове задовољи,
Поглаварство је правилно како то предвиђа
последња реченица цитираног чл. 60 т. 6, ус-
кратило тражену грађевинску дозволу. За о-
вакву одлуку Поглаварство је имало основа
и у § 117 ст. I Грађевинског закона — по
коме преправке, проширења и назиђивања згра-
да могу се вршити само ако се прилагоде ре-
гулационом плану, уредби и грађевинском пра-
вилнику, што са преправком и дозиђивањем
које је заинтересовани тражио није случај, јер
та преправка односно дозиђивање били би у
противности са наведеним чл. 60 т. 6 Грађев.
правилника и као такви се, сходно § 117 ст.
1, не могу одобрити.

Према томе, одбијајућа одлука Градског
поглаварства је заснована на закону, а мини-
строво решење, којим је иста поништена, је

„Поступно закону, услед чега је и поништено овом пресудом.“

Само у изузетним случајевима допуштено је одступање до 10% од мера одређених условима за парцелисање земљишта у Београду за површине парцела и дужине лица.

Један сопственик поднео је Градском поглаварству у Београду молбу за одобрење парцелације свога земљишта на углу двеју улица на две парцеле. Градско поглаварство својом одлуком одбило је ово тражење са разлога, што је нашло да парцеле, на које би се поделило односно земљиште, не би површином одговарале „Условима за парцелисање земљишта у Београду“, које је одобрио Министар грађевина под бр. 19042/33 год. По жалби заинтересованог, Министар грађевина поништио је одбијајући одлуку Поглаварства с обзиром на став 6 чл. 5 Грађевин. правилника за град Београд, који допушта одступање од одређених мера највише за 10%, а одступање и у спорном случају није веће, јер једна парцела би била мања од предвиђене мере за 4% а друга за 10%, дакле, у границама Правилником допуштеним. Поглаварство, тражећи овом тужбом поништај министровог решења, истиче, да оно Правилником допуштено одступање је један изузетак и као такав може да нађе примене само у нарочито оправданим случајевима, какав није случај спорне парцелације. Државни савет својом пресудом бр. 23541 од 26 октобра 1937 год. одбацио је тужбу Поглаварства са ових разлога:

„Условима за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потесе за парцелисање, које је одобрио Министар грађевина под бр. 19042/33 год., прописане су најмање површине парцела и најмање дужине лица истих. Члан 5 т. 6 Грађевинског правилника за град Београд допустио је одступање испод ових мера највише за 10% и то само у изузетним случајевима где се не могу добити оне одређене мере.

Односно земљиште именованог сопственика својим положајем — налази се на углу две улице, које је уз то још опкољено изграђеним тереном — и несразмером између своје велике дужине лица (око 61,50 м) и своје мале дубине (11,50 м) представља један изузетан случај из чл. 5 т. 6 Грађев. правилника, у коме је допуштено и оправдано одступање до 10% од „Условима за парцелисање“ одређених најмањих површина за парцеле. Како то одступање за предложене парцеле не би ни било веће — за једну износи 4% а за другу 10% — дакле, у границама Грађев. правилником допуштеним, парцелација се има одобрити, како и гласи министрово решење“.

Из образложења саветске пресуде излази, да је Државни савет усвојио гледиште Поглаварства о изузетном карактеру одредбе чл. 5 ст. 6 Грађевинског правилника за град Бео-

град, да одступање до 10% од мера „Условима“ одређених за најмање површине парцела и најмање дужине лица није правило, није допуштено увек, него само у изузетним и оправданим случајевима. Тужба Поглаварства пак није уважена, што је Државни савет нашао да је и случај спорне парцелације такав, да оправдава оно одступање због велике дужине лица и мале дубине плаца.

Само ако један плац у својим данашњим мерама постоји од пре 31 децембра 1896 год., допуштено је одступање од Грађевинским правилником одређених мера за најмању површину плаца и најмању дужину лица.

Заинтересовани сопственик молбом је тражио од Градског поглаварства у Београду дозволу за подизање грађевине на свом плацу у Босанској улици квартал Х. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства са разлога, што сопственик треба да поведе поступак за апропријацију односног његовог плаца са суседним неизграђеним плацем (§ 52 Грађев. закона), пошто његов плац, на коме би подигао зграду, својом површином не испуњава услове које за градилиште поставља Грађев. правилник за град Београд. По тужби заинтересованог Министар грађевина поништио је одбијајући одлуку градског поглаварства, налазећи да има места издавању грађевинске дозволе, и ако плац величином површине не одговара условима Грађевинског Правилника, пошто исти датира још од пре 31 децембра 1896 године, за који случај чл. 5 Грађев. правилника за град Београд допушта одступање од одређених мера за најмању површину и најмању дужину лица. Тражећи поништај министровог решења, Поглаварство у тужби истиче да у спорном случају не постоји ни један изузетак из чл. 5 Грађев. прав., у којима је допуштено одступање, нити стоји да то имање у данашњој површини датира од времена пре 31 децембра 1896 год. зато у погледу односног плаца важе редовни услови за величину његове површине, који нису испуњени, услед чега, према тужби, ни грађевинска дозвола није могла бити дата. Државни савет својом пресудом бр. 24057 од 26 октобра 1937 год. уважио је тужбу Поглаварства и поништио министрово решење са следећих разлога:

„Према чл. 5 Грађев. правилника за град Београд предвиђена је најмања површина и најмања дужина лица за поједина градилишта и то како за градилишта у густим насељима, тако и за градилишта у средњим и ретким насељима. По т. 1 под в истог члана пом. Правилника може се допустити одступање за постојећа градилишта са површином испод 300 кв. м. од оних мера одређених у т. 6 истог члана и то само у случајевима: ако се на њих не могу применити одредбе о апропријацији и комасацији по Грађев. закону; ако су на суседним земљиштима подигнуте зграде

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

по грађевинским прописима и ако власник градилишта докаже да је земљиште у овим мерама постојало пре 31 децембра 1896 год.

Односно градилиште не потпада ни под један од ових изузетих случајева, у којима Правилник једино допушта одступање од мера одређених за површину градилишта и дужину његовог лица. Односно градилиште, које својом површином не одговара одређеној мери, са једне стране се граничи неизграђеним плацем, што показује, да није искључена апропријација и комасација у смислу прописа Грађев. закона, на који је поступак Поглаварство правилно и упутило сопственика, нити су на суседним земљиштима подигнуте зграде по грађевинским прописима, јер је земљиште са једне стране односно градилишта неизграђено и слободно. Не стоји ни трећи изузетан случај, односно градилиште у својим данашњим мерама не постоји од пре 31 децембра 1896 год., што је услов за одступање, јер се од његове површине 330,20 кв. м. регулацијом сече 169,97 кв. м., а за зидање остаје свега 160,23 кв. м. Пошто на односно градилиште не може да се примени ни један изузетан случај, важе редовни услови о најмањој површини градилишта, предвиђени Грађев. правилником, које оно не испуњава, те ни грађев. дозвола не може бити издата док се год то градилиште не оспособи за грађење путем поступка на који је Поглаварство сопственика упутило.”

Општина је законом овлашћена да приступи извршењу своје одлуке о забрани бесправног зидања односно рушење безправно изграђеног и не чекајући на правноснажност те своје одлуке

Заинтересовани сопственик започео је зидање грађевине на своме имању у Београду на обали Саве у ул. III ред 2, без претходно добивене Грађевинске дозволе по Грађев. закону. Градско поглаварство у Београду, утврдивши преко свога контролног органа, да се односно зидање изводи без грађев. дозволе на месту где је оно, по § 118 Грађев. закона, забранило зидање, својом одлуком забранило је именованом даље зидање и наредило да се у одређеном року поруши што је изграђено, иначе ће само Поглаварство то порушити на трошак сопственика, како је и поступило, пошто сопственик није сам извршио наређење о рушењу. Градско поглаварство је своју одлуку о забрани зидања односно о рушењу засновало на § 93 ст. 1 и 3 Грађев. закона. Међутим, по жалби заинтересованог сопственика, Министар грађевина својим решењем поништио је односну одлуку Град. поглаварства са разлога, што Поглаварство није претходно утврдило да ли је односно зидање противно прописима Грађев. закона и Правилника, а без тога, по § 93 Грађ. закона, није могло да изврши рушење изграђеног без грађевинске дозволе, него је само могло да нареди обуставу даљег грађења док се не издејствује прописна грађевинска дозвола. Затим, Министар грађе-

вина је нашао, да Поглаварство није могло да приступи рушењу све док његова одлука о забрани зидања не постане правноснажна, сходно § 119 Зак. о општем управном поступку, по коме жалба изјављена вишој власти против одлуке првостепене власти задржава извршење ожалбене одлуке. По тужби Градског поглаварства у Београду, Државни савет својом одлуком бр. 23974 од 29 октобра 1937 год. поништио је министрово решење са следећих разлога:

„Градско поглаварство, преко свога контролног органа, утврдило је да је заинтересовани сопственик започео зидање без грађевинске дозволе на своме имању које се налази у крају на коме је Поглаварство, на основу § 118 Грађ. закона, забранило свако зидање. У питању је, дакле, зидање без грађевинске дозволе које се, уз то, противи пропису Грађевинског закона, његовом § 118, у коме је Поглаварство имало основа да у односном крају забрани свако зидање, у циљу израде регулационог плана за тај крај. За овакав случај § 93 ст. 3 Грађев. закона прописује, да ће општина наредити рушење грађевине или појединих непрописно изведених делова, а ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника, како је Поглаварство и поступило у спорном случају.

Ни други приговор оспореног министровог решења против одлуке Поглаварства — да није могла да приступи рушењу пре правноснажности одлуке о забрани зидања — не може се уважити. Министар грађевина истакао је овај приговор с обзиром на § 119 ст. 1 Закона о општем управном поступку, по коме жалба задржава извршење ожалбене одлуке, али ово је пропис општег карактера који налази примену у поступку управне власти у колико не постоји пропис специјалног карактера, какав је пропис § 93 ст. 4 Грађ. закона, по коме жалба на решење о забрани грађења не задржава извршење решења. У овом специјалном законском пропису Поглаварство је имало овлашћење да, и пре његове правноснажности, приступи извршењу своје одлуке о забрани зидања, која садржи и наређење за рушење као свој саставни део, и без обзира на то што је заинтересовани против те одлуке о забрани зидања изјавио жалбу на вишу власт — Министра грађевина.

Код таквог стања ствари одлука Поглаварства о забрани зидања и рушењу бесправно подигнуте грађевине, која је грађевина уз то и противна прописима грађевинског закона, показује се на закону основана, а министрово решење о ништењу ове одлуке противно је закону и као такво поништено.“

Настрешнице подигнуте по ранијим прописима морају бити саображене новом пропису или уклоњене.

Одлуком Градског поглаварства у Београду наређено је једном хотелијеру да уклони у

www.року.род 5 дана после извршности ове одлуке настрешницу од платна постављену на гвозденим стубовима, укопаним на тротоар испред свога локала, с тим да ће само Поглаварство то учинити на његов трошак и уз примену казних санкција из Грађев. Правилника, ако именовани не поступи сам по овој одлуци. Поглаварство је своју одлуку засновало на томе, што је спорна настрешница противна условима постављеним за исте у чл. 31 Грађевинског Правилника за град Београд, а није ни саображена овим условима у року предвиђеном последњим ставом чл. 31 пом. Правилника. По жалби именованог, Министар грађевина, својим решењем оснажио је односну одлуку Поглаварства са истих разлога. Против министровог решења употребио је тужбу на Државни савет која је, исто тако, пресудом бр. 25606 од 9 новембра 1937 год. одбачена са следећих разлога: „На основу законског овлашћења у §§ 3 и 6 Грађевинског закона Градско поглаварство у Београду прописало је Грађевински Правилник за град Београд, у чијем чл. 31 су предвиђени услови за настрешнице — кровове против непогоде, а у последњем ставу истог члана речено је, да подигнуте настрешнице, које не одговарају овим прописима, морају се у року од једне године дана прилагодити њима.

Спорна настрешница испред тужиоачевог локала не одговара условима из чл. 31 Грађевинског Правилника за град Београд, нити је у року од године дана, после ступања на снагу Правилника, прилагођена тим условима. Зато је Поглаварство правилно одлучило, чију је одлуку Министар оснажио, да сопственик има уклонити ту непрописну настрешницу или ће је Поглаварство уклонити на његов трошак, пошто је у одређеном року није саобразио условима Правилника.

Неумесно је тужиоачево позивање на стечено право, тврдећи да је спорну настрешницу подигао по пуноважној дозволи надлежне власти и да та дозвола увек важи и ако је измењен грађевински пропис, који неби могао да се односи на расправљене случајеве односно добијене дозволе. Тужилац није могао стећи право за сва времена на настрешницу испред свог локала на општинском тротоару. Она дозвола издата је на основу онда важећих прописа и важила је док су и ти прописи били на снази. Општина је била законом овлашћена да пропише нове услове за настрешнице на својим тротоарима, којим условима су морале бити прилагођене и већ постојеће настрешнице, у противном би морале бити склопене, која санкција произлази из самог прописа о обавези прилагођавања новим прописима, односно, ако се не прилагоди, не може ни постојати.“

Дворишна зграда, ако се у њој налазе просторије намењене за становање, мора бити удаљена

од суседа у зачељу за $\frac{3}{4}$ своје висине, па макар светларницима била везана за уличну зграду.

Заинтересовани сопственици обратили су се молбом Градском поглаварству у Београду и тражили су грађевинску дозволу за подизање грађевине на свом имању у ул. Краљице Наталије кварт I. Својом одлуком Поглаварство је одбило њихово тражење нарочито са тог разлога, што пројектована зграда не би била удаљена од суседа у зачељу за $\frac{3}{4}$ њене висине, како то прописује чл. 8 ст. 4 Грађевинског Правилника за град Београд. По жалби именованих Министар грађевина поништио је односну одлуку Поглаварства нашавши да не постоји засебна дворишна зграда за становање, него је пројектована само једна зграда са великим светларницима и да зато није ни потребно да је испуњен услов о удаљености од суседа у зачељу из цитираног прописа Правилника. Поглаварство, тражећи поништај министровог решења, код Државног савета, истакао је да по пројекту, поред уличне, постоји и посебна дворишна зграда за становање и да према томе мора да буде испуњен односни услов о удаљености од суседа у зачељу. Државни савет је својом пресудом бр. 26244 од 19 новембра 1937 год. уважио тужбу и поништио министрово решење са ових разлога:

„На основу законског овлашћења у § 6 Грађевинског закона, који у тач. 5 предвиђа да ће се Грађевинским правилником расправити и питање заштите суседних односа, Градско поглаварство у Београду је у овом грађевинском правилнику — чл. 8 ст. 4 — прописало да дворишна зграда, ако служи за становање, а зида се у дну дворишта — зачељу, мора бити удаљена од суседне границе — зачеља градилишта најмање за $\frac{3}{4}$ висине зграде по најмање 3 метра.

Министар грађевина је нашао да по пројекту и не постоји засебна дворишна зграда, на који се случај по његовом нахођењу једино односи цитирани пропис, него једна једина зграда везана великим светларницима. Међутим, за примену односног прописа није битно да ли је једна дворишна зграда потпуно одвојена од уличне или је са њом везана светларницима; важно је да ли се у тој дворишној згради, па макар била и везана за уличну светларником, налазе просторије за становање, а ако то стоји, њена удаљеност од суседа у зачељу мора бити саображена чл. 8 ст. 4 Грађевинског правилника, тј. мора бити удаљена од зачеља за $\frac{3}{4}$ њене висине.

Да дворишна зграда, и кад је са уличном везана светларником, ако се у њој налазе просторије за становање, мора бити саображена чл. 8 ст. 4 Правилника, види се и из последње реченице тога става, по којој се допушта одступање односно мања удаљеност дворишне зграде од зачеља, једино ако је градилиште дубине испод 30 метара и према граници зачеља су остављене *споредне просторије у ко-*

има се стално не бави. То је, дакле, битно и важно, за питање удаљености дворишне зграде од суседа у зачељу, да ли се у њој налазе просторије за становање, а не да ли је она за уличну зграду везана светларником или није.

У пројектованој дворишној згради, па нека се узме и као део уличне због везе путем светларника, налазе се просторије за становање, као таква не сме бити ближа суседу и зачељу од $3/4$ њене висине, како је прописао чл. 8 ст. 4 Грађев. правилника у циљу заштите суседних односа (т. 5 § 6 Грађевинског закона), а како тај услов није био испуњен, Поглаварство је правилно поступило кад је одбило издавање Грађевинске дозволе, а Министар грађевина је погрешно кад је ту правилну одбијајућу одлуку Поглаварства поништио, услед чега је његово решење поништено као противно закону.“

Кад се тражи одобрење за претварање постојеће зграде за становање у гостионичарску радњу, грађевинска власт пази, поред осталог и на то да ли је задовољен и законски услов о висини просторије намењене за кафану и јавни локал уопште.

Заинтересоване сопственице поднеле су Градском поглаварству молбу у којој су тражиле одобрење за измену намена просторија у својој постојећој згради за становање у ул. Цара Николе у томе што би у пом. згради отвориле гостионичарску радњу. Ову молбу Поглаварство је спровело на решење Министру грађевина, сходно § 87 т. 2 Грађевинског закона, пошто је било у питању одобрење пројекта приватне грађевине намењено јавној употреби, скрећући пажњу власти надлежне за решавање на мишљење овог Грађевинског одбора по питању траженог одобрења, а по коме би исто тражење требало одбити са разлога, што зграда за гостионицу не би имала прописну висину, што клозети немају никакво проветравање ни осветљење и што је остава укљештена између писоара и клозета. Министар грађевина, међутим, није усвојио ово мишљење Грађевинског одбора при Градском поглаварству, него је својим оспореним решењем у начелу одобрио тражену промену намена просторија постојеће зграде, налазећи да није од важности, у моменту тражења преправке, што зграда нема прописну висину за јавни локал, о чему ће имати да води рачуна она власт која буде издавала одобрење за отварање локала, по ком основу она може и одбити то одобрење, поред тога, у оспореном решењу одлучено

је да ће се преправка дефинитивно одобрити тек пошто буду отклоњени они недостатци пројекта у погледу смештаја и осветљења клозета и оставе, на шта је ставио примедбе и Грађевински одбор. Градско поглаварство, тражило је код Државног савета поништај министровог решења, истичући нарочито да није могло бити дато ни начелно одобрење за промену намене просторија постојеће зграде за становање у гостионичарску радњу кад те просторије немају висину од 4,00 м. прописану § 30 Грађевинског закона за кафане и јавне локале уопште, у којима се људи дуже задржавају. Својом пресудом бр. 25372 од 29 новембра 1937 год. Државни савет је уважио тужбу Поглаварства и поништио министрово решење са ових разлога:

„Именоване сопственице тражиле су одобрење за измену намена просторије своје постојеће зграде за становање, коју би преобратиле у гостионичарску радњу. Један од законских услова, који треба да је испуњен кад се одобрава пројект зграде намењене за кафану или јавни локал уопште у коме се људи дуже задржавају, је услов из § 30 т. 4 Грађевинског закона, који се односи на висину просторија те зграде и која по овом пропису мора да износи најмање 4,00 м. Неоспорно је, да просторије постојеће зграде за становање именованих сопственица, преобраћене у гостионичарску радњу, не би имале законом прописану висину од 4,00 м., у недостатку којег услова није могло бити издато ни начелно одобрење, због чега се министрово решење са тим одобрењем појављује као противно закону и као такво је поништено.

Неумесно је оно истицање у оспореном решењу да о прописној висини просторија намењених за кафану или јавни локал уопште има да води рачуна власт која буде давала одобрење за отварање те радње. Напротив, у питању је један законски услов из Грађевинског закона, и грађевинска власт, у спорном случају Министар грађевина, надлежна за издавање одобрења за промену намене просторија, такво одобрење може издати тек пошто претходно испита да се исто не коси ни са једним прописом Грађевинског закона, а у конкретном случају издато одобрење се косило и противило са цитираним § 30 т. 4 Грађевинског закона, услед чега је решење о том одобрењу морало бити поништено“.

Саопштио,
Љуб. Ж. Јевшић,
секретар Државног савета